

09.2018

διαΝΕΟσις

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΡΕΥΝΑΣ & ΑΝΑΛΥΣΗΣ

Έκθεση Παρουσίασης Της Ελληνικής Εκδοχής Του 7^{ου} Γύρου Της Παγκόσμιας Έρευνας Αξιών (World Values Survey-7)

Σωκράτης Κονιόρδος

Καθηγητής, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης & Διεθνών Σχέσεων,
Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

Σεπτέμβριος 2018

VERSION 25.09.2018

Ευχαριστίες

Θέλω εκφράσω τις ευχαριστίες μου στους Νίκο Δεμερτζή, Μανώλη Αλεξάκη και Αγγελική Υφαντή, όλους αγαπητούς φίλους και συναδέλφους, για την ποικιλόμορφη βοήθεια που μου παρείχαν.

Ο Νίκος Δεμερτζής, Καθηγητής στο Τμήμα Επικοινωνίας και ΜΜΕ του ΕΚΠΑ και Πρόεδρος του ΕΚΚΕ, υιοθέτησε πλήρως την προσπάθεια να πραγματοποιηθεί η Παγκόσμια Έρευνα Αξιών (WVS) και στη Ελλάδα. Την αντιμετώπισε ως απαραίτητη για την επικαιροποίηση και εκσυγχρονισμό των πληροφοριών και γνώσεων για την ελληνική κοινωνία αλλά και ως στοιχείο κοινωνικο-επιστημονικής ανάπτυξης και ωρίμανσης των κοινωνικών επιστημών στη χώρα μας. Χωρίς τις πολλαπλές, πολύμορφες και επιτυχείς παρεμβάσεις του, απλά δεν θα είχε πραγματοποιηθεί.

Ο Μανώλης Αλεξάκης, Επίκουρος Καθηγητής στο Τμήμα Κοινωνιολογίας του Παν. Κρήτης, διάβασε πόντο-πόντο το κείμενο, και με χαρακτηριστική άνεση το διόρθωσε, γκρίνιαξε, διατύπωσε προτάσεις βελτίωσης, βοήθησε και ενίσχυσε με τις παρατηρήσεις, τις συζητήσεις και τα σχόλιά του τα τόσο συγκεκριμένα όσο και ουσιαστικά.

Η Αγγελική Υφαντή, υποψήφια-διδάκτορας του Τμήματος Κοινωνικής Πολιτικής του Παντείου Πανεπιστημίου με προσανατόλισε στις στατιστικές επεξεργασίες του SPSS, παρέχοντας μου σημαντική βοήθεια όπως και προστασία από τη ροπή μου σε ολισθήματα.

Θα πρέπει ακόμα να μνημονεύσω τη Δρ. Φαίη Μακαντάση από τη διαΝΕΟσις για τη θεώρηση του κειμένου και τις υποδείξεις της.

Ελπίζω το αποτέλεσμα να τύχει της αποδοχής τους. Οπωσδήποτε, τα εναπομείναντα σφάλματα είναι δικά μου και μόνον.

Περιεχόμενα

A	ΕΙΣΑΓΩΓΗ	10
A.1.	Η Παγκόσμια Έρευνα Αξιών (World Values Survey)	10
A.2.	Η διεξαγωγή της WVS-7 στην Ελλάδα	12
A.3.	Το Ελληνικό Ερωτηματολόγιο	13
A.4.	Επιλογή του Δείγματος, Δειγματοληψία	13
A.5.	Βασικά Χαρακτηριστικά Δείγματος, Δημογραφικά και Άλλα	15
B	ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ ΕΡΕΥΝΑΣ WVS-7 ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	25
B.1.	Κοινωνικές Αξίες, Στάσεις και Στερεότυπα	25
B.2.	Κοινωνική Ευημερία	32
B.3.	Κοινωνικό Κεφάλαιο, Εμπιστοσύνη & Συμμετοχή σε Οργανώσεις	36
B.3.1	Γενικά για το κοινωνικό κεφάλαιο και την εμπιστοσύνη	36
B.3.2.	Εμπιστοσύνη σε ανθρώπους	37
B.3.3.	Εμπιστοσύνη σε διαφορετικές ομάδες	39
B.3.4.	Εμπιστοσύνη σε απρόσωπους οργανισμούς	40
B.3.5.	Συμμετοχή σε εθελοντικές οργανώσεις	41
B.4.	Οικονομικές Αξίες	50
B.5	Διαφθορά	53
B.6.	Μετανάστευση	56
B.7.	Ασφάλεια	58
B.8.	Μετα-υλιστικός Δείκτης	66
B.9.	Επιστήμη & Τεχνολογία	72
B.10.	Θρησκευτικές Αξίες	74
B.11.	Ηθικές Αξίες & Νόρμες (Κανόνες)	79
B.12.	Πολιτικό Ενδιαφέρον & Πολιτική Συμμετοχή	83

B.13. Πολιτική Κουλτούρα & Πολιτικά Καθεστώτα	92
B.14. Ερωτήσεις Ειδικού Ελληνικού Ενδιαφέροντος.....	99
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	110
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ.....	120

Ευρετήριο Πινάκων

Πίνακας Δ1	Αριθμητικά Δεδομένα Δειγματοληψίας.....	15
Πίνακας Δ2α	Ηλικία, (E262).....	16
Πίνακας Δ2β	Φύλο σε Συνάρτηση με Ηλικιακές Κατηγορίες (E260 * E262).....	16
Πίνακας Δ3	Γέννηση στην Ελλάδα (E266).....	17
Πίνακας Δ4	Πολίτης ή Όχι της Χώρας (E269).....	17
Πίνακας Δ5	Κατανομή με Βάση το Θρήσκευμα (E289).....	17
Πίνακας Δ6	Οικογενειακή Κατάσταση (E273).....	18
Πίνακας Δ7	Επίπεδο Εκπαίδευσης (E275).....	18
Πίνακας Δ8	Απασχόληση - Ερωτώμενος (E279).....	19
Πίνακας Δ9	Σχέση Επιπέδου Εκπαίδευσης (E275) και Απασχόλησης (E279).....	20
Πίνακας Δ10	Επαγγελματική Ομάδα - Ερωτώμενος (E281).....	21
Πίνακας Δ11	Κοινωνική τάξη - αυτοπροσδιορισμός (e287).....	22
Πίνακας Δ12	Περιφέρεια.....	22
Πίνακας B1.1	«Πόσο Σημαντικό Είναι Για τη Ζωή σας το Κάθε Ένα Από τα Επόμενα; Θα Λέγατε Πως Είναι...» (E1-E6), (%).....	29
Πίνακας B1.2	Αξίες Για να Μάθουν τα Παιδιά (E7-E17), (%).....	29
Πίνακας B1.3	Ποιους δεν Θέλετε για Γείτονες (E18-E26), (%).....	30
Πίνακας B1.4	«Μπορείτε να Μου Πείτε Πόσο Πολύ Συμφωνείτε ή Διαφωνείτε με Κάθε Μία Από τις Ακόλουθες Προτάσεις Που Θα Σας Διαβάσω; Συμφωνείτε Πολύ, Συμφωνείτε, Διαφωνείτε, ή Διαφωνείτε πολύ;» (E27-E32), (%).....	30
Πίνακας B1.5	«Πώς Νιώθετε Σχετικά Με τις Παρακάτω Προτάσεις; Συμφωνείτε, Διαφωνείτε ή Ούτε Συμφωνείτε Ούτε Διαφωνείτε Με την Κάθε Μία;» (E33-E41), (%).....	31
Πίνακας B1.6	Στάσεις Αναφορικά με την Κοινωνία (E42), (%).....	32
Πίνακας B1.7	Μεταβολές στον Τρόπο Ζωής Μας που Ίσως να Συμβούν στο Προσεχές Μέλλον (E42-E-45), (%).....	32
Πίνακας B2.1	Βαθμός Ευτυχίας (E46), (%).....	34

Πίνακας B2.2	Κατάσταση Υγείας (E47), (%).....	34
Πίνακας B2.3	Βαθμός ελευθερίας επιλογής (E48), (%).....	34
Πίνακας B2.4	Ικανοποίηση από τη Ζωή (E49), (%).....	35
Πίνακας B2.5	Ικανοποίηση από Οικονομική Κατάσταση Νοικοκυριού (E50), (%).....	35
Πίνακας B2.6	Κατά τους Τελευταίους 12 Μήνες, Πόσο Συχνά Εσείς ή η Οικογένειά σας; (E51, E52) (%).....	35
Πίνακας B2.7	Σύγκριση Επιπέδου Διαβίωσης του Ερωτώμενου με τον Γονιό του (E56), (%).....	35
Πίνακας B3.1	Εμπιστοσύνη σε Ανθρώπους. WVS-7, 2017 (E57), EVS-4, 2008 (E62), EVS-3, 1999 (E66), (%).....	43
Πίνακας B3.2	Εμπιστοσύνη σε Διαφορετικές Ομάδες. WVS-7, 2017, (E58-E63), (%).....	43
Πίνακας B3.3α	Εμπιστοσύνη σε Οργανισμούς. WVS-7, 2017 (E64-E89), (%).....	44
Πίνακας B3.3β	Εμπιστοσύνη σε Οργανισμούς. EVS-4, 2008 (v205-v215), (%).....	45
Πίνακας B3.3γ	Εμπιστοσύνη σε Οργανισμούς. EVS-3, 1999 (v200-v210, v212, v2018, o11-o12), (%).....	46
Πίνακας B3.3δ	Εμπιστοσύνη σε Οργανισμούς. ESS-4, 2009, (%).....	46
Πίνακας B3.4	Προτεραιότητα Διεθνών Οργανισμών. WVS-7, 2017 (E90), (%).....	47
Πίνακας B3.5	Διεθνείς Οργανισμοί. WVS-7, 2017 (E91-E93), (%).....	47
Πίνακας B3.6α	Συμμετοχή σε Εθελοντικές Οργανώσεις. WVS-7, 2017(E94-E105), (%).....	47
Πίνακας B3.6β	Συμμετοχή σε εθελοντικές οργανώσεις. EVS-4, 2008 (v10-v25) (%).....	48
Πίνακας B3.6γ	Συμμετοχή σε εθελοντικές οργανώσεις. EVS-3, 1999 (v12-v26), (%).....	49
Πίνακας B4.1	Συμφωνία – Εξίσωση εισοδημάτων (E106), (%).....	51
Πίνακας B4.2	Συμφωνία – Ιδιοκτησία (E107), (%).....	52
Πίνακας B4.3	Συμφωνία – Κυβερνήσεις (E108), (%).....	52
Πίνακας B4.4	Συμφωνία – Ανταγωνισμός (E109), (%).....	52
Πίνακας B4.5	Συμφωνία – Σκληρή δουλειά (E110), (%).....	52
Πίνακας B4.6	Προτεραιότητα στο Περιβάλλον/στην Ανάπτυξη (E111), (%).....	53
Πίνακας B5.1	Υπαρξη ή μη Διαφθοράς στην Ελλάδα (E112), (%).....	55
Πίνακας B5.2	Ποιοι Εμπλέκονται στη Διαφθορά, (%).....	55
Πίνακας B5.3	Χρηματισμός Τοπικών Αξιωματούχων (E118), (%).....	55
Πίνακας B5.4	Οι Γυναίκες Λιγότερο Διεφθαρμένες από τους Άνδρες (E119), (%).....	55

Πίνακας B5.5	Πιθανότητα Χαρακτηρισμού Δωροδοκίας για Παροχή Δημόσιας Υπηρεσίας, (E120), (%).....	55
Πίνακας B6.1	Γνώμη για Μετανάστες (E121), (%).....	57
Πίνακας B6.2	Επιπτώσεις της Μετανάστευσης (E122-129), (%).....	58
Πίνακας B6.3	Αντιμετώπιση Κυβέρνησης Προς Μετανάστες (E130), (%).....	58
Πίνακας B7.1	Βαθμός Ασφάλειας (E131), (%).....	62
Πίνακας B7.2	Συχνότητα Συμβάντων στη Γειτονιά (E132-138), (%).....	62
Πίνακας B7.3	Ενέργειες για Ασφάλεια (E139-E141), (%).....	62
Πίνακας B7.4	Βαθμός Ανησυχίας (E142-E143), (%).....	63
Πίνακας B7.5	Θύμα Εγκλήματος (E144-E145), (%).....	63
Πίνακας B7.6	Βαθμός Ανησυχίας για Πολεμικές Καταστάσεις (E146-E148), (%).....	63
Πίνακας B7.7α	Ελευθερία/Ισότητα (E149), (%).....	63
Πίνακας B7.7β	Σχέση Επίπεδου Εκπαίδευσης (E275) & Ελευθερίας/Ισότητας (E149)..	64
Πίνακας B7.8α	Ελευθερία/Ασφάλεια (E150).....	64
Πίνακας B7.8β	Σχέση Επίπεδου Εκπαίδευσης (E275) & Ελευθερίας/Ασφάλειας (E150).....	65
Πίνακας B7.9	Προθυμία να Πολεμήσω Για τη Χώρα μου (E151), (%).....	65
Πίνακας B8.1	Στόχος για τη Χώρα - 1ος & 2ος (E152 & E153), (%).....	69
Πίνακας B8.2	Σχέση Ηλικίας (E262) και 1ος Στόχος Για τη Χώρα (E152).....	69
Πίνακας B8.3	Σχέση Ηλικίας (E262) και 2ος Στόχος Για Χώρα (E153).....	70
Πίνακας B8.4	Σημαντικό Για τη Χώρα – 1η & 2η επιλογή, WVS-7, 2017 (E154 & E155), (%).....	70
Πίνακας B8.5	Σημαντικό Για τη Χώρα – 1η & 2η επιλογή, EVS-4, 2008 (ε55 & ε56), (%).....	71
Πίνακας B8.6	Σημαντική Επιλογή Για την Κοινωνία - 1η & 2η (E156 & E157), (%).....	71
Πίνακας B9.1	Η Επιστήμη και η Τεχνολογία Κάνουν τη Ζωή μας Πιο Υγιή, πιο Εύκολη και πιο Άνετη (E158), (%).....	73
Πίνακας B9.2	Εξαιτίας της Επιστήμης και Τεχνολογίας, θα Υπάρξουν Περισσότερες Ευκαιρίες για την Επόμενη Γενιά (E159), (%).....	73
Πίνακας B9.3	Συμφωνία - Βασιζόμαστε Υπερβολικά στην Επιστήμη και Όχι Αρκετά στη θρησκευτική πίστη (E160), (%).....	73
Πίνακας B9.4	Συμφωνία - Ένα Από τα Αρνητικά Αποτελέσματα της Επιστήμης Είναι ότι Ανατρέπει τις Ιδέες των Ανθρώπων για το Σωστό και το Λάθος (E161), (%).....	74

Πίνακας B9.5	Δεν Είναι Σημαντικό Για Μένα να Ξέρω στην Καθημερινή Μου Ζωή Για την Επιστήμη (E162), (%).....	74
Πίνακας B9.6	Ο Κόσμος Είναι Καλύτερος/Χειρότερος Λόγω Επιστήμης (E163), (%)... 74	
Πίνακας B10.1	Σημασία Θεού, WVS-7, 2017 (E164) & EVS-4, 2008 (v129), (%).....	76
Πίνακας B10.2	Πίστη σε Μεταφυσικές Οντότητες/Καταστάσεις (E165-E168), (%)	77
Πίνακας B10.3	Συμφωνία για Θέματα που Αφορούν τη Θρησκεία (E169-E170), (%).....	77
Πίνακας B10.4	Συχνότητα Εκκλησιασμού, WVS-7, 2017 (E171) & EVS-4, 2008 (v109), (%).....	77
Πίνακας B10.5	Συχνότητα Προσευχής (E172), (%).....	78
Πίνακας B10.6	Θρησκευόμενο Άτομο ή μη (E173), (%).....	78
Πίνακας B10.7	Βασικό Νόημα Θρησκείας - 1η ομάδα προτάσεων (E174), (%).....	78
Πίνακας B10.8	Βασικό Νόημα Θρησκείας - 2η ομάδα προτάσεων (E175), (%).....	78
Πίνακας B11.1	Δυσκολία να Αποφασίσει Κανείς Ποιοι Ηθικοί Κανόνες Είναι Κατάλληλοι Για να Ακολουθήσει (E176), (%).....	81
Πίνακας B11.2	Παρεκκλίσεις: Δικαιολογούνται κατά Περίπτωση ή Όχι (E177-E195), (%).....	81
Πίνακας B11.3	Δικαίωμα Κυβέρνησης να Ασκήι Μορφές Επιτήρησης ή Όχι (E196-E198), (%).....	83
Πίνακας B12.1	Ενδιαφέρον για Πολιτική (E199), (%).....	88
Πίνακας B12.2	Συχνότητα Συζήτησης Πολιτικών Θεμάτων (E200), (%).....	89
Πίνακας B12.3	Πηγές Ενημέρωσης (E201-E208), (%).....	89
Πίνακας B12.4α	Συμμετοχή σε Μορφές Διαμαρτυρίας WVS-7 (E209-E212), (%).....	89
Πίνακας B12.4β	Συμμετοχή σε Δράσεις EVS-4 (v187-v191), (%).....	90
Πίνακας B12.4γ	Συμμετοχή σε Δράσεις EVS-3 (v179-v183), (%).....	90
Πίνακας B12.5	Δράση που οι Πολίτες θα Αναλάμβαναν (E213-E2016), (%).....	90
Πίνακας B12.6	Δράση Μέσω διαδικτύου (E217-E220), (%).....	91
Πίνακας B12.7	Συχνότητα Ψήφου (E221 - E222), (%).....	91
Πίνακας B12.8	Πρόθεση Ψήφου (E223), (%).....	91
Πίνακας B12.9	Εκλογικά Συμβάντα (Συνθήκες Εκλογικής Αναμέτρησης) (E224-E233), (%).....	92
Πίνακας B12.10	Σημασία Αδιάβλητων Εκλογών (E234), (%).....	92

Πίνακας B13.1	Πολιτικά Συστήματα (E235-E239), (%).....	95
Πίνακας B13.2	Πολιτική Αυτο-τοποθέτηση (E240), (%).....	95
Πίνακας B13.3	Ουσιαστικά Στοιχεία της Δημοκρατίας (E241-E249), (%).....	96
Πίνακας B13.4	Σημασία Δημοκρατικής Διακυβέρνησης (E250), (%).....	97
Πίνακας B13.5	Δημοκρατικότητα Διακυβέρνησης Ελλάδας (E251), (%).....	97
Πίνακας B13.6	Βαθμός Ικανοποίησης με το Πολιτικό Σύστημα (E252), (%).....	97
Πίνακας B13.7	Σεβασμός των Ατομικών Δικαιωμάτων (E253), (%).....	98
Πίνακας B13.8	Περηφάνια για Ελληνική Καταγωγή (E254), (%).....	98
Πίνακας B13.9	Πόσο κοντά Αισθάνεται (E255-E259), (%).....	98
Πίνακας B14.1	Γνώμη για Τρόπο εύρεσης Εργασίας (GR1/E291), (%).....	105
Πίνακας B14.2α	Τρόπος Εύρεσης Εργασίας (GR2/E292a_1, E292a_2, E292b_1, E292b_2), (%).....	106
Πίνακας B14.2β	Σχέση Καλύτερου Τρόπου Εύρεσης Εργασίας (GR1/E291_1) & Επίπεδου Εκπαίδευσης (E275a).....	106
Πίνακας B14.3	Κριτήρια Βαρύτητας Ως Προς τις Συγκρούσεις (GR3/E293_1, GR3/E293_2, GR3/E293_3), (%).....	107
Πίνακας B14.4	Μετανάστευση στο Εξωτερικό (GR4/E294-GR5/E295), (%).....	108
Πίνακας B14.5	Κρίση και Συναισθήματα (GR6/E296-GR9/E301), (%).....	108
Πίνακας B14.6	Αισθήματα λόγω Κρίσης (GR12/E302-GR17/E307), (%).....	109

A. Εισαγωγή

Η Παγκόσμια Έρευνα Αξιών (World Values Survey)

Η Παγκόσμια Έρευνα Αξιών – World Values Survey (WVS) αποτελεί ένα επαναλαμβανόμενο από το 1981 ερευνητικό εγχείρημα με φορέα τη World Value Survey Association (WVSA) και ιδρυτικό πρόεδρο τον Καθηγητή του Πανεπιστημίου του Μίσιγκαν, Ronald Inglehart. Σχεδιάστηκε για να ελεγχθεί η υπόθεση ότι οι οικονομικές και τεχνολογικές αλλαγές μετασχηματίζουν τις βασικές αξίες και τα κίνητρα των πολιτών των σύγχρονων-βιομηχανοποιημένων κοινωνιών. Βασική επιδίωξη της έρευνας είναι η άντληση πληροφοριών αναφορικά με τις αξίες που χαρακτηρίζουν τον πληθυσμό μιας σειράς χωρών που εκτείνονται σε όλη την υδρόγειο. Αποτελεί επαναλαμβανόμενο εγχείρημα διότι οι αξίες, σε αντίθεση με τις στάσεις, καθώς συνδέονται με τη διαδικασία εγχάραξης κοινωνικών αντιλήψεων, της κοινωνικοποίησης που πραγματοποιείται σε συγκεκριμένα κοινωνικά και πολιτισμικά πλαίσια εγγράφονται βαθύτερα και συνήθως μεταβάλλονται αργόσυρτα. Αυτή η διάσταση καθορίζει και το χρονικό βάθος της επαναλαμβανόμενης αυτής έρευνας που είναι τα πέντε έτη.

Ήδη έχουν πραγματοποιηθεί έξι γύροι (ή κύματα) της WVS και την τρέχουσα περίοδο 2017-2019 είναι σε εξέλιξη και πραγματοποιείται ο έβδομος γύρος της.¹ Κατά το πρώτο έτος πραγματοποίησης του 7ου γύρου της έρευνας το 2017, ολοκληρώθηκε η συλλογή των δεδομένων σε 15 χώρες, μεταξύ των οποίων και στην Ελλάδα. Επιδίωξη αποτελεί να ξεπεράσουν τις 80 οι χώρες στις οποίες θα πραγματοποιηθεί.

Επιδίωξη επίσης είναι οι πληροφορίες που αντλούνται να είναι συγκρίσιμες και μετρήσιμες. Αυτό το εγχείρημα οργανώνεται ανά χώρα και επιχειρείται στη βάση ενός ενιαίου ερωτηματολογίου, το οποίο χρησιμοποιείται για τη συλλογή των δεδομένων στον πληθυσμό της χώρας, μεταφρασμένο στη γλώσσα(ες) που επικρατεί(ούν) με υιοθέτηση μίας συγκεκριμένης διαδικασίας μετάφρασης-απόδοσης. Κατά τον τρέχοντα 7ο γύρο της WVS (WVS-7) ακολουθείται η παράλληλη μετάφραση/απόδοση του ερωτηματολογίου σε κάθε χώρα από δύο πρόσωπα και η επικύρωση της μετάφρασης από τρίτο πρόσωπο, το οποίο λειτουργεί ως διαμεσολαβητής (mediator) των δύο μεταφράσεων· πέραν της επιστημονικής συνάφειας των προσώπων αυτών,

1. Ο πρώτος γύρος της WVS ξεκίνησε το 1981 επί τη βάση ενιαίου ερωτηματολογίου και κοινών κανόνων διεξαγωγής της· διήρκεσε μέχρι το 1984. Ακολούθησε ο δεύτερος γύρος, ο οποίος πραγματοποιήθηκε κατά την περίοδο 1990-1994. Στη συνέχεια, διεξήχθη ο τρίτος γύρος στα έτη 1995-1998, ο τέταρτος κατά τα έτη 1999-2004, ο πέμπτος την περίοδο 2005-2009, ενώ ο έκτος γύρος της έρευνας υλοποιήθηκε τα έτη 2010-2014.

όλων η μητρική γλώσσα είναι η γλώσσα απόδοσης του ερωτηματολογίου. Κατόπιν, εγκρίνεται η μετάφραση από την κεντρική υπηρεσία της WWSA. Είναι δυνατόν να υπάρξουν περιορισμένες γλωσσικές τροποποιήσεις μετά την πιλοτική εφαρμογή του ερωτηματολογίου.

Το ερωτηματολόγιο, καθώς και η σχετική μ' αυτό μεθοδολογία, δημιουργείται κεντρικά από συγκεκριμένη προς τούτο επιτροπή ειδημόνων που απαρτίζουν την Επιστημονική Συμβουλευτική Επιτροπή της WWSA (Scientific Advisory Committee). Η δημιουργία ενός ενιαίου ερωτηματολογίου, το οποίο διαθέτει θεματικά προσδιορισμένους άξονες αναφορικά με τους οποίους διατυπώνονται αλληλουχίες (batteries) ερωτήσεων, αποσκοπεί στην άντληση απαντήσεων οι οποίες ακριβώς επειδή ανταποκρίνονται στις ίδιες θεματικές κατευθύνσεις και ερωτήματα είναι συγκρίσιμες, όπως και μετρήσιμες. Είναι βεβαίως εμφανής και υπαρκτός ο κίνδυνος, η χροιά ορισμένων ερωτήσεων και/ή απαντήσεων (τα σημαίνοντα) να παραπέμπουν σε κάπως διαφορετικά νοηματικά περιεχόμενα (σημαινόμενα), λόγω υφιστάμενων κοινωνικών-πολιτισμικών διαφοροποιήσεων από χώρα σε χώρα. Για να αντιμετωπιστεί αυτή η πιθανότητα παρεκκλίσεων, υπάρχει αυτή η σπουδή ως προς τη μετάφραση του ερωτηματολογίου ώστε να ελαχιστοποιούνται και τελικά να εξουδετερώνονται οι εννοιολογικές αποκλίσεις.

Σε κάθε περίπτωση, το ερωτηματολόγιο WVS-7, όπως και με τους προηγούμενους γύρους της έρευνας, περιλαμβάνει διακόσιες ενενήντα (290) ερωτήσεις και μετρά τις πολιτιστικές αξίες, στάσεις και πεποιθήσεις ως προς το φύλο, την οικογένεια και τη θρησκεία, τις στάσεις και τις εμπειρίες της φτώχειας, της εκπαίδευσης, της υγείας και ασφάλειας, και την εμπιστοσύνη, τη στάση έναντι των πολυμερών θεσμών, τις πολιτισμικές διαφορές και τις ομοιότητες μεταξύ περιφερειών και κοινωνιών. Επιπλέον, στο ερωτηματολόγιο της WVS-7, έχουν αναπτυχθεί ερωτήσεις για τα ζητήματα της δικαιοσύνης, των ηθικών αρχών, της διαφθοράς, της λογοδοσίας και της διακινδύνευσης, της μετανάστευσης, της εθνικής ασφάλειας και της παγκόσμιας διακυβέρνησης.

Το ενιαίο ερωτηματολόγιο με τους ενιαίους θεματικούς του άξονες που αποσκοπεί και επιδιώκει τη διαπολιτισμική σύγκριση ενέχει έναν περιορισμό. Οι ερωτήσεις, ακόμα και όταν είναι ιδιαίτερα εστιασμένες σε ένα συγκεκριμένο θέμα, είναι εξ ανάγκης περισσότερο γενικές απ' αυτές που ίσως θα μπορούσαν να τεθούν σε ένα ανάλογο ερωτηματολόγιο που έχει ως σημείο εκκίνησης την πραγματικότητα μίας συγκεκριμένης κοινωνίας ή χώρας. Για τη θεραπεία αυτού του ζητήματος, είναι δυνατόν ο Κύριος Ερευνητής (Principal Investigator) ανά χώρα διεξαγωγής της WVS-7 και η ομάδα έργου που την/τον πλαισιώνει να δημιουργήσουν έναν περιορισμένο αριθμό ερωτήσεων (έως το 10% του συνόλου των ερωτήσεων) ειδικότερου-τοπικού ενδιαφέροντος. Παρά ταύτα, ο περιορισμός που προαναφέρθηκε δεν εξαλείφεται πλήρως και αυτό αποτελεί ένα, εν δυνάμει μειονέκτημα, το οποίο επισημαίνεται.

Οι μεθοδολογικοί κανόνες που ακολουθούνται για τον προσδιορισμό του δείγματος και τη διαδικασία συλλογής των δεδομένων ή πληθυσμού είναι συγκεκριμένοι. Ακολουθείται δηλαδή μία συγκεκριμένη μεθοδολογία που ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις αναφορικά με τις διαδικασίες δειγματοληψίας, το μέγεθος του δείγματος, τον χρονισμό της εφαρμογής της έρευνας, εντοπιότητα του ερωτηματολογίου, την υποβολή των δεδομένων στην WWSA, την έγκρισή τους, κ.ο.κ. Θεμελιακό στοιχείο αποτελεί η διεξαγωγή της δειγματοληψίας με προσωπικές συνεντεύξεις, του είδους πρόσωπο με πρόσωπο, οι οποίες πραγματοποιούνται στον τόπο κατοικίας της/ου ερωτώμενης/ου. Επίσης, εξίσου σημαντικό είναι τα δείγματα να είναι αντιπροσωπευτικά όλων όσοι σε μία χώρα ανήκουν ηλικιακά στην κατηγορία των 18 ετών και άνω που κατοικούν σε ιδιωτικά καταλύματα, ανεξάρτητα από την εθνικότητά τους, τα πολιτικά τους δικαιώματα, ή τη γλώσσα τους.

A.2. Η διεξαγωγή της WVS-7 στην Ελλάδα

Θα αναφερθώ τώρα συνοπτικά σε ορισμένα δεδομένα της προσπάθειας να πραγματοποιηθεί η WVS στην Ελλάδα. Από τα μέσα του 2013, όταν ορίστηκε ως Κύριος Ερευνητής της WVS ο Σωκράτης Κονιόρδος επιχειρήθηκε σε συνεργασία με το Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ) και τον πρόεδρό του Καθηγητή Νίκο Δεμερτζή να διασφαλιστεί η οργάνωση και χρηματοδότηση για τη διεξαγωγή, τότε, του 6ου γύρου της WVS, ενώ εκ παραλλήλου δημιουργήθηκε μία ολιγομελής ομάδα έργου. Όμως, παρά τις κρούσεις δεν κατέστη δυνατή η εξασφάλιση της χρηματοδότησης. Έχει το δικό του ενδιαφέρον να αναφερθεί ότι ο 6ος γύρος της WVS κατέστη δυνατόν να γίνει και όντως πραγματοποιήθηκε στην Κύπρο.

Στη συνέχεια, δια του ΕΚΚΕ, του Προέδρου του και του Δρ. Ηλία Κικίλια, συζητήθηκε το ζήτημα με εκπροσώπους της διαΝΕΟσις, συγκεκριμένα τους κκ. Διονύσιο Νικολάου, Κυριάκο Πιερρακάκη και Θωδωρή Γεωργακόπουλο, οι οποίοι εξέφρασαν ενδιαφέρον στο πλαίσιο και της ευρύτερης συνεργασίας που διατηρούν με το ΕΚΚΕ. Η επιτευχθείσα συμφωνία επέτρεψε να προχωρήσει με χρηματοδότηση της διαΝΕΟσις το συγκεκριμένο ερευνητικό έργο της WVS-7 στην Ελλάδα. Θα πρέπει επίσης, να σημειωθεί η εκ μέρους της WWSA κίνηση να μην απαιτήσει την καταβολή του τέλους συμμετοχής. Έτσι, αφενός ολοκληρώθηκε η μετάφραση του ερωτηματολογίου από την αγγλική από τους Σωκράτη Κονιόρδο (Κύριο Ερευνητή), και κα Αναστασία Λιάπη (φιλόλογο αγγλικής και ελληνικής γλώσσας), ενώ θεωρήθηκε από τον Καθηγητή Μανώλη Αλεξάκη (του Τμήματος Κοιν/γίας, Παν. Κρήτης), ο οποίος λειτούργησε ως διαμεσολαβητής της μετάφρασης. Κατόπιν, προχώρησε η προετοιμασία και η διεξαγωγή της εμπειρικής έρευνας για τη συλλογή των εμπειρικών δεδομένων από την εταιρία «Μέτρον-Ανάλυση» (Metron Analysis) με υπεύθυνους τους κκ. Στράτο Φαναρά και Δημήτρη Μπουλαμάτση. Από πλευράς ΕΚΚΕ, προεξάρχων ήταν ο ρόλος του Δρ. Απόστολου Λιναρδή αναφορικά με ζητήματα ερευνητικής μεθοδολογίας, ενώ ενισχύθηκε η όλη προσπάθεια από τις συμβολές των λοιπών μελών της ομάδας έργου.

Το ελληνικό ερωτηματολόγιο

Το ενιαίο ερωτηματολόγιο της WVS-7 είναι διαρθρωμένο σε 14 θεματικές ενότητες, στις οποίες συμπεριλαμβάνεται και η ενότητα των δημογραφικών δεδομένων. Οι ενότητες αυτές είναι οι παρακάτω (εντός παρενθέσεως αναφέρεται ο αριθμός των στοιχείων-items ερωτήσεων):

- κοινωνικές αξίες, στάσεις & στερεότυπα (45)
- κοινωνική ευημερία (11)
- κοινωνικό κεφάλαιο, εμπιστοσύνη & συμμετοχή σε οργανώσεις (49)
- οικονομικές αξίες (6)
- διαφθορά (9)
- μετανάστευση (10)
- ασφάλειας (21)
- μετα-υλιστικός δείκτης (6)
- επιστήμη & τεχνολογία (6)
- θρησκευτικές αξίες (12)
- ηθικές αξίες & νόρμες (κανόνες) (23)
- πολιτικό ενδιαφέρον & πολιτική συμμετοχή (36)
- πολιτική κουλτούρα & πολιτικά καθεστώτα (25)
- δημογραφικά (31)

Αυτό το ενιαίο ερωτηματολόγιο, το οποίο απαρτίζεται όπως προαναφέρθηκε από 290 συνολικά ερωτήσεις, διατηρήθηκε πλήρες στην ελληνική εκδοχή του. Επιπροσθέτως, εισήχθη μία ακόμα ενότητα με ορισμένες ερωτήσεις ελληνικού περιεχομένου. Η συγκεκριμένη ενότητα αποτελεί το «ειδικό τμήμα ελληνικού ενδιαφέροντος» και περιλαμβάνει 17 ακόμα ερωτήσεις. Με αυτές ο συνολικός αριθμός των ερωτήσεων στην ελληνική εκδοχή του ερωτηματολογίου της WVS-7 ανέρχεται σε 307. Όλες οι ερωτήσεις που περιλάμβανε η ελληνική εκδοχή του WVS-7 τέθηκαν κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων, σε κάθε μία απ' αυτές.

Επιλογή του δείγματος, δειγματοληψία

Η επιλογή του δείγματος βασίστηκε σε δειγματοληψία πολλαπλών σταδίων ανάλογα με το μέγεθος του πληθυσμού της χώρας (PPS). Η δειγματοληψία απαρτίζεται από τρία στάδια, όπως την περιγράφει η δημοσκοπική εταιρία Metron Analysis, η οποία όπως αναφέρθηκε πραγματοποιεί τη δειγματοληψία, συγκεκριμένα:

(α) Η συγκεκριμένη εταιρία ανέπτυξε ένα κώδικα προγραμματισμού SPSS, ο οποίος επιτελεί μία συστηματικά ανάλογη με το μέγεθος του πληθυσμού επιλογή οικοδομικών τετραγώνων. Λαμβάνοντας υπόψη τις περιφερειακές παραλλαγές και το πραγματικό μέγεθος, μια συστηματική επιλογή από 120 οικοδομικά τετράγωνα (Primary Sampling Unit-PSU) επιτελέστηκε κατά το στάδιο αυτό. Η ίδια η αστικότητα καθορίστηκε από τον σχεδιασμό του

δείγματος και όχι από τους/τις ίδιους/ίδιες ερωτηθείσες/έντες. Με την ταξινόμηση του αρχείου απογραφής κατά αύξουσα σειρά σύμφωνα με τον νομό, τον δήμο και το μέγεθος του πληθυσμού του κάθε μεταγραφόμενου τετραγώνου, χρησιμοποιήθηκε ο κώδικας δειγματοληψίας SPSS, ο οποίος δημιουργεί μια τυχαία εκκίνηση και κατόπιν με ένα συστηματικό τρόπο επιλέγει τις ακολουθίες καταγράφοντας τα οικοδομικά τετράγωνα ανάλογα με το μέγεθός τους (δειγματοληψία PPS).

(β) σε κάθε δομικό στοιχείο, ορίζεται μια διεύθυνση έναρξης και επιλέγονται τα νοικοκυριά μέσω της συστηματικής δειγματοληψίας (βλ. περιγραφή παρακάτω). Ειδικότερα, μέσα σε κάθε επιλεγμένο PSU, ορίζεται μια διεύθυνση έναρξης ως αυτή που αντιστοιχεί στο άνω αριστερό σημείο του οικοδομικού τετραγώνου δειγματοληψίας. Σε περίπτωση που η διεύθυνση δειγματοληψίας αναφέρεται σε ένα μεμονωμένο σπίτι, αυτή είναι η αρχική οικία. Στην περίπτωση που η διεύθυνση δειγματοληψίας είναι ένα συγκρότημα διαμερισμάτων/ πολυκατοικία, το διαμέρισμα που βρίσκεται στη δεξιά πλευρά του τελευταίου προς τα πάνω ορόφου, ορίζεται ως το αρχικό νοικοκυριό. Στη συνέχεια, τα άλλα νοικοκυριά επιλέγονται μέσω συστηματικής δειγματοληψίας σταθερού διαστήματος (10 νοικοκυριά ανά PSU).

(γ) Στο τελευταίο στάδιο, σε κάθε επιλεγμένο νοικοκυριό, τα άτομα επιλέγονται μέσα από τα ακόλουθα τρία βήματα:

Πρώτο βήμα. Εάν υπάρξει επαφή με τα μέλη του νοικοκυριού και είναι πρόθυμα να συμμετάσχουν στην έρευνα: η επιλογή του ερωτώμενου βασίζεται στην μέθοδο των πιο πρόσφατων γενεθλίων.

Δεύτερο βήμα. Εάν δεν πραγματοποιηθεί καμία επαφή κατά την πρώτη επίσκεψη, πραγματοποιούνται δύο ακόμα επανεπισκέψεις σε διαφορετικές μέρες ή ώρες και εάν τυχόν δεν είναι επιτυχής η επαφή, τότε γίνεται αντικατάσταση του νοικοκυριού και εφαρμογή του προηγούμενου βήματος ως προς το νέο νοικοκυριό.

Τρίτο βήμα. Σε περίπτωση πραγματοποίησης της επαφής και ενώ τα μέλη του νοικοκυριού αρνούνται να συμμετάσχουν στην έρευνα, τότε πραγματοποιείται αντικατάσταση του νοικοκυριού και εφαρμογή του πρώτου βήματος στο νέο νοικοκυριό.

Πίνακας Δ1. Αριθμητικά Δεδομένα Δειγματοληψίας

	N
Συνολικός αριθμός αρχικών ονομάτων / διευθύνσεων	3.384
Επιλεγμένοι ερωτώμενοι ασθενείς ή ανίκανοι να συμμετάσχουν	41
Επιλεγέντες που έλειπαν κατά τη διάρκεια της περιόδου της έρευνας	66
Επιλεγέντες με ανεπαρκή κατανόηση της γλώσσας της έρευνας	110
Καμία επαφή στην επιλεγμένη διεύθυνση	147
Άρνηση πραγματοποίησης συνέντευξης σε επιλεγμένη διεύθυνση	1.770
Προσωπική άρνηση πραγματοποίησης συνέντευξης από επιλεγμένο ερωτώμενο	50
Πλήρεις παραγωγικές συνεντεύξεις που πραγματοποιήθηκαν	1.200

Αναφορικά με τις συγκεκριμένες κρούσεις που έγιναν προκειμένου να επιλεγεί το δείγμα και να πραγματοποιηθούν οι συνεντεύξεις με βάση την αναφερόμενη μεθοδολογία, συνολικά πραγματοποιήθηκαν 3.384 επαφές με άτομα/διευθύνσεις. Απ' αυτές προέκυψαν 1.770 αρνήσεις ως προς την πραγματοποίηση συνέντευξης, ενώ πραγματοποιήθηκαν 1.200 ολοκληρωμένες συνεντεύξεις (βλ. Πίνακα Δ1).²

Βασικά χαρακτηριστικά δείγματος, δημογραφικά και άλλα

Η έρευνα πραγματοποιήθηκε σε δείγμα που αποτελείται από 1.200 πρόσωπα, όπως προαναφέρθηκε. Η συλλογή των δεδομένων πραγματοποιήθηκε με χρήση έντυπου ερωτηματολογίου αποτελούμενου από 309 συνολικά διακριτές ερωτήσεις με τη μέθοδο πρόσωπο με πρόσωπο. Οι συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν από τις 08/09/2017 έως τις 16/10/2017 πανελλαδικά. Στη συνέχεια ακολουθεί περιγραφή βασικών χαρακτηριστικών του συγκεκριμένου δείγματος, τα οποία αφορούν την κατανομή ανά φύλο, ηλικία, την εθνοτική προέλευση, τη διάσταση της πολιτειότητας, τη θρησκευτική ένταξη, την οικογενειακή κατάσταση, το εκπαιδευτικό/μορφωτικό επίπεδο, την εργασιακή κατάσταση, την επαγγελματική ομάδα στη οποία ανήκουν, τον κοινωνικό αυτοπροσδιορισμό τους, όπως και τη χωρική κατανομή τους στις περιφέρειες της χώρας.

Τα 1.200 άτομα που απάντησαν ολοκληρωμένα στο ερωτηματολόγιο και αποτελούν το εξεταζόμενο δείγμα, αποτελούνται κατά 46,5% (n = 559) από άνδρες και κατά 53,5% (n = 642) από γυναίκες. Ως προς την ηλικία τους, οι συμμετέχοντες στην έρευνα είναι περισσότερο ή λιγότερο μοιρασμένοι στις παραγωγικές δεκαετίες. Σημαντική εξαίρεση αποτελούν οι έχοντες ηλικία από 60 και άνω, όπου παρατηρείται σαφώς μεγάλη συγκέντρωσή τους σε ποσοστό 30,6% (βλ. Πίνακα Α2α). Αυτό αποδίδεται στην πρακτική επιλογής του τύπου κατοικίας ως βάση της δειγματοληψίας, όπου οι ευρισκόμενοι σε παραγωγική ηλικία τείνουν να βρίσκονται λιγότερο σε αυτόν τις ημέρες και ώρες επίσκεψης των συνεντευκτών.

2. Στην παρούσα ενότητα, το παρουσιαζόμενο υλικό και Πίνακες χαρακτηρίζονται από το γράμμα «Δ» που σημαίνει «Δημογραφικά»- περιλαμβάνει τα δημογραφικά στοιχεία που στο ίδιο το ερωτηματολόγιο βρίσκονται στο τέλος του, ως ενότητα 15. Στην παρούσα έκθεση τα σχετικά δημογραφικά δεδομένα παρουσιάζονται στη αρχή, ενώ η αρίθμηση των λοιπών ενότητων ακολουθεί αυτήν του ερωτηματολογίου.

Πίνακας Δ2α. Ηλικία, (E262)(%)³

Ηλικιακή κατηγορία-έτη	(%)
18-29	17,5
30-39	18,2
40-49	17,9
50-59	15,8
60+	30,6
Σύνολο	100

N = 1200

3. Στον τίτλο του παρόντος πίνακα, όπως και στους τίτλους των λοιπών πινάκων που παρατίθενται στη συνέχεια, αναφέρεται σε παρένθεση ο αριθμός της/ων ερώτησης/ων ή μεταβλητής/ών του ερωτηματολογίου της WVS, οι οποία/ες αντιστοιχούν στα αποτελέσματα που παρουσιάζονται σ' αυτόν/ούς.

Πίνακας Δ2β. Φύλο σε Συνάρτηση με Ηλικιακές Κατηγορίες (E260 * E262), (%)

		Ηλικιακές κατηγορίες					Σύνολο (%)
		18-29	30-39	40-49	50-59	60+	
Άνδρες	% εντός φύλου	17,2	17,9	19,1	13,8	32	100
	% εντός ηλικιακής κατηγορίας	45,5	45,7	49,8	40,7	48,6	46,5
Γυναίκες	% εντός φύλου	17,9	18,5	16,8	17,4	29,4	100
	% εντός ηλικιακής κατηγορίας	54,5	54,3	50,2	59,3	51,4	53,5

N = 1200

Αναφορικά με την ηλικιακή σύνθεση του δείγματος με βάση το φύλο, μπορεί κανείς να παρατηρήσει μία βασικά αναλογική διάσταση στην κατανομή ανά ηλικιακή κατηγορία, σε συνάρτηση με τον συνολικά μεγαλύτερο αριθμό γυναικών σ' αυτό. Η μόνη εμφανής διαφοροποίηση εντοπίζεται στο ελαφρώς μεγαλύτερο ποσοστό των γυναικών της ηλικιακής κατηγορίας 50-59 ετών σε συνάρτηση με το χαμηλότερο ποσοστό των ανδρών της ίδιας ηλικιακής κατηγορίας (βλ., Πίνακα Δ2β).

Ως προς την προέλευση των ατόμων που απαρτίζουν το δείγμα, οι αποκρινόμενοι κατά κύριο λόγο, σε ποσοστό 88,2%, έχουν γεννηθεί στην Ελλάδα. Σε σχεδόν αντίστοιχα υψηλά ποσοστά οι γονείς τους, η μητέρα τους και/ή ο πατέρας τους επίσης έχουν γεννηθεί στην Ελλάδα, δηλαδή, αντίστοιχα σε 86,4% και 86,3% (βλ., Πίνακα Δ3). Η ύπαρξη ενός σχεδόν 12% ατόμων που έχουν γεννηθεί στο εξωτερικό δεν σημαίνει πως τα πρόσωπα αυτά δεν είναι και πολίτες της χώρας, τουλάχιστον αυτό δήλωσαν οι περισσότεροι απ' όσους γεννήθηκαν στο εξωτερικό ώστε το 96% του συνόλου του δείγματος να δηλώνουν πολίτες της χώρας (βλ. Πίνακα Δ4).

Πίνακας Δ3. Γέννηση στην Ελλάδα (E266), (%)

	(%)		
	Ερωτώμενη/ος	Μπέρα της/ου	Πατέρας της/ου
Γεννήθηκε στην Ελλάδα	88,2	86,4	86,3
Μετανάστρια/ης στην Ελλάδα (γεννήθηκε εκτός Ελλάδας)	11,8	13,4 0,1	13,6 0,1
Σύνολο	100	100	100

N = 1200

Πίνακας Δ4. Πολίτης ή Όχι της Χώρας (E269), (%)

	(%)
Ναι, είμαι πολίτης αυτής της χώρας	96
Όχι, δεν είμαι πολίτης αυτής της χώρας	3,7
Δεν γνωρίζω	0,3
Μη απάντηση/ Άρνηση	0,1
Σύνολο	100

N = 1200

Πίνακας Δ5. Κατανομή με Βάση το Θρήσκευμα (E289), (%)

	(%)
Δεν ανήκει σε κάποια ομολογία	3,8
Ρωμαιο-καθολικοί	0,5
Ορθόδοξοι (Ρωσο/Ελληνο-/κ.ο.κ.)	91
Μουσουλμάνοι	2,9
Άλλο, Δεν γνωρίζω, Μη απάντηση/ Άρνηση	1,9
Σύνολο	100

N = 1200

Συναφή αποτελέσματα που φαίνεται να επιβεβαιώνουν την υψηλή ταύτιση των συμμετεχόντων στο δείγμα με χαρακτηριστικά που συνδέονται με τη διάσταση της πολιτειότητας προκύπτουν από τις αναφορές σε ποικίλες θρησκευτικές ομάδες ανάμεσα στους ερωτώμενους. Πραγματικά, το 91% των ερωτώμενων δήλωσαν πως ανήκουν στη θρησκευτική ενότητα των ορθόδοξων χριστιανών, ενώ ένα 3,8% δηλώνουν πως δεν έχουν θρησκευτική ταυτότητα. Αντίθετα, όσοι ταυτίζονται με άλλα θρησκευτικά δόγματα αποτελούν μόλις το 3,5% του δείγματος (βλ., Πίνακα Δ5). Αυτά τα δεδομένα μάλλον συνηγορούν υπέρ της ταύτισης ερωτώμενων με την ιδιότητα του πολίτη, στον βαθμό που ιστορικά υπάρχει υψηλή ταύτιση του εθνοτικού με το θρησκευτικό στοιχείο (χριστιανοί ορθόδοξοι) στην Ελλάδα.

Ως προς την οικογενειακή κατάσταση των ερωτώμενων, προκύπτει ότι λίγο περισσότερο απ' τους μισούς, δηλαδή το 56,6% του δείγματος, είναι παντρεμένοι ενώ 8,5% είναι διαζευγμένοι ή σε διάσταση. Οι άγαμοι αποτε-

λούν ένα μεγάλο τμήμα που αποτελείται από το 23,7% του δείγματος, ενώ οι ευρισκόμενοι σε χηρεία αποτελούν το 10,9% (βλ. Πίνακα Δ6).

Πίνακας Δ6. Οικογενειακή Κατάσταση (E273), (%)

	(%)
Παντρεμένος/η ή συζείτε σαν να είστε παντρεμένος/η	56,6
Χωρισμένος/η ή σε διάσταση	8,5
Σε χηρεία	10,9
Ανύπανδρος/η	23,7
Μη απάντηση/Άρνηση	0,3
Σύνολο	100

N = 1200

Αναφορικά με το εκπαιδευτικό επίπεδο των συμμετεχόντων στην έρευνα. Αυτό διακρίνεται και αντίστοιχα κατατάσσονται οι ερωτώμενοι λαμβάνοντας ως αφετηρία την οκταβάθμια κατηγοριοποίηση του ελληνικού εθνικού πλαισίου προσόντων, το οποίο ακολουθεί το αντίστοιχο ευρωπαϊκό (ΕΟΡΡΕΡ 2016). Σε βασικές γραμμές προκύπτει, με ομαδοποίηση επί μέρους κατηγοριών-βαθμίδων, ότι περί το 32% του δείγματος διαθέτει απολυτήριο δημοτικού ή έχει παρακολουθήσει μερικές τάξεις του. Αντίστοιχο ποσοστό (32,7%) προκύπτει για αυτούς που έχουν αποφοιτήσει από το λύκειο, ενώ 18% έχουν αποκτήσει πρώτο πτυχίο από σχολές ανώτατης εκπαίδευσης. Αυτοί που διαθέτουν μεταπτυχιακό τίτλο ή διδακτορικό περιορίζονται στο 2,45% του δείγματος. Τέλος, ενδιάμεσες κατηγορίες αποτελούν όσοι είναι απόφοιτοι γυμνασίου ή έχουν παρακολουθήσει σπουδές σε επίπεδο μετα-δευτεροβάθμιας-μη τριτοβάθμια εκπαίδευσης με, αντίστοιχα, 7,3% και 7,4% (βλ., Πίνακα Δ7).

Πίνακας Δ7. Επίπεδο Εκπαίδευσης (E275), (%)

	%
- Προσχολική εκπαίδευση /καθόλου εκπαίδευση (Εως μερικές τάξεις)	4
- Πρωτοβάθμια εκπαίδευση (Απόφοιτος/η Δημοτικού)	28,2
- Κατώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση (Απόφοιτος/η Γυμνασίου)	7,3
- Ανώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση (Απόφοιτος/η Λυκείου)	32,7
- Μετα-δευτεροβάθμια μη τριτοβάθμια εκπαίδευση (Απόφοιτος/η ΙΕΚ)	7,4
- Πρώτο πτυχίο (Bachelor) ή ισοδύναμο (Απόφοιτος/η ΑΕΙ/ΤΕΙ)	18
- Μεταπτυχιακός τίτλος (Master) & Διδακτορικό ή ισοδύναμο	2,4
Σύνολο	100

N = 1200

Να σημειωθεί ότι αργότερα στο παρόν κείμενο, οι κατηγορίες εκπαίδευσης συγχωνεύονται σε πέντε για τη διευκόλυνση της παρουσίασης και ανάλυσης.

Η εργασιακή κατάσταση των ερωτώμενων διακρίνεται σε όσους διαθέτουν εργασία, ως μισθωτοί πλήρους ή μερικής απασχόλησης ή αυτοαπασχολού-

μενοι, οι οποίοι αθροίζονται στο 45,7% του δείγματος και σ' εκείνους που βρίσκονται σε ενεργή ηλικία αλλά είτε είναι άνεργοι (13,8%), είτε βρίσκονται σε μεταβατική κατάσταση, δηλαδή οι φοιτητές (5,5%). Ακόμα, μια πολύ σημαντική κατηγορία αποτελούν όσοι είναι συνταξιούχοι και οι νοικοκυρές συνολικά αποτελούν το 33,9% του συνόλου (βλ., αναλυτικά τον Πίνακα Δ8).

Πίνακας Δ8. Απασχόληση - Ερωτώμενος (E279), (%)

	%
- Εργαζόμενος πλήρους απασχόλησης (30 ώρες εβδομαδιαίως)	33,4
- Εργαζόμενος μερικής απασχόλησης (λιγότερο από 30 ώρες εβδομαδιαίως)	5,1
- Αυτοαπασχολούμενος	7,2
- Αποσυρθείς/συνταξιούχος	23,1
- Οικιακά που δεν απασχολείται με άλλο τρόπο	10,8
- Σπουδαστής/Φοιτητής	5,6
- Άνεργος	13,8
- Μη απάντηση/ Άρνηση	1,1
Σύνολο	100

N = 1200

Βεβαίως το εκπαιδευτικό επίπεδο σχετίζεται με την κοινωνική και επαγγελματική θέση και από αυτή την άποψη έχει ενδιαφέρον να δει κανείς τις συναφείς σχέσεις. Αυτά συσχετίζονται στον Πίνακα Δ9 προκειμένου να υπάρξει μία ένδειξη για τη χρησιμότητα και τους περιορισμούς των συσχετίσεων. Βεβαίως, αποτελεί αντικείμενο που επιδέχεται ουσιαστικής ανάλυσης, καθώς αυτή δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί στο πλαίσιο αυτής της απλής παρουσίασης αποτελεσμάτων.

Πίνακας Δ9. Σχέση Επιπέδου Εκπαίδευσης (E275) και Απασχόλησης (E279), (%)

Επίπεδο εκπαίδευσης	Απασχόληση								Σύνολο
	Εργαζόμενος πλήρους απασχόλησης (30 ώρες την εβδομ.)	Εργαζόμενος μερικώς απασχόλησης (λιγότερο από 30 ώρες την εβδομ.)	Αυτοαπασχολούμενος	Αποურθεις / Συνταξιούχος	Νοικοκυρά που δεν απασχολείται με άλλο τρόπο	Σπουδαστής / Φοιτητής	Άνεργος	Μη απάντηση / Άρνηση	
Προσχολική εκπαίδευση /καθόλου εκπαίδευση (Εως μερικές τάξεις).			4,3	74,5	19,1		2,1		100
Πρωτοβάθμια εκπαίδευση (Απόφοιτος/η Δημοτικού)	15,1	2,1	7,4	42,9	19,5		13		100
Κατώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση (Απόφοιτος/η Γυμνασίου)	24,1	10,3	8	19,5	12,6		21,8	3,4	100
Ανώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση (Απόφοιτος/η Λυκείου)	37,7	7,6	6,6	8,9	7,6	15,5	15,3	0,8	100
Μετα-δευτεροβάθμια μη τριτοβάθμια εκπαίδευση (Απόφοιτος/η ΙΕΚ)	53,3	4,4	6,7	10	5,6	3,3	16,7		100
Πρώτο πτυχίο (Bachelor) ή ισοδύναμο (Απόφοιτος/η ΑΕΙ/ΤΕΙ)	52,5	4,6	8,3	15,7	3,2	1,8	10,0%	3,2	100
Μεταπτυχιακός τίτλος (Master) ή ισοδύναμο (Master)	59,3	3,7	7,4	3,7	7,4		14,8	3,7	100
Διδακτορικό ή ισοδύναμο	100								100
ΣΥΝΟΛΟ	33,4	5,1	7,2	23	10,8	5,7	13,8	1,2	100

N = 1200

Σε σχέση τώρα με τις επαγγελματικές ομάδες στις οποίες κατά δήλωσή τους ανήκουν οι ερωτώμενοι, η πιο σημαντική από αριθμητική άποψη εντοπίζεται στον χώρο των πωλήσεων (με 16% του συνόλου). Ακολουθούν, οι ανειδίκευτοι εργάτες (12,4%), αυτοί που διακρίνονται για την υπαλληλική τους ιδιότητα (12%), και όσοι βρίσκονται στον ευρύ χώρο των υπηρεσιών (9,2%). Άλλος τρόπος να συγκεντρωθούν τα επαγγελματικά δεδομένα του δείγματος είναι η ομαδοποίηση όλων όσοι δηλώνουν εργατική ιδιότητα με επιμέρους προσδιορισμούς (ειδικευμένοι, ανειδίκευτοι, ημι-ειδικευμένοι, αγρεργάτες και όλοι εμμέσως χειρώνακτες), οι οποίοι συγκροτούν το 30,7%. Σε αντιδιαστολή μ' αυτούς βρίσκονται όσοι ανήκουν στα ανώτερα επαγγέλματα και αποτελούν το 8,6% του συνόλου. Υπάρχει όμως και μία κατηγορία που διαχωρίζεται από την επαγγελματική διάσταση καθαυτή καθώς όπως δηλώθηκε ποτέ δεν είχαν εργασία· αποτελούν το 14,5% του δείγματος (βλ. αναλυτικά τον Πίνακα Δ10).

Πίνακας Δ10. Επαγγελματική Ομάδα - Ερωτώμενος (E281), (%)

	%
Ποτέ δεν είχε δουλειά	14,5
Επαγγελματίες (επιστήμονες) και τεχνικοί	8,6
Ανώτεροι διοικητικοί	1,5
Υπαλληλική	12
Πωλήσεις	16
Υπηρεσίες	9,2
Ειδικευμένος εργάτης	7,4
Ημι-ειδικευμένος εργάτης	8,9
Ανειδίκευτος εργάτης	12,4
Αγρεργάτης	2
Αγρότης, διευθυντής αγροκτήματος	5,8
Μη απάντηση/ Άρνηση	1,6
Σύνολο	100

N = 1200

Επιπλέον, ζητήθηκε από τους συμμετέχοντες στην έρευνα να προσδιορίσουν την κοινωνική τάξη στην οποία θεωρούν ότι ανήκουν με βάση μία πενταβάθμια περιγραφική κλίμακα κοινωνικών τάξεων. Οι συμμετέχοντες έδωσαν τις απαντήσεις τους και έχει ενδιαφέρον πως οι περισσότεροι (40,8%) προσδιόρισαν την ένταξή τους στην εργατική τάξη, το 33% στην κατώτερη μεσαία τάξη, το 12,5% στην κατώτερη τάξη και το 10,5% στην ανώτερη μεσαία τάξη (βλ., Πίνακα Δ11).

Όταν τα δεδομένα που αφορούν στην επαγγελματική ομαδοποίηση των συμμετεχόντων στην έρευνα συγκριθούν με εκείνα του αυτο-προσδιορισμού της κοινωνικής τάξης στην οποία οι απαντώντες εντάσσονται, προκύπτει μια περισσότερο ή λιγότερο γενική αντιστοιχία. Ο ισχυρισμός αυτός αποτελεί σαφή ένδειξη παρά απόδειξη πως αν και η ταξική θέση με αυτοπροσδιορισμό δεν προκύπτει με τη σαφήνεια που συνήθως η ταξική ανάλυση διεκδικεί, παρά ταύτα αντανακλά την εμπειρική πραγματικότητα. Επίσης, αποτελεί σαφή ένδειξη πως οι απαντήσεις που δόθηκαν, δόθηκαν με σοβαρότητα και απ' αυτή την άποψη μπορεί να ειπωθεί πως διακρίνονται από αξιοπιστία.

Αναφορικά με τη χωρική διάσταση τη δειγματοληψίας, αυτή ανταποκρίνεται στις 13 επίσημες περιφέρειες της χώρας. Τη μεγαλύτερη συμβολή εμφανίζει ο νομός Αττικής όπου και πραγματοποιήθηκε το 34,7% των συνεντεύξεων, και ακολουθεί η περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας με 17,1%. Στη συνέχεια ακολουθεί η περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας με 7,2% των συμμετεχόντων στο δείγμα, η περιφέρεια Θεσσαλίας με 6,4% και η περιφέρεια Ανατολικής Μακεδονίας/Θράκης με 6%. Οι λοιπές περιοχές ακολουθούν με πιο περιορισμένα ποσοστά συμμετοχής (βλ., Πίνακα Δ12).

Πίνακας Δ11. Κοινωνική τάξη - Αυτοπροσδιορισμός (e287), (%)

	%
Ανώτερη τάξη	0,3
Ανώτερη μεσαία τάξη	10,5
Κατώτερη μεσαία τάξη	33
Εργατική τάξη	40,8
Κατώτερη τάξη	12,5
Δεν γνωρίζω	1,7
Μη απάντηση/ Άρνηση	1,1
Σύνολο	100

N = 1200

Πίνακας Δ12. Περιφέρεια, (%)

	%
Αττική (GR-I)	34,7
Ανατολική Μακεδονία/Θράκη (GR-A)	6
Κεντρική Μακεδονία (GR-B)	17,1
Δυτική Μακεδονία (GR-C)	2,5
Θεσσαλία (GR-E)	6,4
Ήπειρος (GR-D)	4
Ιόνιο (GR-F)	1,6
Δυτική Ελλάδα (GR-G)	7,2
Στερεά Ελλάδα (GR-H)	4,7
Πελοπόννησος (GR-J)	5,3
Βόρειο Αιγαίο (GR-K)	1,9
Νότιο Αιγαίο (GR-L)	3
Κρήτη (GR-M)	5,6
Σύνολο	100

N = 1200

Παρουσίαση ευρημάτων – περιορισμοί

Ακολουθεί μια αδρομερής παρουσίαση ορισμένων βασικών ευρημάτων της έρευνας. Θα πρέπει όμως εδώ να σημειωθούν τα ακόλουθα προκείμενου να διευκρινιστεί ο χαρακτήρας της παρουσίασης. Η παρουσίαση έχει περισσότερο τον χαρακτήρα ενός στιγμιότυπου, ή μίας στιγμιαίας φωτογραφικής απεικόνισης, παρά οτιδήποτε άλλο. Αποτελεί ένα πρώτο και μόνο βήμα και δεν διεκδικεί τη συνολική εξέταση και αποτίμηση, πόσο μάλλον οριστική ερμηνεία των όποιων αναδυόμενων τάσεων. Αυτό τον προσανατολισμό που σαφώς αποτελεί και περιορισμό τον καθορίζει το γεγονός πως, με μικρές εξαιρέσεις, δεν υφίσταται εδώ η συγκριτική διάσταση, η οποία μπορεί να στηριχθεί μόνον σε συγκριτικά δεδομένα, τόσο από άποψη χρονική όσο και χωρική.

Η ίδια η συγκριτική μελέτη των ευρημάτων της WVS-7 προς τα αποτελέσματα άλλων συγγενών ερευνών που έχουν εκπονηθεί κατά το παρελθόν προκείμενου να διαπιστωθούν συγκλίσεις ή αποκλίσεις στη βάση κοινών ή συγγενών

ερωτημάτων, είναι τόσο αναγκαία όσο και απαραίτητη. Εμφανώς ενδιαφέρον παρουσιάζει η συγκριτική εξέταση κοινών ή παρόμοιων μεταβλητών με τα τέσσερα κύματα της Ευρωπαϊκής Κοινωνικής Έρευνας (European Social Survey-ESS) που έχει πραγματοποιήσει το ΕΚΚΕ, των δύο κυμάτων της European Value Survey (EVS), οι οποίες πραγματοποιήθηκαν το 1999 και 2008, όπως και με τα αποτελέσματα των εξαμηνιαίων μετρήσεων του Ευρωβαρόμετρου.

Εξυπακούεται πως η συγκριτική εξέταση θα πρέπει να επιχειρηθεί, εφόσον τα κατάλληλα συγκριτικά δεδομένα γίνουν διαθέσιμα – ορισμένα όντως υφίστανται αλλά είναι ανεπεξέργαστα. Σε αυτό το πνεύμα, παρακάτω, σε περιορισμένο αριθμό περιπτώσεων, παρατίθενται ορισμένα συγκριτικά στοιχεία, περισσότερο για να καταδειχθεί η χρησιμότητά τους. Εξάλλου, η συγκριτική μελέτη του συλλεγέντος υλικού της WVS-7 για την Ελλάδα με υλικό από άλλες χώρες που συμμετείχαν στην ίδια έρευνα, όταν αυτό γίνει διαθέσιμο σε μελλοντικό χρόνο (περί το φθινόπωρο του 2018 για τις πρώτες 15 χώρες στις οποίες η WVS-7 έχει ήδη πραγματοποιηθεί) είναι αυτή που θα επιτρέψει, ελπίζει κανείς, να αναδειχθούν οι ελληνικές μας ιδιομορφίες και να επιχειρηθεί η ερμηνεία τους.

Μία άλλη περιοριστική διάσταση αφορά στα διαφορετικά και ποικίλα θεωρητικά πλαίσια που βρίσκονται πίσω από τη μία ή την άλλη ερώτηση. Αυτά απλά δεν μπορούν να παρουσιαστούν στην παρούσα έκθεση. Αυτό που γίνεται στη συνέχεια, εντελώς ενδεικτικά, είναι να πραγματοποιούνται ορισμένες σποραδικές αναφορές σε θεωρητικές βάσεις-πλαίσια ως υπόμνηση της σημασίας τους για την ερμηνεία των δεδομένων και ευρημάτων.

Σε αυτό πάντως το σημείο μπορεί να σημειωθεί ότι γενικότερα η WVS έχει οργανωθεί ως ένα εγχείρημα καταγραφής, πρωταρχικά, των αξιακών μεταβολών κατά την τρέχουσα περίοδο. Ως αφητηρία έχει μία θεώρηση του σύγχρονου κόσμου κατά τη σημερινή περίοδο της ύστερης νεωτερικότητας, ως εκών άκων υπό αναμόρφωση και ραγδαία μεταβολή. Έτσι, είτε δια της ενεργούς δράσης, είτε με συμπαρασύρση μεταβάλλονται στοιχεία που έρχονται από το παρελθόν (παράδοση) με καινοφανή (νεωτερικά) στοιχεία, τα οποία έχουν ως βασικό ενεργητικό χαρακτηριστικό την ορθολογική συνιστώσα, όπως και στοιχεία που έχουν συνδεθεί με την υπαρξιακή αναζήτηση της αυτονομίας, αλλά και με την κατανάλωση σε νεοφυή πλαίσια. Εμφανώς δε αυτές οι μεταβολές πραγματοποιούνται με διαφορετικούς ρυθμούς και προσμίξεις των ετερογενούς προέλευσης προαναφερθέντων στοιχείων. Τα στοιχεία αυτά στον χώρο της κουλτούρας και των αξιών επιτρέπουν να διατυπωθεί η αναλυτική διάκριση ανάμεσα σε τρεις άξονες, την τιμή (honor), το επίτευγμα (achievement) και τη χαρά (joy). Και είναι αυτοί οι άξονες που μορφοποιούν το πλαίσιο διαμόρφωσης και μεταβολής, ή μη, των αξιών (Basáñez, 2016), τις οποίες αποπειράται να καταγράψει η WVS.

Η ίδια η WVS εξαρχής αλλά και στην τελευταία έκδοσή της στη WVS-7, επιχειρεί να θέσει κοινά ερωτήματα σε παγκόσμια ακροατήρια. Αυτό δη-

μιουργεί μία καλώς εννοούμενη προκατάληψη υπέρ της διαμόρφωσης γενικότερων παρά ειδικότερων ερωτημάτων που μπορούν με μεγαλύτερη ευκολία να τεθούν και να απαντηθούν σε παγκόσμιο επίπεδο και να επιτρέψουν συγκρίσεις. Αυτό επίσης σημαίνει πως ορισμένες ερωτήσεις δεν έχουν ιδιαίτερο νόημα στις επιμέρους τοπικότητες-χώρες, στους πληθυσμούς των οποίων τίθενται και αποτελεί περιορισμό που θα πρέπει να έχουμε κατά νου.

Η παρουσίαση που ακολουθεί επίσης δεν υπεισέρχεται σε εξέταση των αλληλο-συσχετισμών ανάμεσα σε διαφορετικές μεταβλητές, παρόλο που αυτό αποτελεί αναγκαιότητα και πραγματικά συνθήκη εκ των ων ουκ άνευ για μια περισσότερο ουσιαστική εξέταση πλείστων όσων όψεων των πληροφοριών που συνελέγησαν. Εάν υπολογιστούν μόνον οι μεταβλητές που ανακύπτουν από τις 307 ερωτήσεις της έρευνας, χωρίς να ενταχθούν τα δημογραφικά δεδομένα ή οι δείκτες που μπορούν να δημιουργηθούν ή οι άλλες ομαδοποιήσεις, εμφανίζεται ένας αριθμός $307^2 = 94.249$ απλών πιθανών συσχετισμών – αριθμός που καθιστά το έργο τουλάχιστον ογκώδες. Τόσο που δεν έχει νόημα λόγω αδυναμίας επεξεργασίας και επιτέλεσης να επιχειρηθεί εδώ η μελέτη και αξιολόγηση των συσχετισμών. Σε κάθε περίπτωση, λόγω του εύρους των θεμάτων και του όγκου των δεδομένων κάτι τέτοιο δεν μπορεί να αποτελέσει εγχείρημα ενός προσώπου. Εμφανώς είναι απαραίτητη η συνεργασία πολλών ειδικών στην οποία προσβλέπουμε.

Συνεπώς, έχοντας εκθέσει αυτούς τους παραπάνω περιορισμούς και προσδιορίσει το περιεχόμενο αυτού που ακολουθεί, το οποίο να τονίσω ξανά πως δεν αποτελεί παρά (κυρίως) ένα στιγμιότυπο, μία στιγμιαία μόνον «φωτογραφική» απεικόνιση των αποκρίσεων των συμμετεχόντων στην έρευνα, προχωράμε τώρα στη παρουσίαση των βασικών ευρημάτων της ελληνικής εκδοχής της WVS-7.

B. Συνοπτική Παρουσίαση Ευρημάτων Έρευνας Wvs-7 Για Την Ελλάδα

B.1 Κοινωνικές Αξίες, Στάσεις και Στερεότυπα

Η ενότητα «Κοινωνικές αξίες, στάσεις και στερεότυπα» περιλαμβάνει 45 στοιχεία ερωτήσεων. Οι ερωτήσεις αυτές θεματοποιούν το πεδίο των αξιών κατά συγκεκριμένο τρόπο και εξετάζονται στη συνέχεια. Θα πρέπει να σημειωθεί πως ενώ σε άλλες, μετέπειτα, ενότητες της έρευνας περιλαμβάνονται και πραγματολογικού χαρακτήρα ερωτήματα (factual questions), δεν συμβαίνει κάτι τέτοιο με τις ερωτήσεις της παρούσας ενότητας, η οποία αφορά αποκλειστικά αυτό που ο τίτλος της δηλώνει.

Κατ' αρχήν, οι ερωτώμενοι ανταποκρίθηκαν σε ερωτήματα αναφορικά με τη βαρύτητα που ορισμένες σχέσεις και θεσμοί έχουν για τους ίδιους. Συγκεκριμένα ρωτήθηκαν και έδωσαν απαντήσεις αναφορικά με το «πόσο σημαντικό είναι για τη ζωή» τους η οικογένεια, οι φίλοι, ο ελεύθερος χρόνος, η πολιτική, η εργασία και η θρησκεία. Αναμφίβολα, το πιο σημαντικό κοινωνικό δίκτυο και κοινωνικό πλαίσιο-κατάσταση θεωρούν την οικογένειά τους, μάλιστα τόσο πολύ ώστε το 94,1% την κρίνουν «πολύ σημαντική» ενώ ένα πρόσθετο 5,3% «αρκετά σημαντική»· ενοποιημένες οι δύο αυτές κατηγορίες αξιολόγησης της σημαντικότητας δίνουν ένα 99,4%. Στη σειρά της ενοποιημένης θετικής αποτίμησης της σημαντικότητας ακολουθούν οι φίλοι με 92,2%, η εργασία με 89,5%, ο ελεύθερος χρόνος με 88,3% και η θρησκεία με 81,6%. Θα πρέπει όμως να σημειωθεί ότι η εργασία αντιμετωπίζεται ως «πολύ σημαντική» από το 67,5% που τη θέτει δεύτερη ως προς τη θετική αξιολόγηση αυτής της κατηγορίας αποτίμησης, μετά από την οικογένεια.

Στον αντίποδα, βρίσκεται η πολιτική, όπου το 66,2% των ερωτώμενων την αξιολογούν αρνητικά (ενοποιημένες δύο κατηγορίες αρνητικής αξιολόγησης) και μόνο το 33% θετικά (Βλ., Πίνακα Β1.1). Και σε άλλα ερωτήματα στη συνέχεια όπως θα φανεί, τα οποία αφορούν στη σφαίρα της πολιτικής εμφανίζονται αρνητικές ή και πολύ αρνητικές κρίσεις.

Η επόμενη σειρά ερωτημάτων επιχειρεί να συνδέσει τις αξίες που ενστερνίζονται τα υποκείμενα της έρευνας με τις αξίες που κατά την κρίση τους είναι σημαντικό να προβάλλονται στα παιδιά, κατά τη διάρκεια της κοινωνικοποίησης των τελευταίων, στο οικιακό πλαίσιο. Το προφίλ των αξιών

κατατασσόμενο ως θετικό εάν αναφέρθηκαν από περισσότερο από το 50% των απαντήσεων και ως αρνητικό, εάν δεν αναφέρθηκαν περισσότερο από το 50% επίσης, διαμορφώνεται ως εξής: Οι «καλοί τρόποι» έχουν την πρωτοκαθεδρία των θετικών αναφορών με 77,1%, ακολουθούμενοι από την «εργατικότητα» με 74,2% και μάλλον οριακά με την «αίσθηση υπευθυνότητας» και «αποφασιστικότητα, επιμονή», οι οποίες αναφέρθηκαν με 54,6% και 53,4% αντίστοιχα. Την πρώτη θέση στις μη αναφορές (και ουσιαστικά στις αρνητικές δια της σιωπής αναφορές) έχει η «φαντασία» με 82,7% και ακολουθούν η «ανιδιοτέλεια» με 77,9%, η «λιτότητα, αποταμίευση χρημάτων και αγαθών» με 77,6%, η «υπακοή» με 74,1%, η «θρησκευτική πίστη» με 66,3%, η «ανεξαρτησία» με 57,3% και πιο οριακά η «ανοχή και σεβασμός προς τους άλλους» με 53,8% (βλ., Πίνακα Β1.2). Το σύμπλοκο των προβαλλόμενων και μη αξιών παραπέμπει μάλλον σε μία συνολική προτίμηση για αξίες με ανάμικτα ή και αντιφατικά χαρακτηριστικά αναφορικά με τη διάσταση του σύγχρονου-παραδοσιακού, αλλά και με στοιχεία που προωθούν μία κονφορμιστική αξιακή προδιάθεση.

Στη συνέχεια, με σειρά ερωτημάτων που αφορούν το άμεσο περιβάλλον της οίκησης επιχειρείται να εκμαιευτεί η στάση των προσώπων που απαρτίζουν το δείγμα της έρευνας σε ένα ζήτημα που τους αφορά άμεσα. Δηλαδή, κατά πόσο αποδέχονται ή μη να έχουν για γείτονες άτομα από μία σειρά μειονοτικές κοινωνικές ομάδες, των οποίων η συμπεριφορά έχει αποτελέσει αντικείμενο διαφοροποίησης ή και διάκρισης. Είναι πολύ ενδιαφέρον ότι οι μόνες ομάδες που προκαλούν την απορριπτική στάση για την πιθανότητα να αποτελέσουν γείτονες είναι αυτοί που διακρίνονται για το στοιχείο της εξάρτησης. Έτσι, είναι οι «τοξικοεξαρτημένοι» και οι «πότες» αυτοί που μνημονεύονται σε περισσότερο από το 50% των αποκρίσεων ως μη επιθυμητοί για γείτονες σε ποσοστό 70% και 57,3%, αντίστοιχα. Όλες οι άλλες μειονοτικές κατηγορίες μπορεί ή μπορεί να μην είναι αποδεκτές, αλλά σε κάθε περίπτωση δεν αντιμετωπίζονται με ιδιαίτερα απορριπτικό τρόπο. Έτσι, τα «ανύπανδρα ζευγάρια που συγκατοικούν» δεν αναφέρθηκαν στο 91,6% των περιπτώσεων. Ακολουθούνται από «άτομα που μιλούν διαφορετική γλώσσα» (86%), «άτομα διαφορετικής θρησκείας» (77,9%), «άτομα άλλης φυλής» (74,9%), «μετανάστες/ξένοι εργάτες» (73,6%), «ομοφυλόφιλοι» (65,6%) και από «άτομα που έχουν AIDS (63,1%) (βλ., Πίνακα Β1.3).

Η συστοιχία ερωτημάτων που ακολουθεί αρθρώνεται γύρω από τις αναμονές των ερωτώμενων σε σχέση με την εξέλιξη τους και την οικογένειά τους. Επίσης, αφορά τη συμφωνία ή τη διαφωνία επί συγκεκριμένων ζητημάτων απότοκα της χειραφέτησης των γυναικών στον σύγχρονο κόσμο, με την έξοδό τους από το οικιακό περιβάλλον και τον επαναπροσδιορισμό των ρόλων τους.

Είναι σαφές ότι στη μεγάλη τους πλειονότητα συνολικά (82,2%) αποδέχονται ότι μία από τις κύριες επιδιώξεις της ζωής τους είναι να κάνουν υπερήφανους τους γονείς τους. Έχει ενδιαφέρον ότι στερεότυπες δηλώσεις του είδους

«γενικά, οι άνδρες γίνονται καλύτεροι πολιτικοί ηγέτες απ' ό,τι οι γυναίκες», «η πανεπιστημιακή εκπαίδευση είναι πιο σημαντική για ένα αγόρι απ' ό,τι για ένα κορίτσι», ή «γενικά, οι άνδρες γίνονται καλύτερα στελέχη επιχειρήσεων απ' ό,τι οι γυναίκες», απορρίπτονται με υψηλά ενοποιημένα ποσοστά απόρριψης/διαφωνίας της τάξης, αντίστοιχα, του 70%, 90,7% και 72%. Ακόμα και η δήλωση-στερεότυπο «όταν μια μητέρα εργάζεται, τα παιδιά υποφέρουν», η οποία παραπέμπει στις απόψεις του John Bowlby για τη μητρική αποστέρηση που όπως υποστήριζε αισθάνονται τα παιδιά των εργαζόμενων γυναικών (βλ. σχετικά Bretherton 1992), απορρίπτεται με 58,5%. Όμως, η μεταβολή των νοοτροπιών προς την κατεύθυνση αυτών που χαρακτηρίζονται ως σύγχρονες, δεν είναι τετελεσμένη. Αυτό το δείχνει η αποδοχή της πρότασης «το να είναι μία γυναίκα νοικοκυρά είναι το ίδιο ικανοποιητικό όσο το να εργάζεται» από το 62,2% του ίδιου πάντοτε δείγματος (βλ., Πίνακα Β1.4).

Η ομάδα ερωτημάτων που ακολουθεί αφορά προτάσεις, οι οποίες όπως και οι μόλις προηγηθείσες, έχουν ως στοιχείο αναφοράς τη διάσταση του σύγχρονου-παραδοσιακού. Η συμφωνία υποδηλώνει μία πρόσδεση κατά το μάλλον ή ήττον σε παραδοσιακές αξιοδοτήσεις, ενώ η διαφωνία την υιοθέτηση περισσότερο σύγχρονων αντιλήψεων/αξιολογήσεων. Οι ερωτήσεις που άπτονται του φύλου προσελκύουν απαντήσεις που όπως και προηγουμένως ανταποκρίνονται σε αποδοχή νέων αντιλήψεων ή ρόλων για τις γυναίκες. Έτσι, η πρόταση «όταν οι δουλειές είναι λίγες [σπάνιες], οι άνδρες θα πρέπει να έχουν προτεραιότητα [μεγαλύτερο δικαίωμα] σε μία δουλειά παρά οι γυναίκες», ή η πρόταση «εάν μια γυναίκα κερδίζει περισσότερα από το σύζυγό της, είναι σχεδόν βέβαιο ότι θα προκαλέσει προβλήματα» απορρίπτονται.

Δεν συμβαίνει όμως το ίδιο με άλλες προτάσεις ή δηλώσεις όπου εμφανίζεται στο προσκήνιο η διάσταση ημεδαπός-αλλοδαπός. Αυτό εμφανίζεται από τις αποκρίσεις στην πρόταση «όταν οι δουλειές είναι λίγες [σπάνιες], οι εργοδότες πρέπει να δίνουν προτεραιότητα σε Έλληνες παρά σε μετανάστες» όπου 70,5% δηλώνουν τη συμφωνία τους. Επίσης, η στάση απέναντι σε ομάδες που αποκλίνουν από τους παραδοσιακούς κανόνες αναφορικά με το αποδεκτό/επιτρεπτό ως προς τη σεξουαλική κατεύθυνση και ρόλο, εκφράζεται απόρριψη/διαφωνία, λ.χ. η πρόταση «τα ομοφυλόφιλα ζευγάρια είναι εξ ίσου καλά ως γονείς όσο και τα άλλα ζευγάρια» απορρίπτεται ρητά από το 65,5%, ενώ μόλις το 9,7% την αποδέχεται. Επίσης, δηλώσεις σχετικές με τα καθήκοντα των παιδιών προς τους γονείς και αναφορικά με τη σημασία της εργασίας προσελκύουν περισσότερη αποδοχή παρά διαφωνία, αλλά με το ένα τέταρτο των απαντούντων να δηλώνουν αμφιβολία για την ορθότητά τους (βλ., Πίνακα 1.5). Συνολικά, η αίσθηση που κανείς έχει είναι πως αυτές οι αξιολογήσεις ακόμα και όταν η αποδοχή της παραδοσιακής διάστασης είναι αναμφίβολη ενέχουν ένα ενισχυμένο στοιχείο αμφισβήτησης της παραδοσιακής ορθότητας αλλά και προσέλκυσης από νεωτερικές αντιλήψεις.

Η γενικότερη οπτική ή στάση με την οποία οι συμμετέχοντες στο δείγμα της έρευνας προσανατολίζονται δείχνει την προτίμησή τους σε μία λογική μεταρρύθμιση των κακώς κείμενων (62,9%) της ελληνικής κοινωνίας. Οι περισσότεροι ριζοσπαστικές στάσεις, είτε αυτή της ριζικής ανατροπής ή ρήξης είτε αυτή της συντηρητικής περιχαράκωσης σ' αυτό που ήδη υφίσταται, υπάρχουν αλλά υιοθετούνται από μικρότερα υποσύνολα του δείγματος, από το 16,3% και το 16,1% αντίστοιχα (βλ., τον Πίνακα 1.6).

Η τελευταία ομάδα ερωτημάτων της παρούσης ενότητας αναφορικά με τις «κοινωνικές αξίες, στάσεις και στερεότυπα», ενέχουν μία διάσταση μελλοντικής πιθανής εξέλιξης που όμως καθώς οι αποκρίσεις στηρίζονται σε ήδη εδραιωμένες θέσεις μπορούν ακριβώς να ψηλαφήσουν αυτές τις τελευταίες. Έτσι, η πιθανή μείωση της σημασίας της εργασίας στη διαβίωση αντιμετωπίζεται αρνητικά (από το 55,9% του δείγματος), η μεγαλύτερη σημασία της τεχνολογίας αντιμετωπίζεται ως κάτι το θετικό (65,8%), ενώ σχετικά αδιάφορα αντιμετωπίζεται η πιθανή μελλοντική μεγέθυνση του σεβασμού αναφορικά με την εξουσία (35,8%) (βλ., Πίνακα 1.7).

Συνοψίζοντας, αναφορικά με τη βαρύτητα που οι Ελληνίδες και οι Έλληνες αποδίδουν σε ορισμένες κοινωνικές σχέσεις και θεσμικά πλαίσια, θεωρούν την οικογένειά τους ως το πιο σημαντικό όπως προκύπτει με απόλυτη σαφήνεια από τις αποκρίσεις τους σε ποικίλα σχετικά ερωτήματα. Οι φίλοι, επίσης, είναι πολύ σημαντικοί, όπως και η εργασία, ο ελεύθερος χρόνος και η θρησκεία. Αντίθετα, δεν θεωρούν σημαντική την πολιτική.

Σε σχέση με τις αξίες που επιδιώκουν να ενστερνιστούν τα παιδιά τους φαίνεται πως προκρίνονται και προωθούνται αξίες με ανάμικτα χαρακτηριστικά τόσο σύγχρονα όσο και παραδοσιακά, ενώ δεν απουσιάζει η προώθηση μίας φορμαλιστικής αξιακής προδιάθεσης. Πέραν της οικογένειας και των φίλων εμφανίζεται μία επιφυλακτική στάση απέναντι σε ορισμένες μειοψηφικές ομάδες από μερίδα του δείγματος. Εκεί όμως που η απορριπτική στάση είναι γενικευμένη είναι όταν πρόκειται για μια εξαρτημένα άτομα, «τοξικοεξαρτημένοι» και οι «πότες».

Γενικώς, εμφανίζεται να υπάρχει περιορισμένη αποδοχή στερεότυπων και/ή παρωχημένων απόψεων, κυρίως σε σχέση με τον ρόλο των φύλων. Όμως, η μεταβολή των νοοτροπιών προς κατεύθυνση που μπορεί να χαρακτηριστεί σύγχρονη, δεν φαίνεται να είναι κάτι το τετελεσμένο. Σε αρκετά ζητήματα, λ.χ. σε σχέση με τους αλλοδαπούς ή αποκλίνουσες ομάδες, εμφανίζονται αξιολογικές κρίσεις που στέκονται πιο κοντά σ' αυτό που μπορεί να προσδιοριστεί παραδοσιακό παρά στο νεωτερικό. Όμως, ακόμα και όταν η αποδοχή της παραδοσιακής διάστασης εμφανίζεται ισχυρή δεν παύει επίσης να ενυπάρχει ένα ενισχυμένο στοιχείο αμφισβήτησης της παραδοσιακής ορθότητας αλλά και προσέλευσης από νεωτερικές αντιλήψεις. Εμφανώς η ελληνική κοινωνία αξιακά φαίνεται προς βρίσκεται σε μία μη ολοκληρωμένη μετάβαση από το παραδοσιακό στο νεωτερικό.

Πίνακας Β1.1. «Πόσο Σημαντικό Είναι Για τη Ζωή σας το Κάθε Ένα Από τα Επό-
μενα; Θα Λέγατε πως Είναι...» (Ε1-Ε6), (%)

	Πολύ σημαντι- κό 1	Αρκετά σημαντι- κό 2	1 + 2	Λίγο/ κάπως σημαντι- κό 3	Καθόλου σημαντι- κός 4	3 + 4	Μη απάν- τηση/ Άρνηση Δεν γνω- ρίζω	Σύνολο
Ε1. Οικογένεια	94,1	5,3	99,4	0,3	0,4	0,7		100
Ε2. Φίλοι	57,1	35,1	92,2	6,1	1,5	7,6	0,2	100
Ε3. Ελεύθερος χρόνος	39,6	48,7	88,3	10,2	1	11,2	0,4	100
Ε4. Πολιτική	10,3	22,7	33	32,1	34,1	66,2	0,8	100
Ε5. Εργασία	67,5	22	89,5	3,4	1,6	5	5,4	100
Ε6. Θρησκεία	54,8	26,8	81,6	11,9	6,2	18,1	0,2	100

N = 1200

Σημείωση: Αθροίσματα στους πίνακες που υπολείπονται ή υπερβαίνουν το 100% οφείλονται σε στρογγυλοποιήσεις.

Πίνακας Β1.2. Αξίες Για να Μάθουν τα Παιδιά, (Ε7-Ε17),(%)

«Εδώ έχουμε έναν κατάλογο με αξίες τις οποίες τα παιδιά μπορεί να ενθαρρυνθούν να μάθουν στο σπίτι. Ποιες από τις παρακάτω θεωρείτε ιδιαίτερα σημαντικές; Παρακαλώ επιλέξτε έως πέντε».

	Αναφέρ- θηκε	Δεν ανα- φέρθηκε	Δεν γνω- ρίζω	Μη απάντη- ση/ Άρνηση	Σύνολο
Ε7 Καλοί τρόποι	77,1	22,6	0,1	0,2	100
Ε8 Ανεξαρτησία	42,2	57,3	0,1	0,4	100
Ε9 Εργατικότητα	74,2	25,5	0,1	0,2	100
Ε10 Αίσθηση υπευθυνότητας	54,6	45,1	0,1	0,1	100
Ε11 Φαντασία	16,6	82,7	0,1	0,5	100
Ε12 Ανοχή και σεβασμός προς τους άλλους	45,9	53,8	0,1	0,2	100
Ε13 Λιτότητα, αποταμίευση χρημάτων και αγαθών	22,1	77,6	0,1	0,2	100
Ε14 Αποφασιστικότητα, επιμονή	53,4	46,4	0,1	0,1	100
Ε15 Θρησκευτική πίστη	33,2	66,3	0,1	0,4	100
Ε16 Ανιδιοτέλεια	21,9	77,9	0,1	0,1	100
Ε17 Υπακοή	25,6	74,1	0,2	0,2	100

N = 1200

Πίνακας Β1.3. Ποιους δεν Θέλετε για Γείτονες, (E18-E26),(%).

«Σ' αυτό τον κατάλογο υπάρχουν διαφορετικές ομάδες ανθρώπων.

Ποιους από αυτούς δεν θα θέλατε για γείτονες;»

		Αναφέρθηκε	Δεν αναφέρθηκε	Δεν γνωρίζω	Μη απάντηση/ Άρνηση	Σύνολο
E18	Τοξικοεξαρτημένοι (Ναρκομανείς)	70	29,2	0,6	0,3	100
E19	Άτομα άλλης φυλής	24,4	74,9	0,4	0,3	100
E20	Άτομα που έχουν AIDS	35,1	63,1	1,2	0,7	100
E21	Μετανάστες/ξένοι εργάτες	25,7	73,6	0,2	0,5	100
E22	Ομοφυλόφιλοι	33,3	65,6	0,8	0,3	100
E23	Άτομα διαφορετικής θρησκείας	21,6	77,9	0,2	0,3	100
E24	Πότες	57,4	41,1	1	0,5	100
E25	Ανύπανδρα ζευγάρια που συγκατοικούν	8	91,6	0,2	0,3	100
E26	Άτομα που μιλούν διαφορετική γλώσσα	13,5	86	0,2	0,3	100

N = 1200

Πίνακας Β1.4. «Μπορείτε να Μου Πείτε Πόσο Πολύ Συμφωνείτε ή Διαφωνείτε με Κάθε Μία Από τις Ακόλουθες Προτάσεις Που Θα Σας Διαβάσω; Συμφωνείτε Πολύ, Συμφωνείτε, Διαφωνείτε, ή Διαφωνείτε Πολύ;», (E27-E32), (%)».

		Συμφωνώ πολύ	Συμφωνώ	Διαφωνώ	Διαφωνώ πολύ	Δεν ισχύει & Δεν γνωρίζω	Μη απάντηση/ Άρνηση	Σύνολο
E27	Μία από τις κύριες επιδιώξεις μου στη ζωή είναι να κάνω τους γονείς μου υπερήφανους	30,3	51,9	14	0,8	2,9	0,2	100
E28	Όταν μια μητέρα εργάζεται, τα παιδιά υποφέρουν	9	30,7	45,3	13,2	1,5	0,2	100
E29	Γενικά, οι άνδρες γίνονται καλύτεροι πολιτικοί ηγέτες απ' ό,τι οι γυναίκες	4,6	21,4	45,7	24,2	3,9	0,2	100
E30	Η πανεπιστημιακή εκπαίδευση είναι πιο σημαντική για ένα αγόρι απ' ό,τι για ένα κορίτσι	1,6	6,4	45,4	45,3	1,3	0,1	100
E31	Γενικά, οι άνδρες γίνονται καλύτερα στελέχη επιχειρήσεων απ' ό,τι οι γυναίκες	3,7	20,3	46,8	25,2	3,9	0,1	100
E32	Το να είναι μία γυναίκα νοικοκυρά είναι το ίδιο ικανοποιητικό όσο το να εργάζεται	14,3	47,9	29,4	6,4	1,8	0,2	100

N = 1200

Πίνακας Β1.5. «Πώς Νιώθετε Σχετικά με τις Παρακάτω Προτάσεις; Συμφωνείτε, Διαφωνείτε ή Ούτε Συμφωνείτε Ούτε Διαφωνείτε με την Κάθε Μία;», (E33-E41), (%)

		Συμφωνώ πολύ	Συμφωνώ	Ούτε συμ- φωνώ ούτε διαφωνώ	Διαφωνώ	Διαφωνώ πολύ	Δεν γνωρίζω	Μη απά- ντηση / Άρνηση	Σύνολο
E33	Όταν οι δουλειές είναι λίγες [σπάνιες], οι άνδρες θα πρέπει να έχουν προτεραιότητα [μεγαλύτερο δικαίωμα] σε μία δουλειά παρά οι γυναίκες	13,3	24,4	18,9	28,8	14	0,5	0,1	100
E34	Όταν οι δουλειές είναι λίγες [σπάνιες], οι εργοδότες πρέπει να δίνουν προτεραιότητα σε Έλληνες παρά σε μετανάστες	39,8	30,7	13,7	10,5	4,8		0,5	100
E35	Εάν μια γυναίκα κερδίζει περισσότερα από το σύζυγό της, είναι σχεδόν βέβαιο ότι θα προκαλέσει προβλήματα	6,9	19,8	30,7	32,4	8,5	1,5	0,2	100
E36	Τα ομοφυλόφιλα ζευγάρια είναι εξίσου καλά ως γονείς όσο και τα άλλα ζευγάρια	1,2	7,5	17,6	31	34,5	7,7	0,5	100
E37	Το να κάνεις παιδιά είναι καθήκον απέναντι στην κοινωνία	10,9	29,2	26,4	26,3	6,6	0,1	0,5	100
E38	Τα ενήλικα παιδιά έχουν καθήκον να φροντίζουν τους γονείς τους	17,3	42,4	23,1	14,3	2,4		0,5	100
E39	Όσοι δεν εργάζονται γίνονται τεμπέληδες	15,1	32,9	23,5	22,3	5,8	0,1	0,4	100
E40	Η εργασία αποτελεί καθήκον απέναντι στην κοινωνία	14,2	41,4	23,8	17,3	2,5	0,4	0,4	100
E41	Πρέπει πάντα να δίνουμε προτεραιότητα στην εργασία ακόμα και εάν αυτό σημαίνει λιγότερο ελεύθερο χρόνο	17,1	45,5	24,4	11,5	1,2	0,1	0,3	100

N = 1200

Πίνακας Β1.6. Στάσεις Αναφορικά με την Κοινωνία (E42), (%)

«Σ' αυτή την κάρτα υπάρχουν τρία βασικά είδη στάσεων αναφορικά με την κοινωνία στην οποία ζούμε. Επιλέξτε παρακαλώ αυτήν που με τον καλύτερο τρόπο περιγράφει τη δική σας άποψη.»

E42. Στάσεις αναφορικά με την κοινωνία	(%)
Ο συνολικός τρόπος οργάνωσης της κοινωνίας μας πρέπει να αλλάξει ριζικά μέσω επαναστατικής δράσης	16,3
Η κοινωνία μας πρέπει να βελτιωθεί σταδιακά με μεταρρυθμίσεις	62,9
Πρέπει να υπερασπιστούμε τη σημερινή κοινωνία με γενναιότητα απέναντι σε κάθε ανατρεπτική δύναμη	16,1
Δεν γνωρίζω	2,8
Μη απάντηση/ Άρνηση	2
Σύνολο	100

N = 1200

Πίνακας Β1.7. Μεταβολές στον Τρόπο Ζωής Μας που Ίσως να Συμβούν στο Προσεχές Μέλλον, (E42-E-45), (%)

«Θα σας διαβάσω τώρα μία λίστα από διάφορες μεταβολές στον τρόπο ζωής μας που ίσως να συμβούν στο προσεχές μέλλον. Παρακαλώ πείτε μου για κάθε μία απ' αυτές, για την περίπτωση που συμβούν, κατά πόσο νομίζετε πως θα είναι καλό πράγμα, κακό, ή δεν σας ενδιαφέρει;»

		Καλό	Δεν με νοιάζει	Κακό	Δεν γνωρίζω	Μη απάντηση/ Άρνηση	Σύνολο
E43	Μικρότερη σημασία στην εργασία στη ζωή μας	25,2	13,6	55,9	4,7	0,6	100
E44	Μεγαλύτερη έμφαση στην ανάπτυξη της τεχνολογίας	65,8	25,6	6,7	1,4	0,5	100
E45	Μεγαλύτερος σεβασμός στην εξουσία	26,9	35,8	30,6	5,6	1	100

N = 1200

B.2: Κοινωνική Ευημερία

Η δεύτερη ενότητα αφορά την «κοινωνική ευημερία» και περιλαμβάνει 11 στοιχεία ερωτήσεων. Η ενότητα αυτή περιλαμβάνει τόσο ερωτήσεις που επιχειρούν να αποτιμήσουν την κατάσταση των αποκρινόμενων όσο και ερωτήσεις πραγματολογικού χαρακτήρα.

Κατ' αρχήν, τίθεται ένα ερώτημα αναφορικά με το πόσο ευτυχισμένοι νιώθουν οι συμμετέχοντες. Οι περισσότεροι (55,9%) αναγνωρίζουν ότι είναι «αρκετά ευτυχισμένοι» και εάν σ' αυτούς προστεθούν και όσοι αισθάνονται «πολύ ευτυχισμένοι» (το 15,9%), τότε αθροίζονται στο 71,4% του δείγματος. Στο άλλο άκρο βρίσκονται όσοι νιώθουν «καθόλου ευτυχισμένοι»

που αποτελούν το 8,7% του συνόλου (βλ., Πίνακα Β2.1). Στη συνέχεια, με βάση ερώτημα που ζητά περιγραφή της κατάστασης της υγείας τους, οι ερωτώμενοι δηλώνουν πως συνολικά είναι «πολύ καλή» και «καλή» κατά 80,3%, αφήνοντας ένα μικρό τμήμα (4,3%) να δηλώνει «κακή» και «πολύ κακή» (βλ., Πίνακα Β2.2). Αυτές οι απαντήσεις υποδηλώνουν μία μάλλον θετική διάσταση ευημερίας.

Η επόμενη ερώτηση θέτει το ζήτημα του βαθμού ελευθερίας επιλογής και του ελέγχου που έχει μία/ένας πάνω στη ζωή του. Αυτοί που αποκρίνονται με θετικό κυρίως τρόπο (με διαβαθμίσεις) ως προς την ύπαρξη τέτοιων επιλογών αποτελούν το 61,5% του δείγματος, ενώ όσοι ανταποκρίνονται με αρνητικό τρόπο (επίσης με διαβαθμίσεις) αποτελούν το 38,2%. Οι με διαφορά περισσότερο απόλυτες απαντήσεις εντοπίζονται στην κατεύθυνση των πάρα πολλών επιλογών παρά στη μη ύπαρξη επιλογής (βλ., Πίνακα 2.3). Συγγενής είναι και η επόμενη ερώτηση η οποία θέτει το ζήτημα της ικανοποίησης απ' τη ζωή. Οι απαντήσεις κλίνουν προς την πλευρά της θετικής αποτίμησης ως προς την ικανοποίηση απ' τη ζωή συγκεντρώνοντας (με διαβαθμίσεις και αθροιστικά) το 66,1% των απαντήσεων. Οι αρνητικές αποτιμήσεις αποτελούν, πάντοτε αθροιστικά και με διαβαθμίσεις, το 33,6% του συνόλου των αποκρίσεων (βλ., Πίνακα Β2.4).

Όταν όμως τίθεται το ερώτημα ως προς την ικανοποίηση από την οικονομική κατάσταση του νοικοκυριού στο οποίο διαβιώνει, τότε εμφανίζεται αν δεσπόζει η δυσαρέσκεια παρά η ικανοποίηση. Αυτό προκύπτει από τις απαντήσεις που συνελέγησαν, οι οποίες κατά 54,5% εκδηλώνουν δυσαρέσκεια ενώ αυτοί που δηλώνουν ικανοποίηση αποτελούν το 42,9% του δείγματος. Ας σημειωθεί πως οι περισσότερο απόλυτες απαντήσεις εντοπίζονται στην κατεύθυνση της δυσαρέσκειας παρά στην κατεύθυνση της ικανοποίησης (βλ., Πίνακα Β2.5).

Πέραν της δυσαρέσκειας ή της ικανοποίησης με την οικονομική κατάσταση του νοικοκυριού τους, οι ερωτώμενοι ρωτήθηκαν συγκεκριμένα εάν κατά την περίοδο πριν από τη συνέντευξη είχαν βιώσει φαινόμενα ακραίας φτώχειας, όπως να μην έχουν να φάνε οι ίδιοι και η οικογένειά τους, να μην διαθέτουν στέγη, να μην έχουν καθόλου μετρητά να μην έχουν τα απαραίτητα φάρμακα λόγω ένδειας. Γενικώς, ενώ υπήρξαν ορισμένες (λίγες) περιπτώσεις ακραίας φτώχειας αυτές εμφανίστηκαν μάλλον περιστασιακά.⁴ Ο όγκος των απαντήσεων παραπέμπουν σε κάλυψη των βασικών αναγκών, με σημαντικότερη εξαίρεση την καταφατική απόκριση περί μη ύπαρξης μετρητών στο 1/4 των απαντήσεων. Όμως, η έλλειψη ασφάλειας στο σπίτι λόγω εγκληματικότητας (για την οποία τέθηκε ένα ερώτημα), παρόλο που δεν αποτελεί την πλειοψηφική κατάσταση, απασχολεί πολλούς, κατά τι λιγότερους από τους μισούς συμμετέχοντες στο δείγμα (βλ., Πίνακα Β2.6).

Εξάλλου, όταν ρωτήθηκαν για το δικό τους επίπεδο γενικής διαβίωσης σε σύγκριση με αυτό των γονέων τους (όταν οι τελευταίοι ήταν στη δική τους

⁴ Για το υπολογισμό, την έκταση και τους τρόπους αντιμετώπισης της ακραίας φτώχειας στην Ελλάδα, βλ. Ματσαγκάνης, και άλλοι (2017).

ηλικία), η διαγενεακή σύγκριση δείχνει πως για λίγο περισσότερο απ' τους μισούς (55,8%), καταγράφεται βελτίωση. Αλλά ένα μη αμελητέο ποσοστό (το 27,3%) δηλώνει ότι έχει χειροτερέψει η κατάστασή του (βλ. Πίνακα Β2.7).

Η συνολική αποτίμηση των απαντήσεων σ' αυτή την ενότητα είναι μάλλον υπέρ της αναγνώρισης πως αυτό που μπορεί να προσδιοριστεί ως κοινωνική ευημερία υπάρχει για την πλειονότητα των συμμετεχόντων, αλλά αυτό δεν εκδηλώνεται μονοσήμαντα ή ευθύγραμμη. Εμφανίζονται ανάμεικτα στοιχεία και αυτό μπορεί κανείς να πιθανολογήσει πως υποδηλώνει μετάβαση από την παραδοσιακή κατάσταση προς κάτι το νεωτερικό. Όμως, αφενός, δεν είναι σαφής η ακριβής κατεύθυνση ή η ποιότητα αυτής της μετάβασης λόγω της μη ύπαρξης διαχρονικών συγκριτικών δεδομένων. Η νεωτερικότητα εξάλλου δεν αποτελεί μία κατάσταση ευθύγραμμη ή ενιαία και δεν ακολουθεί κάποια υποχρεωτική πορεία (Latour 1993, Κονιόρδος 2010).

Πίνακας Β2.1. Βαθμός Ευτυχίας (E46), (%).

Γενικά, θα λέγατε πως είστε (E46):	%
Πολύ ευτυχισμένος/η	15,9
Αρκετά ευτυχισμένος/η	55,5
Λίγο ευτυχισμένος/η	19,6
Καθόλου ευτυχισμένος/η	8,7
Δεν γνωρίζω	0,1
Μη απάντηση/ Άρνηση	0,2
Σύνολο	100

N = 1200

Πίνακας Β2.2. Κατάσταση Υγείας (E47), (%).

Γενικά, πώς θα περιγράφατε την κατάσταση της υγείας σας αυτό τον καιρό; Θα λέγατε πως είναι:	%
Πολύ καλή	40,5
Καλή	39,8
Έτσι κι έτσι	14,9
Κακή	3,7
Πολύ κακή	0,6
Δεν γνωρίζω	0,4
Μη απάντηση/ Άρνηση	0,1
Σύνολο	100

N = 1200

Πίνακας Β2.3. Βαθμός Ελευθερίας Επιλογής (E48), (%).

Καθόλου επιλογή								Πάρα πολλές επιλογές	Δεν γνωρίζω	Μη απάντηση/ Άρνηση	Σύνολο	
1,9	4,1	8	10,1	14,1	16,6	20,2	15	5,3	4,4	0,3	0,3	100

N = 1200

Πίνακας B2.4. Ικανοποίηση από τη Ζωή (E49), (%)

Εντελώς δυσαρεστημένος/η								Πλήρως ικανοποιημένος /η		Σύνολο
3,5	3,1	5,3	6,7	15,2	15,2	24,2	16,7	6,6	3,4	100

N = 1200

Πίνακας B2.5. Ικανοποίηση από Οικονομική Κατάσταση Νοικοκυριού (E50), (%)

Εντελώς δυσαρεστημένος/η								Πλήρως ικανοποιημένος/η	Μη απάντηση/ Άρνηση	Σύνολο	
7,4	8,7	9,7	13,3	18,4	14,2	15,4	8,9	1,8	1,6	0,7	100

N = 1200

Πίνακας B2.6. Κατά τους Τελευταίους 12 Μήνες, Πόσο Συχνά Εσείς ή η Οικογένειά σας... ; (E51, E52) (%)

		Συχνά	Μερικές φορές	Σπάνια	Ποτέ	Δεν ισχύει Δεν γνωρίζω	Μη απάντηση/ Άρνηση	Σύνολο
E51	Ξεμείνατε χωρίς αρκετά τρόφιμα για να φάτε	4	6,8	12,6	76,3		0,3	100
E52	Αισθανθήκατε ανασφάλεια στο σπίτι σας από την εγκληματικότητα	7,8	15,6	19,9	56,3	0,2	0,1	100
E53	Μείνατε δίχως φάρμακα ή την ιατρική θεραπεία που χρειάζεστε	2,9	4,6	7,6	79,8	4,8	0,2	100
E54	Μείνατε χωρίς εισόδημα σε μετρητά	9,1	15,1	14,4	61,1		0,3	100
E55	Μείνατε δίχως στέγη	0,9	0,9	1,7	96,2		0,3	100

N = 1200

Πίνακας B2.7. Σύγκριση Επιπέδου Διαβίωσης του Ερωτώμενου με τον Γονιό του (E56), (%)

	%
Καλύτερη	55,8
Χειρότερη	27,3
Περίπου στα ίδια	15,5
Δεν γνωρίζω	1,4
Μη απάντηση/ Άρνηση	0
Σύνολο	100

N = 1200

B.3: Κοινωνικό Κεφάλαιο, Εμπιστοσύνη & Συμμετοχή σε Οργανώσεις

B.3.1 Γενικά για το κοινωνικό κεφάλαιο και την εμπιστοσύνη

Η ενότητα «Κοινωνικό κεφάλαιο, εμπιστοσύνη και συμμετοχή σε οργανώσεις» περιλαμβάνει 49 στοιχεία ερωτήσεων. Οι ερωτήσεις που έχουν τεθεί και οι απαντήσεις που δόθηκαν αφορούν στο αξιακό πεδίο, στις προδιαθέσεις και σε πραγματολογικά θέματα. Η ενότητα αυτή εκκινεί από τον ορισμό για το κοινωνικό κεφάλαιο που έχει προτείνει ο πολιτικός επιστήμονας Robert D. Putnam και έχει υιοθετηθεί από πολλούς ερευνητές, αλλά οπωσδήποτε όχι απ' όλους με ειδικά τους κοινωνιολόγους να στέκονται σε σημαντική απόσταση απ' αυτόν (Κονιόρδος 2008α). Με κοινωνικό κεφάλαιο ο Putnam αναφέρεται σε: «χαρακτηριστικά της κοινωνικής ζωής, όπως δίκτυα, κανόνες και κοινωνική εμπιστοσύνη που διευκολύνουν τον συντονισμό και τη συνεργασία προς όφελος του αμοιβαίου συμφέροντος» (Putnam 1995: 67). Το κοινωνικό κεφάλαιο καθαυτό δεν επιχειρεί να το μετρήσει ούτε ο Putnam αλλά ούτε η WVS-7. Ουσιαστικά όμως επιχειρείται η μέτρησή του μέσω υποκατάστατων (proxies). Ως τέτοια, γίνονται αντιληπτά η εμπιστοσύνη και η συμμετοχή σε κοινωνικά δίκτυα και εθελοντικές οργανώσεις όπως και δραστηριότητες που έχουν ή παραπέμπουν σε ένα ενδιαφέρον για τα κοινά, λ.χ. η ανάγνωση εφημερίδων. Όσο πιο πυκνές είναι αυτού του είδους οι ενέργειες τόσο θεωρείται πως αυξάνει το κοινωνικό κεφάλαιο (Palldam 2000: 637). Κατ' επέκταση, ως συστατικά στοιχεία του κοινωνικού κεφαλαίου που διαθέτει μία κοινότητα/πόλη/ περιοχή/ χώρα, η αύξηση των προαναφερθέντων έχει ως απότοκο την αύξηση του τελευταίου και τη συναρτώμενη μ' αυτό κοινωνικο-οικονομική ανάπτυξη.

Στην παρούσα ενότητα επιχειρούνται μεταξύ άλλων και ορισμένες συγκρίσεις. Είναι σχεδόν αυταπόδεικτο ότι χρειάζεται να διασφαλιστεί ότι δεν προχωράμε σε συγκρίσεις ανόμοιων οντοτήτων, κατηγοριών ή δεδομένων. Απ' αυτή την άποψη, συνθήκη εκ των ων ουκ άνευ για τη σύγκριση συγκεκριμένων ερευνητικών αποτελεσμάτων είναι οι παρατιθέμενες πληροφορίες να είναι οι ίδιες συγκρίσιμες. Αυτή η συνθήκη ισχύει στο βαθμό που, κατ' ελάχιστον, υφίσταται λειτουργική ισοδυναμία των συγκρινόμενων ερωτήσεων, οι χρησιμοποιούμενοι όροι διακρίνονται από τη μεταξύ τους εννοιολογική ανταποκρισιμότητα, η μεθοδολογία επιλογής και λήψης των δειγμάτων είναι τέτοια που εξασφαλίζει την αντιπροσωπευτικότητα, ενώ η στάθμιση των αποτελεσμάτων των διαφορετικών ερευνητικών αποτελεσμάτων, είναι ταυτόσημη. Οι προϋποθέσεις αυτές νομίζω πως υπάρχουν σε σχέση με ορισμένα πολύ συγκεκριμένα ζητήματα, τα οποία στη συνέχεια αναφέρονται και έτσι είναι δυνατή η σύγκριση. Δεν υπάρχουν όμως για όλα τα θιγόμενα ερωτήματα ή θέματα. Επιπροσθέτως, πρέπει να σημειωθεί ότι οι ερωτήσεις που έχουν τεθεί και που εξετάζονται εδώ, όπως και οι απαντήσεις που δόθηκαν αφορούν στο αξιακό πεδίο, στις προδιαθέσεις, όπως και σε πραγματολογικά θέματα.

Ένα πρώτο ζήτημα που εξετάζεται εδώ αφορά στη γενικευμένη ή αλλιώς απρόσωπη εμπιστοσύνη. Αυτού του είδους η εμπιστοσύνη έχει θεωρηθεί

ως ο κατεξοχήν παράγοντας υπόβαθρου, ο οποίος εφόσον υφίσταται επι-
τρέπει και συμβάλλει στην καλλιέργεια και ανάπτυξη της συμμετοχής των
κοινωνιών σε κοινές δράσεις. Αυτές οι κοινές δράσεις, οι οποίες συνηθέστατα
λαμβάνουν δικτυακή μορφή, συμβάλλουν ή μπορεί να συμβάλλουν στη
δημιουργία μίας κουλτούρας συναίνεσης και κοινής προσπάθειας. Απότοκο
έχουν την κοινωνικο-οικονομική ανάπτυξη. Μάλιστα, όπως επισημάνθηκε,
αν ληφθεί υπόψη η σημασία που αυτές οι κοινές δράσεις έχουν για το
κοινωνικό κεφαλαίο, κατά την ειδική σημασία που έχει για τον Robert D.
Putnam, μπορεί να αποτελέσουν -μέσω αυτού- προϋπόθεση της ανάπτυξης.

Η αρχή λοιπόν φαίνεται ότι βρίσκεται στην εμπιστοσύνη, στη γενικευμένη ή
απρόσωπη εμπιστοσύνη, η ύπαρξη της οποίας είναι δηλωτική του νεωτε-
ρικού τρόπου και πλαισίου. Επίσης, η εμπιστοσύνη πέραν του ότι αποτελεί
απαραίτητη προϋπόθεση για την εμφάνιση του κοινωνικού κεφαλαίου,
αποτελεί και μετρήσιμη ένδειξη του μεγέθους ή όγκου του τελευταίου. Για
τη διαπίστωση της ύπαρξης εμπιστοσύνης απέναντι σε άγνωστους άλλους
ή της επιφυλακτικότητας απέναντί τους έχουν διαμορφωθεί συγκεκριμένες
ερωτήσεις, οι οποίες και τίθενται σε διάφορες εμπειρικές διερευνήσεις
προκειμένου να διαπιστωθεί η ύπαρξή της και/ή να μετρηθεί.

Η κλασική ερώτηση για την αποτύπωση της γενικής ή απρόσωπης εμπι-
στοσύνης, η οποία τέθηκε για πρώτη φορά το 1952, είναι η λεγόμενη συ-
νηθισμένη ερώτηση για την εμπιστοσύνη (Κονιόρδος 2010β: 117-8). Η
ερώτηση αυτή, η οποία είναι διλημματικού είδους, είναι όπως διατυπώθηκε
στο ερωτηματολόγιο της WVS-7, η εξής:

«Γενικά μιλώντας, θα λέγατε ότι οι περισσότεροι άνθρωποι είναι άξιοι εμπι-
στοσύνης, ή ότι πρέπει να είναι κανείς ιδιαίτερα προσεκτικός/ή στις συναλ-
λαγές με τους ανθρώπους;».

Αυτή η ερώτηση έχει τεθεί σε σειρά ερευνών που έχουν διεξαχθεί και στην
Ελλάδα και έτσι έχουμε αποτελέσματα σε κοινό ερώτημα, τα οποία επιτρέ-
πουν συγκρίσεις. Συγκεκριμένα, η ερώτηση αυτή, πέραν της WVS-7, έχει
τεθεί και στην Ευρωπαϊκή Έρευνα Αξιών (European Value Survey), τέταρτο
και τρίτο κύμα (ή EVS-4 και EVS-3). Οι έρευνες αυτές ως προς το ελληνικό
τους σκέλος διεξήχθησαν τα έτη, αντίστοιχα, 2017, 2008 και 1999. Επίσης, η
ερώτηση τέθηκε με παρόμοια διατύπωση και στην Ευρωπαϊκή Κοινωνική
Έρευνα (European Social Survey-ESS), τέσσερα κύματα της οποίας διεξή-
χθησαν και στην Ελλάδα από το ΕΚΚΕ, κυρίως κατά την πρώτη δεκαετία
του 21ου αιώνα (τα ESS-1, ESS-2, ESS-4, ESS-5).⁵

B.3.2. Εμπιστοσύνη σε ανθρώπους

Η «εμπιστοσύνη σε ανθρώπους», δηλαδή η γενική και απρόσωπη εμπι-
στοσύνη, εξετάζεται με αναφορά σε τρεις μετρήσεις με χρονική απόσταση
εννέα ετών η μία από την άλλη – σχετικά δεδομένα εμφανίζονται στον
Πίνακα Β3.1. Ειδικότερα, συγκρινόμενες οι μετρήσεις για το 1999 (EVS-3)

5. Η ερώτηση που τέθηκε στις τέσσερις διερευνήσεις της Ευρωπαϊκής Κοινωνικής Έρευνας (European Social Survey-ESS) που πραγματοποιήθηκαν στην Ελλάδα, είναι η εξής: «... μπορούμε να έχουμε εμπιστοσύνη στους περισσότερους ανθρώπους, ή ... πρέπει να είμαστε πάντα επιφυλακτικοί στις σχέσεις μας με τους ανθρώπους;» (αναφέρεται σε, Τσίγκανου 2010: 28, Παπλιάκου κ.ά. 2011: 221). Εμφανώς ως προς το περιεχόμενο και το είδος ερωτήματος αποτελεί παρόμοια και ταυτόσημη ερώτηση με την ερώτηση για τη γενική εμπιστοσύνη (εμπιστοσύνη σε ανθρώπους) της WVS-7 και των EVS-4 & EVS-3 που αναφέρεται παραπάνω, χωρίς όμως να αποτελεί ως προς τη διατύπωση την ίδια επακριβώς ερώτηση. Αυτό όμως που ουσιαστικά διαφέρει και δεν επιτρέπει τη σύγκριση των αποτελεσμάτων είναι ότι στις έρευνες της ESS χρησιμοποιήθηκε σε συνάρτηση με τη γενικευμένη εμπιστοσύνη μία εκδεκαβάθμια απαντητική κλίμακα, αντί της διχοτομικής της WVS και EVS. Τα αποτελέσματα στις έρευνες της ESS είναι σαφώς προς την πλευρά των αρνητικών επιλογών (λ.χ. σε ESS 4 & 5). Όμως, εμφανίζονται σημαντικές συγκεντρώσεις απαντητικών επιλογών στις ενδιάμεσες προς τον αρνητικό απαντητικό πόλο διαβαθμίσεις και αυτό αποτελεί στοιχείο προβληματισμού. Νομίζω ότι θα είχε νόημα να υιοθετηθεί μελλοντικά αντίστοιχη ενδεκαβάθμια απαντητική κλίμακα και από την WVS προκειμένου να αποδίδονται με μεγαλύτερη ακρίβεια οι ενδιάμεσες επιλογές των υποκειμένων της έρευνας ως προς το συγκεκριμένο ερώτημα.

και το 2008 (EVS-4), εμφανίζουν μία ανεπαίσθητη διαφοροποίηση. Όταν όμως συγκριθεί η έρευνα του 2008 (EVS-4) και με αυτή του 2017 (WVS-7) παρατηρείται μία ραγδαία ή ακόμα και δραματική επιδείνωση της γενικής εμπιστοσύνης στην τελευταία -προ δέκα μηνών- μέτρηση. Πραγματικά, από 20,7% που ήταν οι θετικές αξιολογήσεις το 2008 περιορίστηκαν στο 8,3% του 2017 - μεταβολή η οποία σαφώς είναι αξιοσημείωτη όσο και σημαντική. Αντίστροφα, οι αρνητικές αξιολογήσεις, που δείχνουν θεαματική αύξηση της επιφυλακτικότητας από 74,8% το 2008, εκτινάσσονται στο 90,7% το 2017, αύξηση κατά 16 μονάδες. Βέβαια, δεν μπορεί να παραβλεφθεί ότι το διανυθέν διάστημα ανάμεσα στις δύο τελευταίες μετρήσεις συμπίπτει με την περίοδο της (συνεχιζόμενης) κρίσης.

Ειδικότερα, όταν εξετάζουμε τα αποτελέσματα της WVS-7 για την Ελλάδα ανά περιφέρεια της χώρας, παρατηρούμε μία λίγο-πολύ ενιαία κατάσταση. Έτσι, το ποσοστό των απαντήσεων που επιδεικνύουν ανοικτότητα ως προς τη γενική εμπιστοσύνη είναι στην περιφέρεια Αττικής στο 8,1%. Στη Μακεδονία (λαμβάνοντας τις τρεις περιφέρειές της από κοινού) στο 7,5%, στη Δυτική Ελλάδα στο 8%, στην Κρήτη στο 6%. Εξαίρεση αποτελεί η περιφέρεια της Θεσσαλίας όπου, αν και η γενική εμπιστοσύνη (εμπιστοσύνη σε ανθρώπους) παραμένει περιορισμένη-μειοψηφική, εμφανίζεται όμως σχετικά αυξημένη, σε ποσοστό 29,5%.

Το φύλο των ερωτώμενων δεν έχει ιδιαίτερη επίπτωση αναφορικά με τη διάσταση της γενικής εμπιστοσύνης. Έτσι, οι άνδρες (n = 559) είναι κάπως πιο επιφυλακτικοί σε σχέση με τις γυναίκες (n = 643). Πραγματικά, όσοι απ' αυτούς δηλώνουν ανοικτότητα αποτελούν το 7,8% του συνόλου τους, σε σχέση με τις τελευταίες που δηλώνουν αναλόγως κατά 9%.

Αναλόγως, εμφανίζονται τα αποτελέσματα σε συνάρτηση με τη διάσταση της αστικότητας. Έτσι, οι μεν αστικές περιοχές (n = 896) εκφράζονται θετικά ως προς την εμπιστοσύνη σε ανθρώπους σε ποσοστό 8,9%, το οποίο είναι ελαφρώς υψηλότερο από το ποσοστό ανάλογων θετικών αποκρίσεων που δίνουν όσοι βρίσκονται σε αγροτικές περιοχές (n = 306), που είναι 7,1%. Ειδικότερα, όσοι βρίσκονται σε πόλεις με πληθυσμό άνω των 100.000 (n = 428), είναι θετικοί σε ποσοστό 10,1%. Όσοι βρίσκονται σε πόλεις με πληθυσμό από 10.000 έως 100.000 κατοίκους (n = 386) είναι θετικοί σε ποσοστό 7,7%, το οποίο είναι μικρότερο, ενώ όσοι κατοικούν σε πόλεις με λιγότερο από 10.000 κατοίκους (n = 388) 6,9%.

Οριακή διαφοροποίηση εμφανίζεται σε συνάρτηση με τις εισοδηματικές κατηγορίες στρωμάτωσης του δείγματος· υπάρχουν δέκα. Οι πέντε ανώτερες εισοδηματικές κατηγορίες, οι οποίες αποτελούν το 25% περίπου του συνόλου του δείγματος αν ληφθούν ενιαία, δίνουν ένα ποσοστό θετικών αξιολογήσεων γενικής εμπιστοσύνης στο 11,6% που δείχνει πως είναι λίγο ή ελάχιστα μεγαλύτερο απ' όσο είναι για τις κατώτερες εισοδηματικές κατηγορίες, απ' όσο αυτών που εντάσσονται στις φτωχότερες. Αν όμως υπάρξει

επικέντρωση στις τρεις ανώτατες εισοδηματικές κατηγορίες τότε εκεί το ποσοστό αποδοχής φτάνει στο 20%. Ειδικότερα, όσοι χαρακτηρίζονται από τη συμμετοχή τους στα ανώτερα επαγγέλματα⁶ (n = 104) δείχνουν μεγαλύτερη ανοχή με 17,3% θετικές αποκρίσεις. Αυτοί που χαρακτηρίζονται ως υπάλληλοι (n = 448) έχουν 9,6% θετικών πάντοτε αποκρίσεων, ενώ οι παντοειδείς εργάτες (n = 370) έχουν 7,5%.

Τέλος, όταν ληφθεί υπόψη και συσχετιστεί το επίπεδο εκπαίδευσης των συμμετεχόντων, τότε όσοι είναι κάτοχοι μεταπτυχιακού ή διδακτορικού τίτλου (n = 28) είναι θετικοί σε ποσοστό 18%, όσοι είναι κάτοχοι πανεπιστημιακού τίτλου (n = 216) των προηγούμενων εξαιρουμένων είναι θετικοί σε ποσοστό 9,7%, όσοι έχουν τελειώσει το Λύκειο (ή το πρώην εξατάξιο γυμνάσιο) από κοινού με όσους έχουν παρακολουθήσει μετα-δευτεροβάθμια αλλά μη τριτοβάθμια εκπαίδευση (n = 482) είναι θετικοί σε ποσοστό 8,9%. Οι λοιποί, οι οποίοι έχουν αποφοιτήσει από το τριτάξιο Γυμνάσιο, έχουν αποφοιτήσει από το Δημοτικό ή έχουν ολοκληρώσει μόνο ορισμένες τάξεις Δημοτικού σχολείου (n = 473) και έτσι διακρίνονται για το χαμηλό μορφωτικό τους επίπεδο, σε ποσοστό μόνον 6,7% εμπιστεύονται άλλους άγνωστους τους ανθρώπους. Συνεπώς, λαμβάνοντας υπόψη τη γενική κατάσταση της επιφυλακτικότητας, ή της έλλειψης εμπιστοσύνης σε τρίτους, προκύπτει πως αυτή είναι πολύ πιο έντονη σε πρόσωπα, τα οποία χαρακτηρίζονται από χαμηλό εκπαιδευτικό επίπεδο και πιο περιορισμένη σε πρόσωπα που χαρακτηρίζονται από υψηλότερο.

Τα παραπάνω αναφερόμενα σε σχέση με τη γενική εμπιστοσύνη αφορούν σε ένα κοινωνικό περιβάλλον, το ελληνικό, το οποίο θα πρέπει να υπογραμμιστεί ότι ήδη χαρακτηρίζεται από σημαντική απόκλιση απέναντι στον ευρωπαϊκό μέσο όρο, όπως εμφανίζεται από τις τέσσερις μετρήσεις από τις ισάριθμες έρευνες της ESS που έγιναν στην Ελλάδα κυρίως κατά τη δεκαετία του 2000. Πραγματικά, από τις απαντήσεις που δόθηκαν σε ανάλογη ερώτηση της ESS, η οποία όμως καταγράφεται με διαφορετικό τρόπο απ' ότι η WVS-7, η EVS-4 και η EVS-3 (δηλαδή καταγράφηκε σε ενδεκαβάθμια κλίμακα και όχι απλώς διαζευκτικά), προκύπτει μεγαλύτερος βαθμός επιφύλαξης των Ελληνίδων/νων από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο, σε βαθμό τέτοιο ώστε να έχει ήδη διαπιστωθεί η ύπαρξη μίας διακριτής ρωγμής κοινωνικής δυσπιστίας ως χαρακτηριστικό στοιχείο της ελληνικής κοινωνίας (βλ., Τσίγκανου 2010: 12).

B.3.3. Εμπιστοσύνη σε διαφορετικές ομάδες

Αναφορικά με την έκφραση εμπιστοσύνης απέναντι σε άλλες διακριτές κοινωνικές κατηγορίες ή ομάδες, όπως αυτή προκύπτει από τη WVS-7, η εμπιστοσύνη απέναντι στην οικογένεια είναι εξαιρετικά υψηλή αθροίζοντας το 99,5% των κατηγοριοποιήσεων υψηλής εμπιστοσύνης. Το άλλο ενδιαφέρον στοιχείο που προκύπτει είναι ότι η απόδοση εμπιστοσύνης αφορά σε πρόσωπα γνώριμα σε προσωπική βάση παρά σε γενικές ιδιότητες που αυτά τυχόν έχουν, παρότι ορισμένες από τις τελευταίες θα μπορούσαν

6. «Ανώτερα» επαγγέλματα είναι αυτά που ως βασικό στοιχείο εμπεριέχουν την κατοχή τεκμηρίων πιστοποιημένης γνώσης σε επίπεδο πανεπιστημίου, λ.χ. το ιατρικό ή δικηγορικό επάγγελμα.

-εμμέσως- να θεωρηθούν ότι αποτελούν καλές ενδείξεις για την υπόσταση ενός προσώπου, λ.χ. λόγω της θρησκευτικής της/του σχέσης, και κατ'επέκταση κατάλληλες (οι ιδιότητες) για την απόδοση εμπιστοσύνης προς αυτό (βλ., Πίνακα Β3.2).

Β.3.4. Εμπιστοσύνη σε απρόσωπους οργανισμούς

Ως προς την εμπιστοσύνη σε απρόσωπους οργανισμούς, οι οποίοι διακρίνονται από συγκεκριμένες λειτουργίες, η πρώτη επιλογή (αφορά τον υψηλότερο βαθμό εμπιστοσύνης - «πολύ») αποδίδεται στις ένοπλες δυνάμεις (30,6%), ακολουθούμενες από την εκκλησία (28,1%) τα πανεπιστήμια (23,5%), την αστυνομία (19,9%) και τα δικαστήρια (10,8%). Παρόμοια εικόνα εμφανίζεται εάν δει κανείς τα αθροισμένα απαντητικά δεδομένα (των επιλογών «πολύ» και «αρκετά»): οι ένοπλες δυνάμεις προσελκύουν το 80,2% των επιλογών, τα πανεπιστήμια το 82,4%, η εκκλησία το 65,4%, η αστυνομία 70,7%, και τα δικαστήρια το 59,1% (βλ., Πίνακα Β3.3α). Συνεπώς, εμπιστοσύνη αποδίδεται αλλά με επιφυλάξεις, κυρίως προς οργανώσεις/θεσμούς που δεν έχουν ιδιαίτερα τρωθεί κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης των τελευταίων οκτώ ετών, ή θεωρούνται καταφύγια απέναντι στην αποδιοργάνωση που η κρίση έχει φέρει. Αναφέρεται/επιλέγεται να συσχετισθεί εδώ η κρίση ως το γενικό ερμηνευτικό σχήμα για τα ευρήματα σε σχέση με την εμπιστοσύνη σε οργανισμούς διότι αποτελεί το περισσότερο διακριτό και προβεβλημένο-γνωστό στοιχείο, το οποίο για σειρά ετών θεωρείται ότι έχει επιφέρει αρνητικές μεταβολές στην κοινωνική και οικονομική ζωή της χώρας.

Στον αντίποδα, τη χαμηλότερη εμπιστοσύνη προσελκύουν οργανισμοί/θεσμοί που θεωρούνται ιδιαίζοντως ένοχοι και/ή φαύλοι σε συνάφεια με την οικονομική κρίση (αθροιστικά οι επιλογές «όχι ιδιαίτερα» και «καθόλου»). Έτσι, οι οργανισμοί που απωθούν την εμπιστοσύνη είναι σε φθίνουσα σειρά, τα πολιτικά κόμματα (90,9%), η κυβέρνηση (85,3%), το κοινοβούλιο (84%), η τηλεόραση (85,2%), ο Τύπος (80,3%), οι τράπεζες (77,5%), και τα συνδικάτα (74,4%), αναφορικά με το εσωτερικό της χώρας. Να σημειωθεί ότι ανάλογα αποτελέσματα αναφορικά με την αρνητική αξιοπιστία των πολιτικών και θεσμικών οργανισμών/φορέων έχουν δείξει με μεγαλύτερη λεπτομέρεια και επαναληπτικότητα οι περιοδικές καταγραφές του Ευρωβαρόμετρου. Εξωγενείς διεθνείς οργανισμοί που διακρίνονται για την απουσία εμπιστοσύνης είναι το ΔΝΤ (89,6%), η Παγκόσμια Τράπεζα (74,8%), η ΕΕ (73,1%), και το ΝΑΤΟ (71,3%), οι οποίοι περισσότερο ή λιγότερο έχουν συνδεθεί με την οικονομική κρίση και τις επιπτώσεις της (βλ., Πίνακα Β3.3α).⁷

Στη συνέχεια, περιλαμβάνονται ανάλογα δεδομένα από τρεις άλλες εμπειρικές διερευνήσεις του ελληνικού κοινωνικού χώρου, τα οποία αφορούν στην εμπιστοσύνη σε απρόσωπους οργανισμούς. Οι διερευνήσεις αυτές, με σειρά εμφάνισης, είναι η EVS-4, του 2008, η EVS-3 του 1999 και η ESS-4, 2009. Τα δεδομένα παρατίθενται γιατί είναι μερικώς συγκρίσιμα με ανάλογα της WVS-7 που παρουσιάζονται εδώ (βλ., Πίνακα Β3.3β και Πίνακα Β3.3γ). Έτσι, χρωματισμένες με γαλάζιο χρώμα είναι οι απαντήσεις και τα

⁷ Συναφείς ερωτήσεις για την εμπιστοσύνη σε απρόσωπους οργανισμούς/θεσμούς και αποτελέσματα είναι διαθέσιμα και από τις περιοδικές έρευνες με τίτλο «Τι πιστεύουν οι Έλληνες» που διεξαγάγει η διαΝΕΟσις, βλ. διαΝΕΟσις 2018: 434-437. Σε σημαντικό βαθμό οι απαντήσεις που δόθηκαν συγκλίνουν ή και ταυτίζονται με τα ανάλογα αποτελέσματα της WVS-7 για την Ελλάδα.

στατιστικά αποτελέσματα σε ερωτήσεις ταυτόσημες προς αυτές της WVS-7, ενώ με πορτοκαλί είναι χρωματισμένες ερωτήσεις συγγενικές μεν αλλά μη απευθείας συγκρίσιμες δε.

Αυτό που φαίνεται, κυρίως σε αναφορά με τα αποτελέσματα που παρατίθενται και αφορούν περισσότερο την έρευνα της EVS-4 του έτους 2008 παρά την έρευνα της EVS-3 του 1999, είναι μία μετατόπιση της εμπιστοσύνης προς θεσμούς/οργανισμούς που κοινό στοιχείο έχουν ότι διακρίνονται για την απόσταση που έχουν από την κρίση. Δηλαδή, ότι δεν μπορεί να τους αποδοθεί ευθύνη για τη δημιουργία και/ή διαχείριση της κρίσης. Αντίθετα, όπου υπάρχει σύνδεση στην κοινή γνώμη με την κρίση, η εμπιστοσύνη, όπως αυτή είχε εκφραστεί σε προηγούμενες μετρήσεις, εξαιρώνεται. Σε ανάλογη τροχιά μπορούν να ιδωθούν ότι βρίσκονται και τα αποτελέσματα από την ESS-4 του 2009 σε σχέση με αυτά για τη WVS-7, παρόλο που η κατάταξη των απαντήσεων στην πρώτη δεν επιτρέπει απευθείας συγκρίσεις με τη δεύτερη.⁸

Ως προς τις γνώμες που εκφράζονται στη WVS-7 αναφορικά με τις προτεραιότητες που θα πρέπει να έχουν οι διεθνείς οργανισμοί ως προς τον άξονα (και δίλημμα) μεταξύ της αποτελεσματικότητας και δημοκρατικότητας, δείχνουν ότι οι προτιμήσεις είναι πλησιέστερα στον πόλο της δημοκρατικότητας (βλ., Πίνακα Β3.4). Βέβαια, αυτό δεν εξηγεί τον διλημματικό χαρακτήρα του ίδιου του απαντητικού άξονα. Εξάλλου, οι πραγματολογικές ερωτήσεις αναφορικά με διεθνείς οργανισμούς έχουν ανάμικτα αποτελέσματα ως προς την ορθότητα των απαντήσεων. Λόγου χάριν, ενώ σωστά αναγνωρίζεται ότι η Γαλλία διαθέτει μόνιμη θέση στο Συμβούλιο Ασφαλείας των Ην. Εθνών, δεν αναγνωρίζεται αυτό από περίπου τους μισούς που έδωσαν απάντηση για την Ινδία, ενώ το ποσοστό των αποκρίσεων του είδους «δεν γνωρίζω», είναι υψηλό. Έτσι, προκύπτει μία μερική μόνο εξοικείωση με αυτούς τους οργανισμούς και συνεπώς μειωμένο ενδιαφέρον γι' αυτούς από τους συμμετέχοντες στην ελληνική εκδοχή της WVS-7 (βλ., Πίνακα Β3.5).

Β.3.5. Συμμετοχή σε εθελοντικές οργανώσεις

Αναφορικά τώρα με τη συμμετοχή σε εθελοντικές οργανώσεις των ίδιων των υποκειμένων στην έρευνα της WVS-7, αυτή προκύπτει πως γενικώς είναι περιορισμένη (βλ., Πίνακα Β3.6α). Η μέγιστη καταγεγραμμένη συμμετοχή ενεργών μελών αποτελεί το 5,5% του συνόλου και αφορά σε αθλητικού χαρακτήρα εθελοντικές οργανώσεις. Εξάλλου, οι αναφερόμενοι ως μη ενεργά μέλη προθέτουν ένα ακόμα 6,8%, ώστε συνολικά το 12,3% του δείγματος έχει σχέση με εθελοντικές οργανώσεις αυτού του είδους. Δεύτερη σε σημασία είναι οι συμμετέχοντες σε καλλιτεχνικές, πολιτιστικές ή εκπαιδευτικές οργανώσεις, στις οποίες η συμμετοχή ως πλήρη μέλη αγγίζει το 4,8% του συνόλου ενώ τα μη ενεργά μέλη προσθέτουν ακόμα ένα 4,5%, ώστε συνολικά αφορά το 9,3% το συνόλου. Μία τρίτη κατηγορία εθελοντικών οργανώσεων αποτελούν οι εκκλησιαστικές ή θρησκευτικές οργανώσεις, οι οποίες προσελκύουν, αντίστοιχα το 2,2% και 3,5% συνολικά το 5,7% των

8. Ας σημειωθεί ότι υπάρχουν και ορισμένα άλλα συγγενικά δεδομένα, τα οποία έχουν δημιουργεί στο πλαίσιο των τεσσάρων κυμάτων (1ο, 2ο, 4ο και 5ο) (ESS) που πραγματοποιήθηκαν στην Ελλάδα κατά την πρώτη δεκαετία του 21ου αιώνα. Αυτά τα αποτελέσματα, παρ' όλο που κυρίως είναι μεταξύ τους συγκρίσιμα, όμως δεν είναι συγκρίσιμα σε σχέση με την WVS-7, την EVS-4 και ή την EVS-3. Σε ορισμένες περιπτώσεις αν και η ομοιότητα ορισμένων θεματικών ή και συγκεκριμένων ερωτημάτων είναι πολύ μεγάλη αυτό που διαφοροποιείται είναι η διάταξη των απαντήσεων. Σε άλλες περιπτώσεις, υπάρχει θεματική μόνον ομοιότητα. Συνολικά πάντως οι σχετικές πληροφορίες νομίζω πως μπορούν να αξιοποιηθούν για την αναγνώριση των τάσεων όπως αυτές διαφαίνεται ότι διαπερνούν ή/και χαρακτηρίζουν την ελληνική κοινωνία αναφορικά με την εμπιστοσύνη, τη συμμετοχικότητα και την κοινωνία των πολιτών και διακρίνονται από τη συμπληρωματικότητα που προσφέρουν και σημαντικό επικουρικό τους χαρακτήρα. Εδώ αυτό ισχύει για τα αποτελέσματα που παρουσιάζονται στον Πίνακα Β3.3δ που αφορούν την ESS-4, του 2009.

ερωτώμενων. Η συμμετοχή σε οργανώσεις με πολιτικά ή άλλα χαρακτηριστικά, εμφανίζεται εξαιρετικά περιορισμένη και αμελητέα.

Στη συνέχεια, περιλαμβάνονται ανάλογα δεδομένα από δύο άλλες εμπειρικές διερευνήσεις, οι οποίες ήδη έχουν μνημονευτεί (οι EVS-4, 2008, και EVS-3, 1999) σε σχέση με τη συμμετοχή σε εθελοντικές οργανώσεις. Τα δεδομένα που παρατίθενται είναι μερικώς συγκρίσιμα με εκείνα WVS-7. Χρησιμοποιείται και εδώ χρωματισμός - με γαλάζιο χρώμα οι απαντήσεις σε ερωτήσεις ταυτόσημες προς αυτές της WVS-7, ενώ με πορτοκαλί είναι χρωματισμένες ερωτήσεις που διαθέτουν συγγένεια αλλά δεν είναι απευθείας συγκρίσιμες (βλ., Πίνακες 3.6.β και 3.6.γ).

Οι εμφανιζόμενες μετατοπίσεις ως προς τη συμμετοχή σχετίζονται νομίζω με την οικονομική κρίση. Έτσι η παντοειδής συμμετοχή σε πολιτικού χαρακτήρα οργανώσεις που ήδη ήταν περιορισμένη, έχει ελαχιστοποιηθεί. Από την άλλη πλευρά, και με δεδομένο ένα γενικό πλαίσιο περιορισμένης συμμετοχής, αυτή φαίνεται να εντοπίζεται κυρίως σε αθλητικές και όχι λιγότερο σημαντικές οπαδικές δραστηριότητες.

Συμπερασματικά, οι επίσημες οργανώσεις ή θεσμοί που προσελκύουν εμπιστοσύνη είναι αυτές στις οποίες δεν έχει αποδοθεί υπαιτιότητα για την εκδήλωση της οικονομικής κρίσης και συνεπώς δεν ταυτίζονται μ' αυτήν. Η σειρά της θετικής αποτίμησης είναι: πανεπιστήμια, εκκλησία, ένοπλες δυνάμεις, αστυνομία και δικαστήρια. Αντίθετα, εξαιρετα υψηλή είναι η έλλειψη εμπιστοσύνης κατά φθίνουσα σειρά, στα πολιτικά κόμματα, στη κυβέρνηση, στο κοινοβούλιο, στην τηλεόραση, στον Τύπο, στις τράπεζες και τα συνδικάτα. Επίσης, διεθνείς οργανισμοί ταυτισμένοι συνήθως δια της επιρροής των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας με την κρίση και τις επιπτώσεις της, όπως είναι το ΔΝΤ, η Παγκόσμια Τράπεζα, η ΕΕ, και το ΝΑΤΟ, παραβάλλονται από απουσία εμπιστοσύνης σ' αυτούς. Εξάλλου, η συμμετοχή σε εθελοντικές οργανώσεις εμφανίζεται να είναι πολύ χαμηλή· εντοπίζεται κυρίως σε αθλητικές και οπαδικές δραστηριότητες.

Έτσι, τόσο η γενική εμπιστοσύνη, όσο και η συμμετοχικότητα σε οργανώσεις, εμφανίζονται το φθινόπωρο του 2017 να βρίσκονται σε χαμηλό επίπεδο. Μάλιστα, εμφανίζονται διακριτά μειωμένες σε σχέση με τις δύο διαθέσιμες μετρήσεις για το 2008 και εξαιρετικά μειωμένες για το 1999. Υπόψη ότι οι δύο αυτές μετρήσεις δίνουν τιμές ήδη περιορισμένες σε σχέση με άλλες συμμετέχουσες στην έρευνα χώρες. Αυτή η απόλυτη επιδείνωση, με την εμπιστοσύνη και τη συμμετοχή σε εθελοντικές οργανώσεις ψαλιδισμένες στο έπακρο ή και εξαφανισμένες, μπορεί να θεωρηθεί ότι σχετίζεται, κατά την έννοια της εκλεκτικής συγγένειας, με το φαινόμενο της κρίσης. Κατ' επέκταση, το κοινωνικό κεφάλαιο το οποίο εκφράζει η εμπιστοσύνη, και η συμμετοχικότητα είναι κι αυτό εξαιρετικά μειωμένο και, εφόσον δεχτούμε τη σχετική προβληματική, εξίσου μειωμένες είναι και οι προοπτικές ανάπτυξης.

Πίνακας Β3.1. Εμπιστοσύνη σε Ανθρώπους. WVS-7, 2017 (E57), EVS-4, 2008 (E62), EVS-3, 1999 (E66), (%)⁹

	WVS-7 (2017) EVS-4 (2008) EVS-3 (1999)		
	(%)		
Οι περισσότεροι άνθρωποι είναι άξιοι εμπιστοσύνης	8,3	20,7	20,9
Πρέπει να είναι ιδιαίτερα προσεκτικός/η	90,7	74,8	79,1
Δεν γνωρίζω	0,8	2,3	
Μη απάντηση/ Άρνηση	0,2	2,3	
Σύνολο	100	100	100

⁹ Η ακριβής διατύπωση της ερώτησης στις έρευνες EVS-4, 2008 (E ή V62), EVS-3, 1999 (E ή V66) έχει ως εξής: «Γενικά μιλώντας, θα λέγατε ότι οι περισσότεροι άνθρωποι είναι άξιοι εμπιστοσύνης, ή ότι πρέπει να είναι κανείς ιδιαίτερα προσεκτικός/ή στις συναλλαγές με τους ανθρώπους.»

WVS-7 Greece - N = 1.200, EVS-4 Greece - N = 1.500, EVS-3 Greece - N = 997.

Πίνακας Β3.2. Εμπιστοσύνη σε Διαφορετικές Ομάδες, WVS-7, 2017 (E58-E63), (%)

		Εμπιστεύομαι πλήρως	Εμπιστεύομαι αρκετά	Εμπιστεύομαι λίγο	Δεν Εμπιστεύομαι καθόλου
E58	Οικογένεια	91,5	8	0,3	0,1
E59	Γειτονιά	15,5	46	30,8	7,3
E60	Ανθρώπους που ξέρετε προσωπικά	25	57,6	14,7	2,3
E61	Ανθρώπους που συναντάτε πρώτη φορά	0,3	9,4	49,8	39,5
E62	Ανθρώπους άλλης θρησκείας	1,6	19,1	46	29,1
E63	Ανθρώπους άλλης εθνικότητας	1,8	18,6	47,1	29,7

N = 1200

Πίνακας Β3.3α. Εμπιστοσύνη σε Οργανισμούς, WVS-7, 2017 (E64-E89), (%)

		Πολύ	Αρκετά	Όχι ιδιαίτερα	Καθόλου	Δεν γνωρίζω	Μη από- ντηση/ Άρνηση	Σύνολο
E64	Εκκλησία	28,1	37,3	23,9	10,2	0,3	0,2	100
E65	Ένοπλες δυνάμεις	30,6	49,6	13,8	4,5	1,2	0,2	100
E66	Τύπος	0,6	13,1	55	30,3	0,5	0,6	100
E67	Τηλεόραση	1	13,1	48,8	36,4	0,4	0,3	100
E68	Εργατικά συνδικάτα	1,3	16,4	41,8	32,6	6,6	1,2	100
E69	Αστυνομία	19,9	50,8	22,6	6,2	0,2	0,3	100
E70	Δικαστήρια	10,8	48,3	29,4	9,9	1	0,6	100
E71	Κυβέρνηση	1,2	11,7	37,4	47,9	1,4	0,3	100
E72	Πολιτικά κόμματα	0,4	6,8	41,4	49,5	1,3	0,6	100
E73	Κοινοβούλιο	0,5	13,7	40,7	43,3	1,1	0,7	100
E74	Δημόσιοι υπάλληλοι	2,7	40,6	45,2	10,9	0,5	0,2	100
E75	Πανεπιστήμια	23,5	58,9	12	2,6	2,6	0,4	100
E76	Εκλογές	8,9	37,5	37,1	13,1	2,6	0,9	100
E77	Μεγάλες εταιρείες	1,9	30,7	50,2	14,4	1,9	1,1	100
E78	Τράπεζες	1,3	20,2	44,5	33	0,6	0,3	100
E79	Περιβαλλοντικοί οργανισμοί	4	41,5	37,5	12,3	4,8	0,2	100
E80	Γυναικείες οργανώσεις	5,4	39,8	35,8	10,3	8,6	0,2	100
E81	Αγαθοεργίες ή ανθρωπιστικοί οργανισμοί	8,6	39,8	35,6	11,2	4,6	0,3	100
E82	Ευρωπαϊκή Ένωση	2,2	23,6	42,7	30,4	1	0,2	100
E83	Ηνωμένα Έθνη	2,8	27	42,4	23,2	4	0,6	100
E84	Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ)	0,3	5,9	32,5	57,1	4,1	0,2	100
E85	Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο	2	31,8	32,2	19,1	14,7	0,2	100
E86	ΝΑΤΟ	1,6	20,7	41,7	29,6	5,8	0,6	100
E87	Παγκόσμια Τράπεζα	4	12,2	36	38,8	12,4	0,2	100
E88	Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας	4,8	42,7	27,8	13	11,5	0,3	100
E89	Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου	2	21,7	33,6	20,6	21,9	0,2	100

N = 1200

Πίνακας Β3.3β. Εμπιστοσύνη σε Οργανισμούς. EVS-4, 2008 (v205-v215), (%)
(Q63 «Θα ήθελα να κοιτάξετε αυτή την κάρτα και να μου πείτε, πόση εμπιστοσύνη έχετε στα παρακάτω: πάρα πολλή, αρκετή, ελάχιστη ή καθόλου;»)

		Πολύ	Αρκετά	Ελάχιστα (Οχι ιδιαίτερα)	Καθόλου
v205	Στην Εκκλησία	21,5	30,8	27,7	19,9
v206	Στις Ένοπλες Δυνάμεις	20	50,4	20,8	8,8
v207	Στο Εκπαιδευτικό Σύστημα	10,7	37,3	35,5	16,5
v208	Στον Τύπο	2,6	19,3	46,2	31,8
v209	Στα Συνδικάτα	3,1	19,0	42,7	35,1
v210	Στην Αστυνομία	14,1	39,2	30,6	16
v218	Στο Σύστημα Δικαιοσύνης	10,8	38,7	31,8	18,7
v222	Στην Κυβέρνηση	4,2	17,5	36,5	41,8
v221	Στα Πολιτικά Κόμματα	2	14,2	46,5	37,3
v211	Στο Κοινοβούλιο	4,2	26,6	43,4	25,8
v212	Στις Δημόσιες Υπηρεσίες ----	3	22,3	48,6	28,2
v219	Στις Μεγάλες (Πολυεθνικές) Εταιρείες	2,1	14,9	38,4	44,6
v220	Σε Περιβαλλοντικές Οργανώσεις	16,1	51,7	22,4	9,9
v213	Στο Σύστημα Κοινωνικών Ασφαλίσεων	4,5	26,8	46	22,7
v217	Στο Εθνικό Σύστημα Υγείας	5,5	33	40,9	20,6
v214	Στην Ευρωπαϊκή Ένωση	7,8	41,2	33,1	17,9
v216	Στον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών	6,1	29,5	33,8	30,5
v215	Στο NATO	4,8	22,8	34,6	37,8

N = 1500

Με γαλάζιο χρώμα ταυτόσημες ερωτήσεις με αντίστοιχες της WVS-2017.

Με πορτοκαλί χρώμα μερικής συγγένειας ερωτήσεις με ανάλογες της WVS-2017.

Πίνακας Β3.3γ. Εμπιστοσύνη σε Οργανισμούς. EVS-3, 1999 (ν200-ν210, ν212, ν2018, ο11-ο12), (%)

(Q58: «Θα ήθελα να κοιτάξετε αυτή την κάρτα και να μου πείτε, πόση εμπιστοσύνη έχετε στα παρακάτω: πάρα πολλή, αρκετή, ελάχιστη ή καθόλου;»)

		Πολύ	Αρκετά	Ελάχιστη [Οχι ιδιαίτερα]	Καθόλου
ν200	Στην Εκκλησία	24,4	37,9	28,5	9,3
ν201	Στις Ένοπλες Δυνάμεις	26,2	49,3	19,1	5,4
ν202	Στο Εκπαιδευτικό Σύστημα	9,1	26,3	44,6	20
ν203	Στον Τύπο	5,5	24,2	44,9	25,4
ν204	Στα Συνδικάτα	3	11,6	47,7	37,7
ν205	Στην Αστυνομία	6,4	29,3	45,8	18,4
ν212	Στο σύστημα δικαιοσύνης	10,3	39,9	36,1	13,8
ν206	Στο Κοινοβούλιο	5	25,4	44,7	24,9
ν207	Στις Δημόσιες Υπηρεσίες	2,2	16	49,9	32
012	Στις Μεγάλες (Πολυεθνικές) Εταιρείες	3,1	14,4	35,7	46,8
ν208	Στο Σύστημα Κοινωνικών Ασφαλίσεων	2,6	21,4	49,6	26,4
ν217	Στο Εθνικό Σύστημα Υγείας	5,3	26,5	44,1	24
ν209	Στην Ευρωπαϊκή Ένωση	4,4	25,2	37,6	32,8
ν210	Στον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών	3,7	19	31,6	45,6
ο11	Στο ΝΑΤΟ	2,4	7,2	23,1	67,3

N = 997

Με γαλάζιο χρώμα ταυτόσημες ερωτήσεις με αντίστοιχες της WVS-2017.

Με πορτοκαλί χρώμα μερικής συγγένειας ερωτήσεις με ανάλογες της WVS-2017.

Πίνακας Β3.3δ. Εμπιστοσύνη σε Οργανισμούς. ESS-4, 2009, (%)

Βαθμός Εμπιστοσύνης	Μεγάλη	Σκεπτική	Ελάχιστη	ΔΓ/ΔΑ
Αστυνομία	30,6	38,3	30,8	0,3
Δικαιοσύνη/νόμους	30,3	36,7	32,5	0,5
Πολιτικοί	3,8	26,4	69,1	0,6
Πολιτικά κόμματα	4,2	28,2	66,8	0,8
Ελληνικό Κοινοβούλιο	13,8	35,5	49,7	1,1
Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο	21	41,7	33,9	3,4
Ηνωμένα Έθνη	18,8	37,2	38,9	5

N = 2.072. Πηγή: Βαρουξή και Σαρρής (2011: 85).

Πίνακας Β3.4. Προτεραιότητα Διεθνών Οργανισμών. WVS-7, 2017 (Ε90), (%)

Να είναι αποτελεσματικοί 1	2	3	4	5	6	7	8	0	Να είναι δημοκρατικοί 10	Δεν γνωρίζω	Μη απάντηση/ Άρνηση	Σύνολο
5,7	6,5	8,3	7,2	16,9	7,8	11,8	12,6	7,1	15,1	0,8	0,3	100

N = 1200

Πίνακας Β3.5. Διεθνείς Οργανισμοί. WVS-7, 2017 (Ε91-Ε93), (%)

		A	B	Γ	Δεν γνωρίζω	Μη από- ντηση/ Άρνηση	Σύνολο
Ε91	Πέντε χώρες έχουν μόνιμη θέση στο Συμβούλιο Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών, Ποιες από τις ακόλουθες δεν είναι μέλη; Α) Γαλλία, Β) Κίνα, Γ) Ινδία	3,2	11,8	45,8	38,9	0,3	100
Ε92	Πού είναι η έδρα του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου (ΔΝΤ); Α) Ουάσινγκτον, Β) Λονδίνο, Γ) Γενεύη	45	8,4	19,3	27,2	0,1	100
Ε93	Με ποια από τα ακόλουθα προβλήματα ασχολείται η Διεθνής Αμνηστία; Α) Κλιματική αλλαγή, Β) Ανθρώπινα δικαιώματα, Γ) Καταστροφή ιστορικών μνημείων	2,3	66,8	5,7	25	0,1	100

N = 1200

Πίνακας Β3.6α. Συμμετοχή σε Εθελοντικές Οργανώσεις. WVS-7, 2017 (Ε94-Ε105), (%)

	Ενεργό μέλος	Μη ενεργό μέλος	Δεν είμαι μέλος	Δεν γνωρίζω	Μη από- ντηση/ Άρνηση	Σύνολο
Ε94. Εκκλησιαστική ή θρησκευτική οργάνωση	2,2	3,5	94,1		0,2	100
Ε95. Αθλητική ή ψυχαγωγική οργάνωση, ομάδα ποδοσφαίρου/μπάσκετ	5,5	6,8	87,6		0,1	100
Ε96. Καλλιτεχνική, πολιτιστική ή εκπαιδευτική οργάνωση	4,8	4,5	90,6		0,1	100
Ε97. Εργατικό σωματείο	1,8	3,8	94,1		0,3	100
Ε98. Πολιτικό κόμμα	1,1	3,5	95		0,3	100
Ε99. Περιβαλλοντική οργάνωση	1	2,5	96,4		0,1	100
Ε100. Επαγγελματική οργάνωση	1,9	4,1	93,7	0,1	0,2	100
Ε101. Ανθρωπιστική ή αγαθοεργή οργάνωση	1,8	2,3	95,8		0,1	100
Ε102. Καταναλωτική οργάνωση	0,1	2,1	97,6		0,1	100
Ε103. Ομάδα αυτοβοήθειας ή αλληλοβοήθειας	1,2	2,4	96,2		0,1	100
Ε104. Γυναικεία ομάδα	1	1,2	97,6	0,1	0,1	100
Ε105. Άλλη οργάνωση	1,2	1	97,6	0,1	0,2	100

N = 1200

Πίνακας Β.3.6β. Συμμετοχή σε Εθελοντικές Οργανώσεις. EVS-4, 2008 (ν10-ν25) (%)

(Q5: «Κοιτάξετε προσεκτικά αυτό τον κατάλογο των εθελοντικών οργανώσεων και δραστηριοτήτων και πείτε: σε ποιες, από αυτές ανήκετε; (α): Ανέφερε, δεν ανέφερε, Δεν ξέρω, Δεν απαντώ»)

	σε ποιες, από αυτές ανήκετε;		
	Μεταβλητή	Ανέφερε	Δεν Ανέφερε
A. Ιδρύματα κοινωνικής πρόνοιας (άτομα με ειδικές ανάγκες, ηλικιωμένοι, ανάπηροι)	ν10	1,4	98,6
B. Θρησκευτικές ή εκκλησιαστικές οργανώσεις	ν11	1,6	98,4
K. Αθλητικοί σύλλογοι / ομάδες ψυχαγωγίας	ν20	5,7	94,3
C. Εκπαιδευτικές, καλλιτεχνικές ή πολιτιστικές δραστηριότητες	ν12	4,7	95,3
D. Συνδικαλιστικές οργανώσεις	ν13	3,6	96,4
E. Πολιτικά κόμματα ή παρατάξεις	ν14	5,1	94,9
H. Προστασία, περιβάλλον, οικολογία, δικαιώματα των ζώων	ν17	2,7	97,3
I. Επαγγελματικοί σύλλογοι	ν18	4,7	95,3
L Γυναικείες οργανώσεις	ν21	1,1	98,9
F. Δραστηριότητα του Δήμου για θέματα: φτώχεια, ανεργία, στέγαση, ρατσισμός	ν15	1,7	98,3
G. Ανάπτυξη του Τρίτου Κόσμου/ανθρώπινα δικαιώματα	ν16	0,9	99,1
J. Δραστηριότητες νέων (π.χ. πρόσκοποι, ξεναγοί, σύλλογοι νέων κλπ.)	ν19	1,3	98,7
M. Κίνημα για την ειρήνη	ν22	0,4	99,6
N. Εθελοντικές οργανώσεις για την προστασία της υγείας	ν23	3,3	96,7
O. Άλλες ομάδες	ν24	2,7	97,3
Καμία ομάδα (αυθόρμητα)	ν25	73,8	26,2

N = 1500

Με γαλάζιο χρώμα ταυτόσημες ερωτήσεις με αντίστοιχες της WVS-2017.

Με πορτοκαλί χρώμα μερικής συγγένειας ερωτήσεις με ανάλογες της WVS-2017.

Πίνακας Β.3.6γ. Συμμετοχή σε εθελοντικές οργανώσεις. EVS-3, 1999 (v12-v26), (%)
(Q5: «Κοιτάξετε προσεκτικά αυτό τον κατάλογο των εθελοντικών οργανώσεων και δραστηριοτήτων και πείτε: α) σε ποιες από αυτές ανήκετε; Ανέφερε, δεν ανέφερε, Δεν ξέρω, Δεν απαντώ»)

	α) σε ποιες, από αυτές ανήκετε;		
	Μεταβλητή	Ανέφερε	Δεν Ανέφερε
A. Ιδρύματα κοινωνικής πρόνοιας (άτομα με ειδικές ανάγκες, ηλικιωμένοι, ανάπηροι)	v12	7,3	92,7
B. Θρησκευτικές ή εκκλησιαστικές οργανώσεις	v13	8,2	91,8
K. Αθλητικοί σύλλογοι / ομάδες ψυχαγωγίας	v22	11,6	88,4
C. Εκπαιδευτικές, καλλιτεχνικές ή πολιτιστικές δραστηριότητες	v14	17,6	82,4
D. Συνδικαλιστικές οργανώσεις	v15	8,4	91,6
E. Πολιτικά κόμματα ή παρατάξεις	v16	8,9	91,1
H. Προστασία, περιβάλλον, οικολογία, δικαιώματα των ζώων	v19	10	90
I. Επαγγελματικοί σύλλογοι	v20	13,3	85,7
L Γυναικείες οργανώσεις	v23	5,1	94,9
F. Δραστηριότητα του Δήμου για θέματα: φτώχεια, ανεργία, στέγαση, ρατσισμός	v17	4,7	95,3
G. Ανάπτυξη του Τρίτου Κόσμου/ανθρώπινα δικαιώματα	v18	4,2	95,8
J. Δραστηριότητες νέων (π.χ. πρόσκοποι, ξεναγοί, σύλλογοι νέων κλπ.)	v21	5	95
M. Κίνημα για την ειρήνη	v24	4,1	95,9
N. Εθελοντικές οργανώσεις για την προστασία της υγείας	v25	5,8	94,2
O. Άλλες ομάδες	v26	7	93
Καμία ομάδα (αυθόρμητα)	v25	44,2	55,8

N = 997

Με γαλάζιο χρώμα ταυτόσημες ερωτήσεις με αντίστοιχες της WVS-2017.

Με πορτοκαλί χρώμα μερικής συγγένειας ερωτήσεις με ανάλογες της WVS-2017.

B.4: Οικονομικές Αξίες

Η τέταρτη ενότητα του ερωτηματολογίου με θεματικό τίτλο «οικονομικές αξίες» περιλαμβάνει έξι ερωτήσεις. Μέσα απ' αυτές επιχειρείται να εκμαιευθούν οι αξίες που μπορούν να τοποθετηθούν, γενικώς, σε έναν άξονα με τον ένα πόλο να είναι η οικονομική αποτελεσματικότητα και τον άλλο να εντοπίζεται στην κοινωνική προστασία. Η κάθε ερώτηση, από τις πέντε πρώτες, ζητά τη συμφωνία του υποκειμένου σε συγκεκριμένο σημείο μίας 10βάθμιας κλίμακας, με τα δυο άκρα της να εμπεριέχουν συγκεκριμένες αντιθετικές μεταξύ τους δηλώσεις.

Έτσι στο δίπολο αντιθετικών δηλώσεων που αφορά στο εισόδημα, οι σχετικές προτάσεις είναι οι εξής: «τα εισοδήματα θα πρέπει να εξισωθούν - χρειαζόμαστε μεγαλύτερες εισοδηματικές διαφορές ως κίνητρα ατομικής προσπάθειας». Οι αποκρίσεις που βρίσκονται πιο κοντά στην πρώτη πρόταση συγκεντρώνουν, αθροισμένες, το 53,6%. Απ' την άλλη πλευρά οι αποκρίσεις που είναι πλησιέστερα στη δεύτερη πρόταση συγκεντρώνουν το 42,9% του συνόλου (βλ., τον Πίνακα B4.1).

Ως προς την ιδιοκτησία, στο δίπολο αντιθετικών δηλώσεων «η ατομική ιδιοκτησία επιχειρήσεων & βιομηχανίας θα πρέπει να αυξηθεί - η κρατική ιδιοκτησία επιχειρήσεων & βιομηχανίας θα πρέπει να αυξηθεί», οι δηλώσεις συμφωνίας των υποκειμένων της έρευνας βρίσκονται πιο κοντά στην πρώτη πρόταση όπου συγκεντρώνουν, αθροισμένες, το 65,7% του συνόλου. Απ' την άλλη πλευρά, οι αποκρίσεις που είναι πλησιέστερα στον δεύτερο πόλο συγκεντρώνουν το 30,2% (βλ., τον Πίνακα B4.2).

Σε σχέση με τον οικονομικό ρόλο της κυβέρνησης, έχουν διατυπωθεί οι εξής αντιθετικές δηλώσεις: «οι κυβερνήσεις θα πρέπει να αναλάβουν μεγαλύτερη ευθύνη ώστε να φροντίζουν για όλους - οι πολίτες θα πρέπει να αναλάβουν μεγαλύτερη ευθύνη για να φροντίσουν τον εαυτό τους». Από τις απαντήσεις που συνελέγησαν προκύπτει πως οι δηλώσεις συμφωνίας που βρίσκονται πλησίον της πρώτης πρότασης συγκεντρώνουν, αθροισμένες, το 78,3% του συνόλου, το οποίο αποτελεί πολύ υψηλό ποσοστό συμφωνίας. Απ' την άλλη πλευρά, οι αποκρίσεις που είναι πλησιέστερα στον δεύτερο πόλο και δίνουν προτεραιότητα στους πολίτες παρά στο κράτος, συγκεντρώνουν το 21,4% (βλ., τον Πίνακα B4.3).

Αναφορικά τώρα με την αποτίμηση του ανταγωνισμού, έχουν διαμορφωθεί οι εξής δύο αντιθετικές δηλώσεις: «ο ανταγωνισμός είναι καλός για τους ανθρώπους - ο ανταγωνισμός βλάπτει τους ανθρώπους». Από τις απαντήσεις προκύπτει πως συμφωνεί ευρισκόμενο πλησιέστερα στην πρώτη πρόταση, αθροισμένο, το 77,3% του συνόλου· αποτελεί ένα επίσης υψηλό ποσοστό. Στον αντίποδα, οι αποκρίσεις συμφωνίας που είναι προς την πλευρά της δεύτερης πρότασης και θεωρούν τον οικονομικό ανταγωνισμό βλαπτικό για τους ανθρώπους, συγκεντρώνουν το 21,8% (βλ., τον Πίνακα B4.4).

Τέλος, σε σχέση με την εργατικότητα ως στοιχείο οικονομικής επιτυχίας, έχουν διατυπωθεί δύο αντιθετικές δηλώσεις προκειμένου να ελεγχθεί πως την αντιμετωπίζουν οι ερωτώμενοι: «μακροπρόθεσμα, η σκληρή δουλειά συνήθως εξασφαλίζει μια καλύτερη ζωή – γενικά, η σκληρή δουλειά δεν φέρνει την επιτυχία – είναι περισσότερο ζήτημα τύχης & γνωριμιών». Προκύπτει πως συμφωνεί ευρισκόμενο πλησιέστερα στην πρώτη πρόταση, αθροισμένο, το 58,5% του συνόλου, ενώ βρίσκεται πιο κοντά στη δεύτερη πρόταση το 21,8% (βλ., τον Πίνακα Β4.5).

Στο τελευταίο ερώτημα της ενότητας αυτής επιχειρείται η αξιολόγηση της σχέσης περιβάλλοντος-οικονομικής ανάπτυξης. Οι περισσότεροι απ' τους ερωτώμενους (κατά 52,2%) θεωρούν το περιβάλλον και τη διατήρησή του πιο σημαντικό απ' όσο είναι η οικονομική ανάπτυξη, ακόμα κι εάν αυτό σημαίνει την επιβράδυνσή της και την απώλεια θέσεων εργασίας. Η άλλη όψη είναι πως το 36,1% των ανταποκρίσεων δίνουν προτεραιότητα στην οικονομική ανάπτυξη και τη δημιουργία θέσεων εργασίας παρά στην περιβαλλοντική προστασία (βλ., Πίνακα Β4.6).

Συνολικά, δεν προκύπτει με απόλυτη σαφήνεια ποια είναι η κατεύθυνση που γενικώς ακολουθείται αναφορικά με τις οικονομικές αξίες απέναντι στο δίλλημα: οικονομική αποτελεσματικότητα – κοινωνική προστασία. Οι απαντήσεις στα επιμέρους ερωτήματα δείχνουν τις τάσεις, οι οποίες θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ότι ενέχουν, μεταξύ τους μία μερική αντιφατικότητα. Σε κάθε περίπτωση, φαίνεται να δεσπόζει μία αντίληψη συγκερασμού μάλλον της οικονομικής ανάπτυξης με την κοινωνική προστασία.

Πίνακας Β4.1. Συμφωνία – Εξίσωση εισοδημάτων (E106), (%)

		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10			
E106	Τα εισοδήματα θα πρέπει να εξισωθούν										Χρειαζόμαστε μεγαλύτερες εισοδηματικές διαφορές ως κίνητρα ατομικής προσπάθειας	Δεν γνωρίζω	Μη απάντηση/Άρνηση	Σύνολο
		4,8	8,9	14,4	11,5	14,4	6,3	14,5	12,6	3,7	5,8	2,7	0,4	100

N = 1200

Πίνακας Β4.2. Συμφωνία – Ιδιοκτησία (E107), (%)

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10				
E107	Η ατομική ιδιοκτησία Επιχειρήσεων & βιομηχανίας θα πρέπει να αυξηθεί										Η κρατική ιδιοκτησία επιχειρήσεων & βιομηχανίας θα πρέπει να αυξηθεί	Δεν γνωρίζω	Μη απάντηση/ Άρνηση	Σύνολο
	9,2	7,8	13,8	13,8	21,1	8,9	10	6,3	1,7	3,3	4	0,3	100	

N = 1200

Πίνακας Β4.3. Συμφωνία – Κυβερνήσεις (E108), (%)

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10				
E108	Οι κυβερνήσεις θα πρέπει να αναλάβουν μεγαλύτερη ευθύνη ώστε να φροντίζουν για όλους										Οι πολίτες θα πρέπει να αναλάβουν μεγαλύτερη ευθύνη για να φροντίσουν τον εαυτό τους	Δεν γνωρίζω	Μη απάντηση/ Άρνηση	Σύνολο
	21,8	16	15,7	11,5	13,3	6,4	6,8	4,3	1,1	2,8	0,2	0,3	100	

N = 1200

Πίνακας Β4.4. Συμφωνία – Ανταγωνισμός (E109), (%)

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10				
E109	Ο ανταγωνι- σμός είναι καλός για τους ανθρώπους										Ο ανταγωνι- σμός βλάπτει τους ανθρώ- πους	Δεν γνωρίζω	Μη απάντηση/ Άρνηση	Σύνολο
	14,2	12,7	16,3	15,2	18,9	5,3	6,8	4,8	2,3	2,6	0,6	0,4	100	

N = 1200

Πίνακας Β4.5. Συμφωνία – Σκληρή δουλειά (E110), (%)

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10				
E110	Μακροπρό- θεσμα, η σκληρή δουλειά συνήθως εξασφαλίζει μία καλύτερη ζωή										Γενικά, η σκληρή δουλειά δεν φέρνει την επιτυχία – είναι περισσότερο ζήτημα τύχης & γνωριμιών	Δεν γνωρίζω	Μη απάντηση/ Άρνηση	Σύνολο
	5,3	7,8	13,8	14,3	17,3	9	10,9	10,7	3,3	7,4	0,2	0,1	100	

N = 1200

Πίνακας Β4.6. Προτεραιότητα στο περιβάλλον/στην ανάπτυξη (E111), (%)

	%
- Θα πρέπει να δοθεί προτεραιότητα στην προστασία του περιβάλλον, ακόμα κι αν προκαλεί επιβράδυνση της οικονομικής ανάπτυξης και κάποια απώλεια θέσεων εργασίας.	52,2
- Η οικονομική ανάπτυξη και η δημιουργία θέσεων εργασίας θα πρέπει να αποτελούν την πρώτη προτεραιότητα, ακόμη κι αν το περιβάλλον επιβαρύνεται ως έναν βαθμό.	36,1
- Άλλη απάντηση	3,7
- Δεν γνωρίζω	5,8
- Μη απάντηση/ Άρνηση	2,3
- Σύνολο	100

N = 1200

B.5: Διαφθορά

Η ενότητα «Διαφθορά» περιλαμβάνει εννέα ερωτήσεις. Ως διαφθορά προσδιορίζεται στο ερωτηματολόγιο της WVS-7 στους συμμετέχοντες στην έρευνα το, «όταν οι άνθρωποι χρηματίζουν, δίνουν ένα δώρο ή εξυπηρετούν άλλους προκειμένου να γίνουν τα πράγματα που χρειάζονται ή να εξυπηρετηθούν».

Η ύπαρξη ή μη γενικώς της διαφθοράς στην Ελλάδα, είναι ένα πρώτο ζήτημα-αφετηρία για την εξέτασή της. Για τον σκοπό τέθηκε ένα ερώτημα, το οποίο ζητά τη συμφωνία του υποκειμένου σε συγκεκριμένο σημείο μίας 10βάθμιας κλίμακας, με τα δυο άκρα της να εμπεριέχουν τις εξής αντιθετικές μεταξύ τους δηλώσεις: «δεν υπάρχει διαφθορά στην Ελλάδα», ο ένας πόλος – «υπάρχει διαφθορά σε αφθονία στην Ελλάδα», ο άλλος. Οι απαντήσεις που λήφθηκαν δείχνουν πως υπάρχει ευρύτητα η αντίληψη ότι διαφθορά υφίσταται και είναι εξαιρετικά διαδεδομένη στην Ελλάδα. Πραγματικά, ένα αθροισμένο 92% των αποκρίσεων είναι προς την πλευρά του δεύτερου πόλου, δείχνοντας την ύπαρξη ισχυρής σχετικής πεποίθησης (βλ., Πίνακα Β5.1).

Εδώ θα πρέπει να σημειωθεί πως η ύπαρξη μίας πεποίθησης, όπως στην περίπτωση των αντιλήψεων για τη διαφθορά που εξετάζονται εδώ, έστω ισχυρών και/ή ευρείας αποδοχής, δεν αποτελούν ένδειξη ύπαρξης, πόσο μάλλον απόδειξη, αυτού στο οποίο η αντίληψη παραπέμπει. Οι απεικονίσεις όμως αυτές, όταν δεν αποτελούν μεμονωμένο φαινόμενο, τείνουν να χαρακτηρίζουν ή να διαμορφώνουν ένα αντιληπτικό πλαίσιο όπου οι όποιες επίμαχες πρακτικές λαμβάνονται υπόψη και, μερικώς τουλάχιστον, προσανατολίζουν τη σκέψη, τον λόγο και ίσως και τη δράση αυτών που εμφορούνται απ' αυτό το πλαίσιο. Με άλλα λόγια, συγκροτούν ένα πλαίσιο αναφοράς, το οποίο έχει νόημα γι' αυτούς που το αποδέχονται και ίσως να προκαλούν κοινωνικής σημασίας αποτελέσματα. Αυτός εξάλλου είναι ο λόγος που διαδεδομένες απόψεις/αντιλήψεις, ασχέτως του βαθμού ανταπόκρισής τους προς την πραγματικότητα, έχει νόημα να αναλύονται (βλ. σχετικά, Davis 1979).

Ένα συνεπόμενο ζήτημα είναι σε ποιους αφορά η προσλαμβανόμενη διαφθορά, ποιες κοινωνικές ομάδες εμπλέκονται μ' αυτήν, κατά την αντίληψη των συμμετεχόντων στην έρευνα. Κατ' αρχήν, οι προσδιοριζόμενες κατηγορίες αναφορικά με τη διαφθορά είναι αυτές που διαθέτουν ισχύ. Αυτές είναι οι κρατικές αρχές γενικώς, τα στελέχη επιχειρήσεων, οι ποικίλοι πάροχοι δημόσιων υπηρεσιών και ο κόσμος της δημοσιογραφίας. Οι αποκρίσεις, οι οποίες να υπογραμμιστεί αφορούν σε υποκειμενικές εκτιμήσεις, δείχνουν—αθροιστικά για τις δύο θετικής κατεύθυνσης απαντητικές κατηγορίες «οι περισσότεροι» και «όλοι» κυρίως στην κατεύθυνση της δημοσιογραφίας και των κρατικών αρχών, με 79,2% και 71,2%, αντίστοιχα (βλ., Πίνακα Β5.2).

Αναφορικά τώρα με τις δοσοληψίες που λαμβάνουν χώρα στο από τοπικό/καθημερινό επίπεδο. Σ' αυτές συμμετέχουν άμεσα και εμπλέκονται ως δρώντες οι συμμετέχοντες στην έρευνα. Αναφερόμαστε εδώ στις συναλλαγές που έχουν με τοπικούς αξιωματούχους και φορείς υπηρεσιών, όπως είναι οι αστυνομικοί, δικηγόροι, γιατροί, εκπαιδευτικοί και δημόσιοι υπάλληλοι. Ρητά λοιπόν ζητείται από τους ερωτώμενους να αντλήσουν από την εμπειρία τους, και να αποκριθούν αν προκύπτει θέμα χρηματισμού, δωροδοκίας και συνολικά ενεργειών προς τοπικούς αξιωματούχους και φορείς/παρόχους υπηρεσιών που μπορεί να χαρακτηριστεί ως διαφθορά. Σε σχετική ερώτηση που τέθηκε παρόλο που οι καταφατικές απαντήσεις είναι λιγότερες απ' τις μισές, παρά ταύτα εμφανίζεται ένα σύνολο απαντήσεων των απαντητικών κατηγοριών «συνά» και «πάντοτε» που απαρτίζουν το 43,2% του συνόλου. Αυτές αναφέρονται σε πραγματική και όχι υποθετική διαφθορά, οπότε μπορεί να συναχθεί το συμπέρασμα ότι αυτή υφίσταται (βλ., Πίνακα Β5.3).

Στις αντιλήψεις πάντως των ερωτώμενων η διαφθορά δεν έχει φύλο. Και οι γυναίκες εμφανίζονται να είναι εξίσου διεφθαρμένες με τους άνδρες, παρόλο που υπάρχει μία μειονότητα (το ένα πέμπτο του συνόλου) που θεωρεί πως εμπλέκονται αισθητά λιγότερο σε υποθέσεις διαφοράς (βλ., Πίνακα Β5.4).

Απ' την άλλη πλευρά, η διαφθορά επισύρει και σχετικούς κινδύνους. Αυτούς η μεγάλη πλειονότητα των συμμετεχόντων—φτάνει αθροιστικά σχεδόν το 80%—αποδέχεται πως υφίστανται, κατά την έννοια ότι είναι γενικώς δυνατόν να χαρακτηριστούν ως δωρολήπτες. Υπάρχει συνεπώς σχετικά κοινωνική κατακραυγή (βλ., Πίνακα Β5.5).

Συνολικά, είναι ευρύτατα διαδεδομένες οι αντιλήψεις για την ύπαρξη διαφθοράς στην Ελλάδα, όπου εμπλέκονται φορείς εξουσίας, αρχής, ισχύος ή κύρους. Αυτές οι αντιλήψεις μερικώς επιβεβαιώνονται από καταγραφές που στηρίζονται στην άμεση εμπειρία που έχει σημαντική μερίδα των συμμετεχόντων στην έρευνα στις καθημερινές τους δοσοληψίες με εκπροσώπους των τοπικών αρχών και παρόχους υπηρεσιών. Η διαφθορά κατά κανόνα αφορά και τα δύο φύλα και φαίνεται να περικλείει κίνδυνο για αυτούς που την προκαλούν, επισύρει δε σχετική κοινωνική κατακραυγή.

Πίνακας Β5.1 Ύπαρξη ή μη Διαφθοράς στην Ελλάδα (E112), (%)

E112	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Υπάρχει διαφθορά σε αφθονία στην Ελλάδα	Δεν γνωρίζω	Μη απάντηση/ Άρνηση	Σύνολο
	Δεν υπάρχει διαφθορά στην Ελλάδα													
	0,1	0,5	2	1	3,4	5,1	15,5	19,6	15,4	36,4		0,8	0,1	100

N = 1200

Πίνακας Β5.2. Ποιοι Εμπλέκονται στη διαφθορά, (%)

		Κανένας	Λίγοι	Οι περισσότεροι	Όλοι	Δεν γνωρίζω	Μη απάντηση/ Άρνηση	Σύνολο
E113	Κρατικές αρχές		25,3	57,7	13,5	3,2	0,3	100
E114	Στελέχη Επιχειρήσεων	1,7	40,4	44,6	7	5,2	1	100
E115	Τοπικές αρχές	0,6	35,7	47,6	10,9	4,3	0,9	100
E116	Πάροχοι δημοσίων υπηρεσιών (αστυνομικοί, δικαστικοί, δημόσιοι υπάλληλοι, γιατροί, εκπαιδευτικοί)	1,2	39,6	47,6	8,7	2,4	0,6	100
E117	Δημοσιογράφοι και τα μέσα μαζικής επικοινωνίας	0,4	17,2	57,3	21,9	2,9	0,4	100

N = 1200

Πίνακας Β5.3. Χρηματισμός Τοπικών Αξιωματούχων (E118), (%)

Ποτέ	Σπάνια	Συχνά	Πάντοτε	Δεν γνωρίζω	Μη απάντηση/ Άρνηση	Σύνολο
20,6	30,9	36,7	6,5	5	0,3	100

N = 1200

Πίνακας Β5.4. Οι Γυναίκες Λιγότερο Διεφθαρμένες Από τους Άνδρες (E119), (%)

Έντονα συμφωνώ	Συμφωνώ	Διαφωνώ	Έντονα διαφωνώ	Δεν γνωρίζω	Μη απάντηση/ Άρνηση	Σύνολο
0,7	22,9	44,6	10,6	5,8	0,2	100

N = 1200

Πίνακας Β5.5. Πιθανότητα Χαρακτηρισμού Δωροδοκίας Για Παροχή Δημόσιας Υπηρεσίας, (E120), (%)

E106	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Πάρα πολύ πιθανόν	Δεν γνωρίζω	Μη απάντηση/ Άρνηση	Σύνολο
	Καθόλου πιθανόν													
	1	1,3	4	3,7	8,2	15,2	24	20,7	9,6	10,4		1,8	0,2	100

N = 1200

B.6: Μετανάστευση

Η διακριτή ενότητα που εστιάζει στη μετανάστευση περιλαμβάνει 10 ερωτήσεις, οι απαντήσεις επί των οποίων σκιαγραφούνται στο παρόν τμήμα. Ας σημειωθεί πάντως ότι και σε άλλα σημεία του ερωτηματολογίου της WVS-7 υπάρχουν συναφή ερωτήματα ή τίθενται ζητήματα που επίσης αφορούν τη μετανάστευση.

Κατ' αρχήν, τίθεται ένα γενικό ερώτημα σε σχέση με την αποτίμηση της επίδρασης των μεταναστών στην αναπτυξιακή πορεία της Ελλάδας. Οι περισσότεροι (το 36%), διατυπώνουν τη γνώμη πως δεν υπάρχει ιδιαίτερα θετική ή αρνητική επίδραση. Απ' την άλλη πλευρά, μία μεγάλη ομάδα, αθροιστικά σχεδόν οι μισοί (το 47,4%), αποτιμά την επίδραση της παρουσίας των μεταναστών στην ανάπτυξη της χώρας ως θετική - αθροίζονται μαζί οι απαντήσεις «πολύ θετική» και «αρκετά θετική» ως προς την έκφραση σχετικής γνώμης (βλ., Πίνακα Β6.1).

Πέραν της γενικής αξιολόγησης της επίδρασης των μεταναστών στην πορεία της ελληνικής οικονομίας, έχουν διατυπωθεί ορισμένες περισσότερο εστιασμένες σε συγκεκριμένα ζητήματα ερωτήσεις. Έτσι, παρόλο που ένα σχεδόν 40% των απαντήσεων (39,8% για την ακρίβεια) θεωρούν πως δεν καλύπτουν σημαντικά κενά στην αγορά εργασίας οι μετανάστες, υπάρχει και μία σχεδόν ίσης βαρύτητας κατηγορία (συγκεκριμένα που απαρτίζει το 36,6% του δείγματος), το οποίο θεωρεί πως καλύπτουν τέτοιου είδους κενά. Επίσης, οι περισσότεροι (το 46%) σαφώς και αποδέχονται πως η ύπαρξη των μεταναστών ενισχύει την πολιτισμική πολυμορφία της χώρας, αν και το 33,1%, έχει άλλη άποψη για το ζήτημα αυτό.¹⁰

Σε σχέση με την εγκληματικότητα, κυριαρχεί η άποψη πως η επίδρασή τους έρχεται να την αυξήσει – αυτό θεωρεί το 65,8% του δείγματος.¹¹ Επίσης, ένα ακόμα πιο υψηλό ποσοστό (το 72,2%) θεωρεί ότι η μετανάστευση παρέχει προστασία, συγκεκριμένα άσυλο σε πολιτικούς πρόσφυγες, οι οποίοι διώκονται στη χώρα καταγωγής τους.

Ένα αρκούντως υψηλό ποσοστό συμμετεχόντων στην έρευνα (το 63,9%), αποδέχονται ότι η μετανάστευση αυξάνει τον κίνδυνο από τρομοκρατικές επιθέσεις, προφανώς διότι διευκολύνει επιτήδειους να διαρρεύσουν προς τη χώρα. Κι αυτό συμβαίνει παρ' όλο που το 68% του συνόλου αποδέχεται ότι μέσω της μετανάστευσης παρέχεται σε ανθρώπους από φτωχές χώρες η δυνατότητα για μία καλύτερη ζωή.

Την ίδια στιγμή, η μετανάστευση από το εξωτερικό προς την Ελλάδα γίνεται αντιληπτή από τον όγκο των απαντήσεων (το 63,5%) ως παράγοντας που συμβάλει στην αύξηση της ανεργίας,¹² ενώ κατ' επέκταση για το 57% οδηγεί και σε κοινωνικές συγκρούσεις (βλ., Πίνακα Β6.2).

10. Να σημειωθεί ότι σε έρευνα της διαNEOσις με τίτλο «Τι πιστεύουν οι Έλληνες», σε συγγενική μεν αλλά πιο θετική πρόταση («Η παρουσία μεταναστών στη χώρα μας εμπλουτίζει τον πολιτισμό μας») καταγράφηκε ποσοστό συμφωνίας 30%, το οποίο αποκλίνει από το καταγεγραμμένο στην WVS-7 (βλ., διαNEOσις 2018: 81, πιο αναλυτικά στη σ. 90).

11. Στην προαναφερθείσα έρευνα της διαNEOσις, σε ανάλογη πρόταση («Η παρουσία μεταναστών στη χώρα μας αυξάνει την εγκληματικότητα») καταγράφηκε ποσοστό συμφωνίας 72,1% που είναι πλησίον του ποσοστού που καταγράφηκε στη WVS-7 (όπ. παρ., πιο αναλυτικά στη σ. 84).

12. Παραπλήσιο αποτέλεσμα προκύπτει και στην προαναφερθείσα έρευνα της διαNEOσις, σε ανάλογη πρόταση («Η παρουσία μεταναστών στη χώρα μας αυξάνει την ανεργία») με την οποία εκδηλώνει συμφωνία το 65,4% (όπ. παρ., πιο αναλυτικά στη σ. 86).

Η συγκρατημένη στάση απέναντι στους μετανάστες, η οποία σε ορισμένα ζητήματα είναι αρνητική προς αυτούς καθώς τους συνδέει με απειλές, καθίσταται περιοριστική-αρνητική όταν ερωτώνται οι συμμετέχοντες στην έρευνα να διατυπώσουν την άποψή τους για το ποια στάση θα πρέπει να έχει η κυβέρνηση απέναντι σε πρόσωπα που μετακινούνται προς την Ελλάδα για να εργαστούν. Έτσι, το 55,3% των ερωτηθέντων δηλώνει ότι θα πρέπει η κυβέρνηση να βάλει αυστηρά όρια στον αριθμό των ξένων που μπορούν να έρθουν στην Ελλάδα, ενώ ένα 25,2% θεωρεί επιτρεπτή τη συνέχιση της μετανάστευσης υπό την προϋπόθεση να υπάρχουν διαθέσιμες θέσεις εργασίας. Τέλος, ένα μικρό ποσοστό (16,6%) θεωρεί πως θα πρέπει να απαγορευτεί πλήρως η μετανάστευση από άλλες χώρες (βλ., Πίνακα Β6.3).

Συνολικά, η μετανάστευση προς την Ελλάδα, γενικώς εμφανίζεται να είναι μάλλον αποδεκτή ως καταφύγιο από ανθρώπους που βρίσκονται σε ανάγκη, ή να είναι ουδέτερη, ως κάτι το οποίο δεν εγείρει ιδιαίτερα ζητήματα. Όμως, όταν συγκεκριμενοποιείται θεματικά και κυρίως όταν συνδεθεί με συμπεριφορές που θεωρούνται αποκλίνουσες ή απειλητικές, ή με το ζήτημα της εργασίας σε υπαρκτές συνθήκες υψηλότατης ανεργίας, τότε η αποτίμησή της και το ίδιο καθαυτό το φαινόμενο αντιμετωπίζεται αρνητικά.

Πίνακας Β6.1 Γνώμη για Μετανάστες (E121), (%).

Πολύ θετική	Αρκετά θετική	Ούτε θετική, ούτε αρνητική	Αρκετά αρνητική	Πολύ αρνητική	Δεν γνωρίζω	Μη απάντηση/ Άρνηση	Σύνολο
17,6	29,8	35,3	13,9	2,2	0,9	0,4	100

N = 1200

Πίνακας Β6.2. Επιπτώσεις της Μετανάστευσης (E122-129), (%)

		Συμφωνώ	Δύσκολο να πω	Διαφωνώ	Δεν γνωρίζω	Μη απάντηση/ Άρνηση	Σύνολο
E122	Καλύπτει σημαντικά κενά θέσεων εργασίας	36,6	20,7	39,8	2,8	0,1	100
E123	Ενισχύει την πολιτιστική πολυμορφία	46	15,7	33,1	4,7	0,5	100
E124	Αυξάνει το ποσοστό της εγκληματικότητας	66,8	17,4	15,3	0,4	0,1	100
E125	Παρέχει άσυλο σε πολιτικούς πρόσφυγες που διώκονται αλλού	72,2	16,3	9,1	2,1	0,3	100
E126	Αυξάνει τον κίνδυνο της τρομοκρατίας	63,9	18,1	16,8	1,2	0,1	100
E127	Παρέχει σ' ανθρώπους από φτωχές χώρες μια καλύτερη ζωή	68	16,6	14,3	0,7	0,3	100
E128	Αυξάνει την ανεργία	63,5	17,3	18,2	1		100
E129	Οδηγεί σε κοινωνικές συγκρούσεις	57	20,3	19,6	2,7	0,5	100

N = 1200

Πίνακας Β6.3. Αντιμετώπιση Κυβέρνησης Προς Μετανάστες (E130), (%)

	%
Να επιτρέψει σε όποιον θέλει να έρθει	1,9
Να επιτρέψει σε όποιον θέλει να έρθει, αρκεί να υπάρχουν διαθέσιμες δουλειές	25,2
Να βάλει αυστηρά όρια στον αριθμό των ξένων που μπορούν να έρθουν	55,3
Να απαγορεύσει να έρχονται από άλλες χώρες	16,6
Δεν γνωρίζω	0,6
Μη απάντηση/ Άρνηση	0,4
Σύνολο	100

N = 1200

B.7. Ασφάλεια

Η παρούσα ενότητα επικεντρώνεται σε θέματα που αφορούν στην ασφάλεια. Η ενότητα περιλαμβάνει 21 στοιχεία ερωτήσεων και τις απαντήσεις που λήφθηκαν. Τα δεδομένα είναι εκτιμήσεις, υποκειμενικές προσλήψεις αλλά και αντικειμενικά-πραγματικά. Σημειώνεται ότι και σε άλλα σημεία του ερωτηματολογίου της WVS-7 υπάρχουν σχετικά ερωτήματα ή τίθενται ζητήματα που επίσης αφορούν στην ασφάλεια.

Η ενότητα ξεκινά με την ερώτηση «θα μπορούσατε να μου πείτε πόσο ασφαλής νιώθετε γενικά αυτές τις μέρες;», η οποία θέτει το ζήτημα της ασφάλειας με γενικό τρόπο. Οι απαντήσεις που ανταποκρίνονται θετικά στο ερώτημα (περιλαμβάνονται στις κατηγορίες «πολύ ασφαλής» και «αρκετά ασφαλής»), αποτελούν αθροιστικά το 58,3% του συνόλου. Η άλλη πλευρά είναι ότι 41,6% του συνόλου δεν αισθάνεται ασφαλής («λίγο ασφαλής» και «καθόλου ασφαλής») (βλ., Πίνακα Β7.1).

Αναφορικά τώρα με το είδος της κατάστασης ή συμβάντος, που οδηγεί στη δημιουργία συναισθήματος ανασφάλειας, διακρίνονται επτά, τα οποία κατηγοριοποιούνται με βάση τη συχνότητα που δηλώνεται ότι επισυμβαίνουν.

Οι ληστείες στο τοπικό επίπεδο, αυτό της γειτονιάς, αποτελούν την περισσότερο συχνά αναφερόμενη κατηγορία περιστατικών που απειλούν την ασφάλεια των θυμάτων, ενώ ευρύτερα δημιουργούν ένα αίσθημα ανασφάλειας. Αν και η συχνότερα επιλεγόμενη απαντητική κατηγορία είναι η «όχι συχνά» (42,1%), αυτό δεν σημαίνει την απουσία τέτοιων συμβάντων, την οποία καταθέτει μόλις το 1/4 του συνόλου. Αντίθετα, οι θετικές αντιδράσεις αναφορικά με τη συχνότητα των ληστειών, όταν αθροιστούν οι απαντητικές κατηγορίες «πολύ συχνά» και «αρκετά συχνά», φτάνουν το 30,6% του συνόλου, που μπορεί να χαρακτηριστεί υψηλό.

Η κατανάλωση οινοπνεύματος στον δρόμο δεν συμβαίνει συχνά, αλλά δεν απουσιάζει και πλήρως καθώς το 32,7% του συνόλου επισημαίνουν αυτή την πρακτική, αλλά «όχι συχνά». Επίσης, παρεμβάσεις του στρατού στην ιδιωτική ζωή των πολιτών δεν συμβαίνουν καθόλου ενώ οι παρεμβάσεις της αστυνομίας εμφανίζεται να είναι πολύ περιορισμένες, Απ' αυτή την άποψη δεν φαίνεται να συνδέονται αυτές οι εκδηλώσεις με μια αίσθησης διάσπαρτης απειλής.

Απ' την άλλη πλευρά, ενώ κανένα από τα παρακάτω αναφερόμενα είδη συμβάντων, δηλαδή, η ρατσιστική συμπεριφορά, η πώληση ναρκωτικών στους δρόμους, η βία στους δρόμους και οι συμπλοκές, καθώς και η σεξουαλική παρενόχληση, δεν φαίνεται να συμβαίνει συχνά, παρ' όλο που η μη συχνή εμφάνισή τους είναι παρούσα στο 1/5 των σχετικών αναφορών, εξαιρουμένης της ρατσιστικής συμπεριφοράς που καταγράφεται να εμφανίζεται «όχι συχνά». Όμως, η πώληση ναρκωτικών στον δρόμο αθροίζει 15,1% των «αρκετά συχνών» και «πολύ συχνών» αποκρίσεων και αυτό είναι επίσης δηλωτικό ενός κλίματος ανασφάλειας (βλ., Πίνακα Β7.2).

Η κατάσταση ανασφάλειας, η αίσθηση για αυτή σε συνάρτηση με το εύρος της, μπορεί να εκμαιευτεί και από τις δράσεις των υποκειμένων, από τις ενέργειές τους καθώς αντιδρούν σ' αυτήν. Χαρακτηριστικά, λίγο περισσότεροι από τους μισούς (52,8%) αποφεύγουν να πάρουν πολλά μετρητά μαζί τους κι αυτό υποδηλώνει πως υφίσταται διάχυτη μία αίσθηση ανασφάλειας. Εξάλλου, περί το 1/3 των υποκειμένων της έρευνας (31%), αποφεύγει να βγει έξω κατά τις νυκτερινές ώρες, αν και το υπόλοιπο 69% δεν περιορίζει τις εξόδους του. Τέλος, η οπλοφορία για αυτοπροστασία εμφανίζεται να είναι πολύ περιορισμένη – δεν αποτελεί πρακτική για το 98,3% του δείγματος (βλ., Πίνακα Β7.3). Στην Ελλάδα εξάλλου η οπλοκατοχή υπόκειται σε πολλαπλούς περιορισμούς σε σύγκριση με άλλες χώρες που συμμετέχουν στην WVS-7.

Η αίσθηση ασφάλειας ή ανασφάλειας συναρτάται με δραστηριότητες που κανείς ευλόγως μπορεί να υποθέσει πως την επηρεάζουν, όπως είναι η παρεκκλίνουσα συμπεριφορά που δημιουργεί απειλή, μπορούν όμως να επηρεαστούν και από άλλα ζητήματα. Έτσι, η ύπαρξη εργασίας/απειλή της ανεργίας, ή η δυνατότητα να προσφέρει κανείς στο παιδί του την κατάλληλη μόρφωση αναλαμβάνοντας το σχετικό κόστος, δηλαδή καταστάσεις που

συναρτώνται με τη βασική οικονομική υπόσταση, μπορεί να διαδραματίζουν έναν ρόλο στη δημιουργία του αισθήματος ασφάλειας.

Απ' αυτή την άποψη το 40,1% του δείγματος (όταν αθροιστούν οι απαντητικές κατηγορίες «πάρα πολύ» και «αρκετά») ανησυχεί για την πιθανότητα να απωλέσει τη δουλειά του και να μην μπορεί να βρει άλλη θέση εργασίας. Να ληφθεί όμως υπόψη ότι για το 34,1% των ερωτώμενων δεν ισχύει αυτή η κατάσταση. Απ' την άλλη πλευρά, εμφανίζεται σε ένα μικρότερο υποσύνολο του δείγματος (στο 29,2%) μία ανησυχία για τη δυνατότητα να ανταποκριθεί στην προσωπική και κοινωνική απαίτηση να παράσχει τα απαραίτητα για την καλή εκπαίδευση των παιδιών του. Όμως, τους περισσότερους από τους συμμετέχοντες στην έρευνα δεν τους απασχολούν ανησυχίες αυτού του είδους (βλ., Πίνακα Β7.4).

Αναφορικά με το γεγονός κάποια/ος εκ των ερωτώμενων ή ένα μέλος της οικογένειάς του να έχει πέσει θύμα εγκληματικής ενέργειας, όπως κλοπής ή άλλης βίαιης ενέργειας, κατά το προηγούμενο έτος, η συντριπτική πλειονότητα των ερωτώμενων απάντησε αρνητικά. Όμως ένα 10% δήλωσε πως έπεσε θύμα εγκληματικής ενέργειας η/ο ίδια/ος ενώ το 10,6% του συνόλου προσδιόρισε πως αυτό συνέβη σε μέλος της οικογενείας της/του (βλ., Πίνακα Β7.5).

Επιδιώκοντας να ελεγχθεί ο βαθμός ανησυχίας που υπάρχει για ενδεχόμενες πολεμικές συγκρούσεις, οι οποίες σχετίζονται με το γενικότερο ζήτημα της ασφάλειας, τέθηκαν τρεις συγκεκριμένες σχετικές ερωτήσεις. Ρωτήθηκαν δηλαδή οι συμμετέχοντες στην έρευνα εάν ανησυχούν για έναν πόλεμο που αφορά τη χώρα της/του, για την πιθανότητα τρομοκρατικής επίθεσης, και για την πιθανότητα εμφύλιου πολέμου. Ως προς την ανησυχία για τις καθαυτό πολεμικές συγκρούσεις, οι απαντήσεις που δόθηκαν ήταν αρνητικές σε υψηλό βαθμό. Ως προς την ανησυχία σε σχέση με ενδεχόμενες τρομοκρατικές επιθέσεις και εδώ επίσης ήταν κατά κύριο λόγο αρνητικές οι απαντήσεις. Όμως, τώρα εάν αθροιστούν οι απαντήσεις των κατηγοριών «πάρα πολύ» και «αρκετά», διακρίνεται μία ευμεγέθης ομάδα συμμετεχόντων της τάξης του 40,1%, η οποία διέπεται από σχετική ανησυχία (βλ., Πίνακα Β7.6).

Στη συνέχεια, εξετάζονται οι απαντήσεις σε δυο ερωτήματα που έχουν διατυπωθεί και τα οποία θέτουν το δίλημμα ανάμεσα στην ελευθερία και την ισότητα, όπως και ανάμεσα στην ελευθερία και την ασφάλεια. Το ζητούμενο είναι, με ρητή και δεδομένη την αναγνώριση της σπουδαιότητάς όλων των καταστάσεων, ποια σε κάθε περίπτωση απ' αυτές είναι η σημαντικότερη. Έτσι, στο δίλημμα «ελευθερία ή ισότητα» το 77,8% του δείγματος προκρίνει την πρώτη επιλογή, αυτή της ελευθερίας (βλ., Πίνακα Β7.7α). Όταν όμως τεθεί το δίλημμα «ελευθερία ή ασφάλεια», οι ελαφρώς περισσότεροι, δηλαδή το 55,8%, προκρίνουν την ασφάλεια (βλ., Πίνακα Β7.8α).

Συνδυάζοντας τα αποτελέσματα για το δίλημμα ελευθερία-ισότητα με το εκπαιδευτικό επίπεδο των συμμετεχόντων στην έρευνα, προκύπτει ότι όλες

μεν οι ομαδοποιήσεις με βάση το δεύτερο κριτήριο τάσσονται υπέρ της διάστασης της ελευθερίας, αλλά διαφοροποιούνται εσωτερικά. Δηλαδή, οι λιγότερο μορφωμένοι τονίζουν σχετικά λιγότερο τη διάσταση της ελευθερίας και κάπως περισσότερο αυτήν της ισότητας, ενώ οι περισσότεροι μορφωμένοι εμφανίζουν μία αντίστροφη τάση καθώς τονίζουν περισσότερο τη διάσταση της ελευθερίας και σχετικά λιγότερο την ισότητα (βλ., Πίνακα Β7.7β). Η ίδια τάση ενδυναμώνεται όταν προχωρήσουμε στο δίλημμα ελευθερία-ισότητα όπου, όπως ήδη σημειώθηκε παραπάνω, εμφανίζεται μία συνολική μετατόπιση υπέρ της ισότητας. Ελέγχοντας όμως τα αποτελέσματα με βάση ομαδοποιήσεις που αφορούν στο εκπαιδευτικό επίπεδο προκύπτει ότι οι λιγότερο εκπαιδευμένοι είναι σαφώς στην πλευρά της ισότητας, ενώ οι περισσότεροι μορφωμένοι υποστηρίζουν τη διάσταση της ελευθερίας. Η κατανομή των αποκρίσεων υπέρ της μίας ή της άλλης πλευράς είναι μεν πιο έντονη στους λιγότερο εκπαιδευμένους σε σχέση με τους περισσότερους, αλλά η κατανομή των απαντήσεων έχει μια αξιοπρόσεκτη κανονικότητα που φαίνεται να υπάρχει συσχέτιση ανάμεσα στο εκπαιδευτικό επίπεδο και την επιλογή προς τη μία ή την άλλη αξία (βλ., Πίνακα Β7.8β).

Η τελευταία ερώτηση της παρούσας ενότητας, σχετίζεται άμεσα και έχει νόημα να μελετηθεί σε συνδυασμό με τις ερωτήσεις που αφορούν τις πολεμικές συγκρούσεις, οι οποίες παρουσιάστηκαν νωρίτερα. Το θέμα που τίθεται είναι κατά πόσο η επιδίωξη της ασφάλειας συνεπάγεται και κάποιας μορφής δέσμευση ως προς τη διατήρηση ή επίτευξή της. Ερωτώνται λοιπόν οι συμμετέχοντες κατά πόσο είναι διατεθειμένοι να πολεμήσουν υπέρ της χώρας τους, αν τα πράγματα φτάσουν ως εκεί. Η πλειονότητα απαντά θετικά σε ποσοστό 69,6%, ενώ ρητά αρνητική απάντηση δίνει το 16,3% του συνόλου (βλ., Πίνακα Β7.9).

Συνοψίζοντας, προκύπτει ένας κάθε άλλο παρά αμελητέος βαθμός ανησυχίας για ζητήματα ασφάλειας, τόσο γενικώς, όσο και σε αναφορά με ειδικότερα ζητήματα. Αναφορικά με απειλές στο τοπικό και/ή προσωπικό επίπεδο οι ληστείες και οι πωλήσεις ναρκωτικών στον δρόμο προκαλούν τη μεγαλύτερη ανασφάλεια, αλλά αυτή σχετίζεται και με το γεγονός ότι το 1/10 του συνόλου των ερωτώμενων, είναι θύμα εγκληματικής πράξης κατά το τελευταίο έτος, τόσο η/ο ίδια/ος, όσο και μέλος της οικογένειας της/του. Η υπαρκτή αίσθηση ενός βαθμού ανασφάλειας οδηγεί πολλές/ούς σε ενέργειες, όπως είναι η αποφυγή να φέρει κανείς μεγάλα ποσά ή η αποφυγή εξόδου το βράδυ που αποσκοπούν στη μείωση της έκθεσης σε κίνδυνο ή τυχόν απώλειες.

Επίσης, αρκετοί αισθάνονται απειλητική την οικονομική ανασφάλεια, κυρίως απέναντι στο ενδεχόμενο απώλειας της εργασίας τους ή δυσχέρειας να βρουν μία άλλη. Στο επίπεδο των εξωτερικών απειλών και της συναρτώμενης μ' αυτές αίσθηση ασφάλειας, παρατηρείται σημαντική ανησυχία, τόσο για το ενδεχόμενο πολεμικής σύγκρουσης όσο, κυρίως, για το ενδεχόμενο τρομοκρατικού χτυπήματος. Πλείστοι όσοι δε είναι διατεθειμένοι, εφόσον

βέβαια τα πράγματα εξελιχθούν προς την κατεύθυνση αυτή, να συμμετάσχουν σε ενδεχόμενη πολεμική προσπάθεια της χώρας. Τέλος, σε υποθετικά διλήμματα όπου κανείς έχει να επιλέξει ανάμεσα στην ελευθερία και την ισότητα, αλλά και ανάμεσα στην ελευθερία και την ασφάλεια, η ελευθερία προτιμάται στην πρώτη περίπτωση αλλά η ασφάλεια υπερτερεί στη δεύτερη, απ' το οποίο μπορεί να συναχθεί ότι αποτελεί βασικότερη προτεραιότητα για τους συμμετέχοντες στην έρευνα από άλλες.

Πίνακας Β7.1. Βαθμός Ασφάλειας (E131), (%)

	%
Πολύ ασφαλής	14,1
Αρκετά ασφαλής	44,2
Λίγο ασφαλής	28,1
Καθόλου ασφαλής	13,5
Σύνολο	100

N = 1200

Πίνακας Β7.2. Συχνότητα Συμβάντων στη Γειτονιά (E132-138), (%)

		Πολύ συχνά	Αρκετά συχνά	Όχι συχνά	Καθόλου συχνά	Δεν γνωρίζω	Μη απάντηση/ Άρνηση	Σύνολο
E132	Ληστείες	7	23,6	42,1	25,4		1	100
E133	Κατανάλωση αλκοόλ στους δρόμους	4,7	8,6	32,7	52,5	1,4	0,1	100
E134	Η αστυνομία ή ο στρατός παρεμβαίνει-νουν στην ιδιωτική ζωή των πολιτών	0,1	3	14,6	81,8	0,4	0,1	100
E135	Ρατσιστική συμπεριφορά	3,2	7,3	33	55,1	1,3	0,1	100
E136	Πώληση ναρκωτικών στους δρόμους	5,6	9,5	23,2	56,2	5,4	0,1	100
E137	Βία στους δρόμους & συμπλοκές	3,6	4,9	20,6	69,6	1,3		100
E138	Σεξουαλική παρενόχληση	2,1	3,7	20,4	67,8	5,4	0,6	100

N = 1200

Πίνακας Β7.3. Ενέργειες για Ασφάλεια (E139-E141), (%)

		Ναι	Όχι	Σύνολο
E139	Δεν πήρα μαζί μου πολλά χρήματα	52,8	47,2	100
E140	Προτίμησα να μην βγω έξω τη νύχτα	31	69	100
E141	Είχα μαζί μου ένα μαχαίρι, πιστόλι ή άλλο όπλο	1,7	98,3	100

N = 1200

Πίνακας Β7.4. Βαθμός Ανησυχίας (Ε142-Ε143), (%)

		Πάρα πολύ	Αρκετά	Λίγο	Καθόλου	Δεν ισχύει	Δεν γνωρίζω	Μη απάντηση/ Άρνηση	Σύνολο
E142	Μήπως χάσω τη δουλειά μου ή μήπως δεν μπορώ να βρω μια θέση εργασίας	19,2	21,5	12,1	12,6	34,1	0,5		100
E143	Μήπως δεν είμαι σε θέση να παρέχω στα παιδιά μου καλή εκπαίδευση	14,3	14,8	10,4	35,5	23,9		0,1	100

N = 1200

Πίνακας Β7.5. Θύμα Εγκλήματος (Ε144-Ε145), (%)

		Ναι	Όχι	Δεν γνωρίζω	Μη απάντηση/ Άρνηση	Σύνολο
E144	Ερωτώμενος	10	90			100
E145	Οικογένεια	10,6	88	1,1	0,3	100

N = 1200

Πίνακας Β7.6. Βαθμός Ανησυχίας Για πολεμικές καταστάσεις (Ε146-Ε148), (%)

		Πάρα πολύ	Αρκετά	Λίγο	Καθόλου	Δεν γνωρίζω	Μη απάντηση/ Άρνηση	Σύνολο
E146	Πόλεμος που να αφορά τη χώρα μου	9	27	35,3	27,7	0,7	0,3	100
E147	Τρομοκρατική επίθεση	11,9	28,2	35,4	22,5	1,7	0,3	100
E148	Εμφύλιος πόλεμος	5,8	14,5	23,5	53,6	1,7	0,6	100

N = 1200

Πίνακας Β7.7α. Ελευθερία/Ισότητα (Ε149), (%)

	%
Ελευθερία	77,8
Ισότητα	21,8
Δεν γνωρίζω	0,2
Μη απάντηση/ Άρνηση	0,1
Σύνολο	100

N = 1200

Πίνακας Β7.7β. Σχέση Επίπεδου Εκπαίδευσης (E275) & Ελευθερίας/Ισότητας (E149)

Επίπεδο Εκπαίδευσης	Ελευθερία/Ισότητα				Σύνολο
	Ελευθερία	Ισότητα	Δεν γνωρίζω	Μη απάντηση/Άρνηση	
Χωρίς επίσημη εκπαίδευση + μερικές τάξεις Δημ. + Απολυτήριο Δημοτικού	74,9% n=290	24,5% n=95	0,5% n=2	0	100% n=387
Απολυτήριο Ξων τάξεων Μέσης Εκπαίδευσης	77,2% n=68	22,7% n=20	0	1,1% n=1	100% n=88
Απολυτήριο Μέσης Εκπαίδευσης	78,3% n=307	21,4% n=84	0	0,2% n=1	100% n=392
Ινστιτούτο Επαγγελματικής Κατάρτισης (IEK)	77,5% n=69	21,3% n=19	1,1% n=1	0	100% n=89
Φοίτηση σε ΑΤΕΙ/ΑΕΙ + Πτυχίο ΤΕΙ + Πτυχίο ΑΕΙ	81% n=175	18,9% n=41	0	0	100% n=216
Μεταπτυχιακός τίτλος + Διδακτορικό	89,2% n=25	10,7% n=3	0	0	100% n=28
Σύνολο	78,8% n=934	21,8% n=262	0,2% n=3	0% n=1	100% n=1202

Πίνακας Β7.8α. Ελευθερία/Ασφάλεια (E150)

	%
Ελευθερία	44,9
Ασφάλεια	54,8
Δεν γνωρίζω	0,3
Μη απάντηση/Άρνηση	0
Σύνολο	100

N = 1200

Πίνακας Β7.8β. Σχέση Επίπεδου Εκπαίδευσης (E275) & Ελευθερίας/Ασφάλειας (E150)

επίπεδο εκπαίδευσης	Ελευθερία/Ασφάλεια				Σύνολο
	Ελευθερία	Ασφάλεια	Δεν γνωρίζω	Μη απάντηση/ Άρνηση	
Χωρίς επίσημη εκπαίδευση + μερικές τάξεις Δημ. + Απολυτήριο Δημοτικού	34,5% n=133	65,1% n=251	0,2% n=1	0	100% n=385
Απολυτήριο 3ων τάξεων Μέσης Εκπαίδευσης	36,3% n=32	63,6% n=56	0	0	100% n=88
Απολυτήριο Μέσης Εκπαίδευσης	49% n=187	50,3% n=192	0,8% n=2	0	100% n=381
Ινστιτούτο Επαγγελματικής Κατάρτισης (ΙΕΚ)	48,8% n=44	50% n=45	1,1% n=1	0	100% n=90
Φοίτηση σε ΑΤΕΙ/ΑΕΙ + Πτυχίο ΤΕΙ + Πτυχίο ΑΕΙ	53,5% n=122	46% n=105	0	0,4% 1	100% n=228
Μεταπτυχιακός τίτλος + Διδακτορικό	71,4% n=20	28,5% n=8	0	0	100% n=28
Σύνολο	n=538	n=657	n=4	n=1	n=1200

Πίνακας Β7.9 Προθυμία να Πολεμήσω Για τη Χώρα μου (E151), (%)

	%
Ναι	69,6
Όχι	16,3
Δεν ισχύει	7,3
Δεν γνωρίζω	5,7
Μη απάντηση/Άρνηση	1
Σύνολο	100

N = 1200

B.8. Μετα-υλιστικός δείκτης

Η όγδοη ενότητα, η οποία περιλαμβάνει έξι στοιχεία ερωτήσεων, επικεντρώνεται σε θέματα που αφορούν στη «μετα-υλιστική» διάσταση, στην οποία έχει εκτεταμένα αναφερθεί ο Ronald Inglehart (1997). Ο συγγραφέας αυτός υποστηρίζει ότι έχει επέλθει μία αμετάκλητη αλλαγή στις προτεραιότητες των αξιών στις μεταβιομηχανικές κοινωνίες. Αυτές αφορούν σε ζητήματα ποιότητας της ζωής και έκφρασης/αυτο-πραγμάτωσης, τα οποία δεν αναιρούν τη σημασία των περισσότερο απτών υλικών διαστάσεων της πολιτικής και κοινωνικής ζωής, αλλά μάλλον έπονται, έχουν τη δική τους σημασία και σπουδαιότητα, ενώ τους αποδίδεται μία διακριτή και σύγχρονη ποιότητα. Σ' αυτά συγκαταλέγονται τα ανθρώπινα δικαιώματα, το περιβάλλον, η δημοκρατία, η ανοικτότητα ως προς τις επιλογές και αυτό που ο Anthony Giddens αναφέρει ως την υπαρκτή σήμερα δυνατότητα, αν όχι σύγχρονη απαίτηση, τα διακριτά άτομα να συγγράψουν τα ίδια τη δική τους βιογραφία (Giddens 1991).

Κατά μία έννοια η μεταυλιστική διάσταση βρίσκεται σε αντιδιαστολή με ζητήματα που αφορούν στην καθαυτό υλιστική διάσταση, η οποία επικεντρώνεται σε θέματα όπως είναι η ασφάλεια ή η οικονομική ανάπτυξη/αύξηση. Οι σχετικές απόψεις του Inglehart στηρίζονται στην ιεραρχία των αναγκών του Abraham Maslow (1943) που προϋποθέτουν την ικανοποίηση των βιοσυντηρητικών αναγκών για να ακολουθήσει η πραγμάτωση των αναγκών αυτο-έκφρασης, αλλά και στη σημασία της αρχικής κοινωνικοποίησης, όπως αυτή έχει εξελιχθεί συγκεκριμένα και ιστορικά στις μεταπολεμικές (μετα)βιομηχανικές κοινωνίες της αφθονίας.

Ο Inglehart, ο οποίος όπως ήδη έχει σημειωθεί έχει καταστατικό ρόλο στην WVS, έχει διαμορφώσει έναν μεταυλιστικό δείκτη με τον οποίο επιχειρεί να προσδιορίσει την εμπέδωση ή μη των αξιών που συνδέει με τη μεταυλιστική διάσταση (Inglehart and Abramson 1999). Σχετικά έχει ασκηθεί κριτική, λ.χ. από τους Davies and Davenport (1999) σε συνάρτηση με την εγκυρότητα των ατομικών αποκρίσεων στη συγκρότηση και στο ερμηνευτικό εύρος του μετα-υλιστικού δείκτη.

Αυτό που θα πρέπει να σημειωθεί εδώ σε συνάρτηση με τις ερωτήσεις και τις απαντήσεις που δόθηκαν είναι ότι προκύπτουν τέσσερις δυνατοί προσδιορισμοί: «μεταυλιστική», «μάλλον μεταυλιστική», «μάλλον υλιστική» ή «υλιστική» τοποθέτηση. Εάν επιλεγούν, ως πρώτη και ως δεύτερη επιλογή μεταυλιστικά στοιχεία, τότε αποδίδεται ο προσδιορισμός «μεταυλιστικό». Εάν, ως πρώτη επιλογή, δοθεί ένα μεταυλιστικό στοιχείο και ως δεύτερη ένα υλιστικό, τότε προσδιορίζεται ως «μάλλον μεταυλιστικό». Εάν πάλι επιλεγεί ως πρώτη επιλογή ένα υλιστικό και ως δεύτερη επιλογή ένα μεταυλιστικό στοιχείο, τότε προσδιορίζεται ως «μάλλον υλιστικό». Εάν, τέλος, επιλεγούν ως πρώτη και δεύτερη επιλογή, υλιστικά στοιχεία, τότε ο προσδιορισμός «υλιστικό» είναι σε ισχύ.

Με βάση τα παραπάνω εξετάζονται τώρα τα δεδομένα που έχουν προκύψει στις ερωτήσεις που σχετίζονται με τον μεταυλιστικό δείκτη. Η WVS-7 έχει διαμορφώσει μία σειρά ερωτημάτων, τα εξεταζόμενα εδώ, στα οποία υπάρχουν σε κάθε ερώτημα από δύο υλιστικές και δύο μεταυλιστικές προτάσεις/στόχοι/επιδιώξεις, προς επιλογήν.

Αναφορικά λοιπόν με τους στόχους που θα πρέπει να έχει η χώρα κατά τα επόμενα δέκα χρόνια, και κρατώντας ως δεδομένο την αρνητική εμπειρία της οκτάχρονης μέχρι τώρα οικονομικής κρίσης, η οποία σαφώς και διαφορίζει την Ελλάδα από τις λοιπές αναπτυγμένες χώρες (στις οποίες συνεχίζει να συγκαταλέγεται με βάση σειρά από ποσοτικές τιμές, π.χ. αναφορικά με το κατά κεφαλήν ακαθάριστο εθνικό εισόδημα), προκύπτει να προεξάρχει με 62% των επιλογών ένας σαφώς υλιστικός στόχος, δηλαδή το «υψηλό επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης». Ως δεύτερος στόχος όμως υπερτερεί ένας μεταυλιστικός στόχος με 27,8% επί του συνόλου. Αυτός ο δεύτερος μελλοντικός στόχος είναι «να έχουν οι πολίτες μεγαλύτερο έλεγχο πάνω στα όσα ισχύουν στον χώρο εργασίας και στις κοινότητές τους» (βλ., Πίνακα Β8.1). Συνεπώς, για την ελληνική περίπτωση προβάλλει ο «μάλλον υλιστικός» προσδιορισμός.

Όμως, εάν προχωρήσει η ανάλυση των υλιστικών και μεταυλιστικών στόχων σε σχέση με την ηλικία των υποκειμένων της έρευνας, όπως η τελευταία εκφράζεται μέσα από έξι δημιουργημένες διακριτές ηλικιακές κατηγορίες (18-24, 25-34, 35-44, 45-55, 55-64, και 65+), τότε εμφανίζονται ορισμένες ενδιαφέρουσες διαφοροποιήσεις. Πραγματικά, όπως εμφανίζεται στον Πίνακα Β8.2, ο οποίος αφορά στον πρώτο στόχο για τη χώρα η νεαρότερη ηλικιακή κοορτή (από 18 έως και 24 ετών) διαφοροποιείται από τις λοιπές: αφενός δείχνει να δίνει προτεραιότητα στην ίδια υλιστική αξία («υψηλό επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης») με τις λοιπές ηλικιακές ομάδες. Όμως, αυτή υπολείπεται σημαντικά από τις τιμές των άλλων ηλικιακών ομάδων, αφετέρου. Δείχνει δε μία σημαντικά ισχυρή θετική αξιολόγηση της μίας εκ των δύο μεταυλιστικών αξιών («να έχουν οι πολίτες μεγαλύτερο έλεγχο πάνω στα όσα ισχύουν στο χώρο εργασίας και στις κοινότητές τους») που τη διαχωρίζει από τις λοιπές ηλικιακές ομάδες, αφετέρου. Αυτή, η διαφοροποίηση της συγκεκριμένης ηλικιακής ομάδας επαναλαμβάνεται και σε σχέση με τον δεύτερο στόχο για τη χώρα. Τώρα επιλέγεται κατά αύξουσα συχνότητα με 30% ο μεταυλιστικός στόχος («να έχουν οι πολίτες μεγαλύτερο έλεγχο πάνω στα όσα ισχύουν στο χώρο εργασίας») που είναι διάφορος του προηγούμενου (βλ., Β8.3). Εδώ οι μεταυλιστικοί στόχοι για τη χώρα φαίνεται να ακολουθούν στενά το νεαρό της ηλικίας, στοιχείο που συνάδει με τις απόψεις του R. F. Inglehart (2008).

Η συγκεκριμένη δεν είναι η μόνη διαφοροποίηση που συσχετίζεται με τις ηλικιακές κατηγορίες. Ενώ όλες τονίζουν στον πρώτο υλιστικό στόχο («υψηλό επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης»), η ηλικιακή κοορτή των 25-34 την εμφανίζει με μεγαλύτερη συχνότητα – στο 73% περίπου (βλ., Πίνακα Β8.2). Δεδομένης

της οικονομικής κρίσης είναι αυτή η ηλικιακή κατηγορία που αντιμετωπίζει τις επιπτώσεις της κρίσης πιο έντονα και με τρόπο που περιορίζει τον ορίζοντά της και μάλλον πιο έντονα αναζητά διέξοδο (λ.χ. μεταναστεύει πολύ πιο συχνά), ενώ δήλωνε προτίμηση ακριβώς στον τρόπο που ακούει από τα ΜΜΕ ότι αποτελεί τη λύση του δικού της επιβιωτικού προβλήματος. Απ' την άλλη πλευρά, η μεγαλύτερη ηλικιακή κοορτή των 65+ δείχνει να έχει συγκριτικά αυξημένη την προτίμηση για «διασφάλιση ότι η χώρα διαθέτει ισχυρές ένοπλες δυνάμεις», η οποία είναι ο άλλος υλιστικός στόχος.

Αναφορικά με άλλες ηλικιακές ομάδες και σε σχέση με τον δεύτερο στόχο για τη χώρα είναι αξιοσημείωτο πως οι μεγαλύτερες ηλικιακές ομάδες, κυρίως των 55-64 αλλά και των 65+, δίνουν έμφαση στη «διασφάλιση ότι η χώρα διαθέτει ισχυρές ένοπλες δυνάμεις». Αντίθετα, αναφορικά πάντοτε προς τον δεύτερο στόχο για τη χώρα, οι κοορτές των 25-34, 35-44 και 45-54, δείχνουν προτίμηση σε μεταύλιστική αξία («να έχουν οι πολίτες μεγαλύτερο έλεγχο πάνω στα όσα ισχύουν στο χώρο εργασίας»). Τέλος, συνολικά ιδωμένα τα δεδομένα των Πινάκων Β8α, Β8β και Β8γ, εμφανίζουν μια γενική προτεραιότητα στις υλιστικές αξίες, με τις νεότερες ηλικιακές κατηγορίες να κινούνται με προσοχή και προς την κατεύθυνση των μεταύλιστικών αξιών.

Πέραν αυτών, μία περισσότερο υλιστικής κατεύθυνσης εικόνα σχηματίζεται εάν εξεταστούν οι αποκρίσεις αναφορικά με τις επιλογές που παρέχονται για το τι θεωρείται σημαντικό «για τη χώρα». Εδώ κυριαρχούν οι υλιστικές αποκρίσεις ως προς την πρώτη αλλά και ως προς τη δεύτερη σε σημαντικότητα επιλογή (βλ., Πίνακα Β8.4). Παρόμοια ερωτήματα είχαν τεθεί και το 2008 στα πλαίσια της EVS-4. Βέβαια, θα πρέπει να σημειωθεί ότι οι εναλλακτικές προτάσεις-απαντήσεις σε ταυτόσημα ερωτήματα είναι σε τρεις απ' αυτές ουσιαστικά οι ίδιες, ενώ μία άλλη είναι διαφορετικά διατυπωμένη πλην όμως διαθέτει παρόμοια συλλογιστική με τη συσχετιζόμενη από την έρευνα της WVS-7, 2017 (βλ., Πίνακα Β8.5). Έτσι, είναι δυνατόν να προχωρήσει κανείς, με επιφύλαξη βεβαίως, σε πολύ γενικού είδους συγκρίσεις. Αυτό που προβάλλει με σαφήνεια είναι ότι σε σχέση με τη μέτρηση της EVS-4 (2008) που διακρινόταν για το μεταύλιστικό στοιχείο που τότε κυριαρχούσε, η μέτρηση της WVS-7 (2017) δείχνει υποχώρησή του· το υλιστικό στοιχείο φαίνεται να επανακάμπτει, όχι πλήρως αλλά πάντως σημαντικά.

Εξάλλου, αναφορικά με τη WVS-7, όταν ρωτήθηκαν οι συμμετέχοντες στην έρευνα για το ποιο θεωρούν πως είναι το πιο σημαντικό «για τη κοινωνία» ζήτημα και πάλι επιλέγουν ως πρώτη επιλογή υλιστικό θέμα. Ως δεύτερη επιλογή υπερτερεί άλλο υλιστικό θέμα αλλά οριακά μόνον καθώς ακολουθεί εκ του σύνεγγυς μεταύλιστική επιδίωξη (βλ., Πίνακα Β8.6).

Βλέποντας τις απαντήσεις που δόθηκαν στο σύνολό τους και λαμβάνοντας υπόψη τα περί κρίσης αναφερθέντα, προκύπτει πως η ελληνική κοινωνία φαίνεται να χαρακτηρίζεται από έναν κυρίως «μάλλον υλιστικό» προσδιορισμό στη μετα-υλιστική κλίμακα.

Έχει ενδιαφέρον σχετικά ότι σε εργασία του R. Inglehart που εκδόθηκε το 2008, στην οποία περιλαμβάνεται γραφική απεικόνιση του μεταϋλιστικού δείκτη που καταλαμβάνουν αρκετές χώρες, η Ελλάδα εμφανίζεται (με χρήση δεδομένων από την EVS του 1999) να καταλαμβάνει θέση που σαφώς μπορεί να χαρακτηριστεί ως «μάλλον μεταϋλιστική» (Inglehart 2008: 138). Δέκα χρόνια αργότερα, έχοντας υποστεί τη (συνεχιζόμενη) οικονομικο-κοινωνική κρίση και διατηρώντας σταθερά τα λοιπά δεδομένα, η Ελλάδα φαίνεται πως σε αξιακό επίπεδο εμφανίζει υποχώρηση· καταλαμβάνει τώρα θέση που μπορεί να χαρακτηριστεί ως «μάλλον υλιστική», όπως δείχτηκε παραπάνω. Απ' αυτή την άποψη, εμφανίζεται να καθίσταται αξιακά λιγότερο σύγχρονη.

Πίνακας Β8.1. Στόχος Για τη Χώρα - 1^{ος} & 2^{ος} (E152 & E153), (%)

	E152 Πρώτη επιλογή	E153 Δεύτερη επιλογή
1. Υψηλό επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης	62	22,6
2. Διασφάλιση ότι η χώρα διαθέτει ισχυρές ένοπλες δυνάμεις	11,3	26,6
3. Να έχουν οι πολίτες μεγαλύτερο έλεγχο πάνω στα όσα ισχύουν στο χώρο εργασίας και στις κοινότητές τους	17,2	27,8
4. Προσπάθεια να γίνουν οι πόλεις και η ύπαιθρος πιο ελκυστικές	8,6	23,1
88. Δεν γνωρίζω	0,6	
99. Μη απάντηση / Άρνηση	0,2	
Σύνολο	100	100

N = 1200

Πίνακας Β8.2. Σχέση Ηλικίας (E262) και 1^{ος} Στόχος Για τη Χώρα (E152)

Ηλικιακή κατηγορία	Υψηλό επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης	Διασφάλιση ότι η χώρα διαθέτει ισχυρές ένοπλες δυνάμεις	Να έχουν οι πολίτες μεγαλύτερο έλεγχο πάνω στα όσα ισχύουν στο χώρο εργασίας	Προσπάθεια να γίνουν οι πόλεις και η ύπαιθρος πιο ελκυστικές	Δεν γνωρίζω	Μη απάντηση / Άρνηση	Σύνολο
18-24	48,6% n=54	7,2% n=8	36% n=40	7,2% n=8	0	0,9% n=1	100% n=111
25-34	72,8% n=133	8,6% n=16	10,8% n=20	8,6% n=16	0	0	100% n=185
35-44	59,1% n=142	10,4% n=25	22% n=53	7,5% n=18	0,4% n=1	0,4% n=1	100% n=240
45-54	62,6% n=131	10,5% n=22	18,1% n=38	7,1% n=15	0,9% n=2	0,4% n=1	100% n=209
55-64	66,4% n=117	8,5% n=15	13,6% n=24	10,7% n=19	0,5% n=1	0	100% n=176
65+	59,7% n=165	17,9% n=50	11,8% n=33	9,6% n=27	1,4% n=4	0	100% n=279
Σύνολο	61,8% n=742	11,3% n=136	17,3% n=208	8,5% n=103	0,6% n=8	0,2% n=3	100% n=1200

N = 1200

Πίνακας Β8.3. Σχέση Ηλικίας (E262) και 2^{ος} Στόχος Για τη Χώρα (E153)

2 ^{ος} Στόχος για χώρα					
Ηλικιακή κατηγορία	Υψηλό επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης	Διασφάλιση ότι η χώρα διαθέτει ισχυρές ένοπλες δυνάμεις	Να έχουν οι πολίτες μεγαλύτερο έλεγχο πάνω στα όσα ισχύουν στον χώρο εργασίας	Προσπάθεια να γίνουν οι πόλεις και η ύπαιθρος πιο ελκυστικές	Σύνολο
18-24	27,2% n=30	19% n=21	23,6% n=26	30% n=33	100% n=110
25-34	18,8% n=36	25,1% n=48	32,4% n=62	23,5% n=45	100% n=191
35-44	24,6% n=58	24,2% n=57	29,3% n=69	21,7% n=51	100% n=235
45-54	21,4% n=44	27,8% n=57	28,2% n=58	22,4% n=46	100% n=205
55-64	19% n=32	33,3% n=56	22,6% n=38	25% n=42	100% n=168
65+	25,4% n=68	27,1% n=74	26,5% n=71	20,2% n=54	100% n=267
Σύνολο	22,7% n=268	26,4% n=312	27,7% n=328	23% n=272	100% n=1180

N = 1200

Πίνακας Β8.4. Σημαντικό Για τη Χώρα - 1^η & 2^η επιλογή, WVS-7, 2017 (E154 & E155), (%)

	E154 Πρώτη επιλογή	E155 Δεύτερη επιλογή
1. Διατήρηση της τάξης στη χώρα	38,5	26,1
2. Απόδοση μεγαλύτερου βάρους στο λαό σε σημαντικές κυβερνητικές αποφάσεις	18,3	21,6
3. Καταπολέμηση της αύξησης των τιμών	34,5	33,6
4. Προστασία της ελευθερίας του λόγου	8,3	18,8
88. Δεν γνωρίζω	0,1	
99. Μη απάντηση / Άρνηση	0,4	
Σύνολο	100	100

N = 1200

Πίνακας Β8.5. Σημαντικό Για τη Χώρα - 1^η & 2^η επιλογή, EVS-4, 2008 (ε55 & ε56), (%)

	ν190 Πρώτη επιλογή	ν 191 Δεύτερη επιλογή
Διατήρηση της τάξης στη χώρα μας	29,2	23,4
Μεγαλύτερη συμμετοχή του λαού σε σημαντικές κυβερνητικές αποφάσεις	36,4	23,1
Μείωση του πληθωρισμού («Καταπολέμηση της αύξησης των τιμών», στη WVS-7)	27,1	29,9
Προστασία της ελευθερίας του λόγου	7,4	23,6
Δεν ξέρω	0,1	0,3
Δεν απαντώ	0,5	1,4
Σύνολο	100	100

N = 1.498

Πίνακας Β8.6. Σημαντική Επιλογή Για την Κοινωνία - 1^η & 2^η (E156 & E157), (%)

	E156 Πρώτη επιλογή	E157 Δεύτερη επιλογή
1. Σταθερή οικονομία	62,3	21,3
2. Πρόσδος προς μία λιγότερο απρόσωπη και πιο ανθρώπινη κοινωνία	18,1	29,2
3. Πρόσδος προς μία κοινωνία όπου οι ιδέες μετρούν περισσότερο από το χρήμα	9,2	19
4. Η μάχη κατά του εγκλήματος	10,1	30,5
88. Δεν γνωρίζω	0,2	
99. Μη απάντηση / Άρνηση	0,2	
Σύνολο	100	100

N = 1200

B.9. Επιστήμη & Τεχνολογία

Η ενότητα «Επιστήμη και Τεχνολογία» περιλαμβάνει έξι ερωτήσεις. Κατ' ουσία, τίθενται ορισμένες προτάσεις και ζητείται από τους ερωτώμενους να αυτο-τοποθετηθούν σε μία 10βάθμια κλίμακα συμφωνίας ή διαφωνίας, ώστε να αποτιμηθεί η σημασία που προσδίδεται στην επιστήμη και την τεχνολογία και στον ρόλο που διαδραματίζουν στην αξιοδότηση των υποκειμένων.

Έτσι, στην πρόταση «Η επιστήμη και η τεχνολογία κάνουν τη ζωή μας πιο υγιή, πιο εύκολη και πιο άνετη», ο μεγάλος όγκος των απαντήσεων, δηλαδή το 88,5% του συνόλου, βρίσκεται στην πλευρά που είναι πλησιέστερα στην απολύτως θετική αποτίμηση της πρότασης, χωρίς να ταυτίζεται με την τελευταία (βλ., Πίνακα B9.1). Με ανάλογα θετικό τρόπο αντιμετωπίζεται και η πρόταση «εξαιτίας της επιστήμης και τεχνολογίας, θα υπάρξουν περισσότερες ευκαιρίες για την επόμενη γενιά». Πραγματικά το 84,5% του συνόλου αποκρίνεται θετικά, παρ' όλο που η θετική αυτή αποτίμηση δεν σημαίνει την πλήρη ταύτιση με την πιο απόλυτη κατάφαση της συγκεκριμένης πρότασης (βλ., Πίνακα B9.2).

Η επόμενη δήλωση θίγει την αντίθεση επιστήμης-θρησκείας. Η πρώτη διάσταση, αυτή της επιστήμης, εκφράζει περισσότερο τη νεωτερική αντίληψη για τα πράγματα ενώ η δεύτερη αντανakλά την περισσότερο παραδοσιακή ή παρωχημένη. Για να φανεί πως αυτή η αντίθεση εκφράζεται, εάν εκφράζεται, στον γενικό πληθυσμό, η έρευνα ζητά από τους συμμετέχοντες να τοποθετηθούν στην πρόταση «βασίζομαστε υπερβολικά στην επιστήμη και όχι αρκετά στην θρησκευτική πίστη». Η πλειονότητα των αποκρίσεων, το 60,2% αυτών, συμφωνεί με τη πρόταση. Όμως, οι περισσότερες αποκρίσεις συγκεντρώνονται προς το κέντρο της 10βάθμιας κλίμακας, απ' την πλευρά της συμφωνίας (βλ., Πίνακα B9.3). Απ' αυτό συνάγεται πως ο όγκος των συμμετεχόντων προβληματίζεται: φαίνεται πως τείνει μάλλον να αποδεχτεί παρά να απορρίψει την πρόταση, αλλά σαφώς δεν την υιοθετεί.

Και με την επόμενη πρόταση και τις αποκρίσεις συμφωνίας/ασυμφωνίας που δόθηκαν δεν εμφανίζεται σαφής υπεροχή της μίας ή της άλλης πλευράς. Συγκεκριμένα, στην πρόταση «ένα από τα αρνητικά αποτελέσματα της επιστήμης είναι ότι ανατρέπει τις ιδέες των ανθρώπων για το σωστό και το λάθος», οι απαντήσεις διαφωνίας ελαφρώς υπερτερούν με 48,8% έναντι 43,9% των αποκρίσεων συμφωνίας. Ο όγκος πάντως των απαντήσεων είναι στη μέση περίπου (βλ., Πίνακα B9.4). Συνεπώς, εμφανίζεται μάλλον υψηλός βαθμός επιφύλαξης απέναντι στην συγκεκριμένη πρόταση.

Η επόμενη ερώτηση-πρόταση εξετάζει τη χρησιμότητα της επιστήμης την καθημερινότητα. Για τον σκοπό αυτό διατυπώνεται η πρόταση «δεν είναι σημαντικό για μένα να ξέρω στην καθημερινή μου ζωή για την επιστήμη». Οι κάπως περισσότερες απαντήσεις απορρίπτουν αυτή την άποψη, αν και

πάλι οι ενδιάμεσες απόψεις κυριαρχούν δείχνοντας μία σχετική αμφισημία (βλ., Πίνακα Β9.5). Η τελευταία πάντως πρόταση-δίλημμα της συγκριμένης ενότητας ότι ο «κόσμος είναι καλύτερος/χειρότερος λόγω επιστήμης», προσελκύει θετικά τον μεγάλο όγκο των αποκρίσεων, οι οποίες αθροιζόμενες φθάνουν το 86,4% του συνόλου (βλ., Πίνακα Β9.6). Από τα προηγηθέντα συνεπάγεται πως συνολικά, παρά ορισμένες αρκετά διαδεδομένες αμφισβητήσεις του ρόλου της επιστήμης και της τεχνολογίας, η γενική εικόνα και αποτίμησή τους είναι θετικές. Επιτρέπουν δε να διατυπωθεί η εκτίμηση ότι είναι αποδεκτές για το συντριπτικά μεγαλύτερο τμήμα των συμμετεχόντων στην έρευνα ως στοιχείο της καθημερινότητας, το οποίο βελτιώνει τον κόσμο αλλά και ευοίωνης προοπτικής.

Πίνακας Β9.1. Η Επιστήμη και η Τεχνολογία Κάνουν τη Ζωή μας Πιο Υγιή, πιο Εύκολη και πιο Άνετη (E158), (%)

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10			
E158	Διαφωνώ πλήρως									Συμφωνώ πλήρως	Δεν γνωρίζω	Μη απάντηση/ Άρνηση	Σύνολο
	0,3	0,6	0,9	1,9	7,2	9,7	18	26,8	16,6	17,4	0,6	0,1	100

N = 1200

Πίνακας Β9.2. Εξαίτιας της Επιστήμης και Τεχνολογίας, θα Υπάρξουν Περισσότερες Ευκαιρίες Για την Επόμενη Γενιά (E159), (%)

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10			
E159	Διαφωνώ πλήρως									Συμφωνώ πλήρως	Δεν γνωρίζω	Μη απάντηση/ Άρνηση	Σύνολο
	0,4	0,4	1,5	3,3	7,6	10,9	18,9	21,3	16,5	17,3	2	0,1	100

N = 1200

Πίνακας Β9.3. Συμφωνία - Βασιζόμαστε Υπερβολικά στην Επιστήμη και Όχι Αρκετά στη Θρησκευτική Πίστη (E160), (%)

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10			
E160	Διαφωνώ πλήρως									Συμφωνώ πλήρως	Δεν γνωρίζω	Μη απάντηση/ Άρνηση	Σύνολο
	3,9	4,7	5,1	7,7	15,4	12,1	20	15,9	5,7	7,1	2,6		100

N = 1200

Πίνακας Β9.4. Συμφωνία - Ένα Από τα Αρνητικά Αποτελέσματα της Επιστήμης Είναι Ότι Ανατρέπει τις Ιδέες των Ανθρώπων για το Σωστό και το Λάθος (E161), (%)

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10				
E161	Διαφωνώ πλήρως										Συμφωνώ πλήρως	Δεν γνωρίζω	Μη απάντηση/ Άρνηση	Σύνολο
	5,1	4,6	8,9	10,5	19,7	14,3	14,9	8,7	2,4	3,6	7,2	0,1	100	

N = 1200

Πίνακας Β9.5. Δεν Είναι Σημαντικό Για Μένα να Ξέρω στην Καθημερινή Μου Ζωή Για την Επιστήμη (E162), (%)

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10				
E162	Διαφωνώ πλήρως										Συμφωνώ πλήρως	Δεν γνωρίζω	Μη απάντηση/ Άρνηση	Σύνολο
	9,6	8,8	11,7	12,7	15,6	10	11,7	19,6	5,3	2,5	1,1	0,3	100	

N = 1200

Πίνακας Β9.6. Ο Κόσμος Είναι Καλύτερος/Χειρότερος Λόγω Επιστήμης (E163), (%)

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10				
E163	Σε πολύ χειρότερη θέση										Σε πολύ καλύτερη θέση	Δεν γνωρίζω	Μη απάντηση/ Άρνηση	Σύνολο
	0,5	0,3	1,7	1,6	8,6	14,2	23,3	23,2	14,7	11	0,8	0,2	100	

N = 1200

B.10. Θρησκευτικές Αξίες

Η ενότητα «Θρησκευτικές Αξίες» της WVS-7 περιλαμβάνει στοιχεία 12 ερωτήσεων. Με όχημα τις ερωτήσεις επιχειρείται να αποτυπωθεί η επίδραση αξιών θρησκευτικού είδους ή χαρακτήρα στους συμμετέχοντες στην έρευνα, κατ' επέκταση στον πληθυσμό της Ελλάδας.

Η πρώτη ερώτηση ρητά θέτει το ερώτημα της σημαντικότητας του Θεού στη ζωή των υποκειμένων. Ένα πολύ μεγάλο τμήμα του συνόλου, το 83,1%, αντιμετωπίζει με θετικό πρόσημο τη σημασία του Θεού. Απ' αυτούς το μεγαλύτερο τμήμα τους, δηλαδή το 44,7% του συνόλου, δηλώνουν απόλυτη αποδοχή στη σημαντικότητα του Θεού (βλ., Πίνακα Β10.1α). Τα δεδομένα αυτά μπορούν να συγκριθούν με τα αποτελέσματα στην ίδια ερώτηση που είχε τεθεί το 2008 στα πλαίσια της έρευνας της EVS-4, τα οποία παρατίθενται παρακάτω (βλ., Πίνακα Β10.1β). Από αυτά προκύπτει πως το ανάλογο ποσοστό των συνολικά θετικών αποτιμήσεων της σημασίας του Θεού ήταν 76,9%, ενώ όσες/οι με απόλυτο τρόπο την αντιμετώπιζαν δηλώνοντας απόλυτη αποδοχή στην σημαντικότητά του, αποτελούσαν το 32,7%. Συγκρινόμενα τα δύο αποτελέσματα δείχνουν πως μετά τη διέλευση εννέα

ετών εμφανίζεται μία ενίσχυση της αποδοχής στη σημαντικότητά του Θεού, τόσο γενικώς όσο και με απόλυτο τρόπο.

Στη συνέχεια, τίθενται ερωτήσεις στη WVS-7 σχετικές με την πίστη σε μεταφυσικού είδους οντότητες. Έτσι, ερωτώνται εάν πιστεύουν στην ύπαρξη Θεού όπου θετικά απαντά το 91,7% του συνόλου. Επίσης, ερωτώνται αν πιστεύουν στη μεταθανάτιο ζωή, στην Κόλαση ή στον Παράδεισο. Κάπως λιγότεροι απ' τους μισούς δηλώνουν ότι εμφορούνται από τέτοιου είδους πίστη, για την ακρίβεια το 47,7%, 44,3% και 46,1%, αντίστοιχα. Εξάλλου, ένα σχεδόν 10% δηλώνει ότι «δεν γνωρίζει», ενώ οι λοιποί -περί το 40% του συνόλου-, δηλώνουν πως δεν πιστεύουν στην ύπαρξη σε τέτοιου είδους οντοτήτων (βλ., Πίνακα Β10.2).

Η αριθμητική υπεροχή όσων θεωρούν τον Θεό σημαντικό στη ζωή τους και πιστεύουν σ' αυτόν, δημιουργεί την αναμονή πως οι στάσεις σχετικά με θρησκευτικά θέματα θα έκλιναν στην πλευρά των θειστών. Όταν όμως διατυπώνεται ένα ερώτημα-πρόταση που αναφέρει «όποτε επιστήμη και θρησκεία συγκρούονται, η θρησκεία έχει πάντα δίκιο», τότε αθροίζεται ένα 65,4% που διαφωνεί μ' αυτήν, ενώ ένα μη αμελητέο 12,4% δηλώνει πως δεν γνωρίζει. Εδώ εμφανίζονται αρκετοί απ' τους συμμετέχοντες στην έρευνα να αποκρίνονται σε διάσταση με τις προηγούμενες δηλώσεις πίστης τους. Το αυτό περίπου προκύπτει σε ανταποκρίσεις στην ερώτηση-πρόταση «η μόνη αποδεκτή θρησκεία είναι η θρησκεία μου». Πραγματικά, ένα συνολικό 52,2% του δείγματος –μικρότερο από τους διαφωνούντες στο προηγούμενο ερώτημα αλλά πάντως η πλειοψηφία–, διαφωνεί με τη λογική της δήλωσης εκφράζοντας μία θρησκευτική ανοικτότητα (βλ., Πίνακα Β10.3).

Στη συνέχεια, ακολουθούν δύο ερωτήσεις για τη συχνότητα του εκκλησιασμού και της προσευχής. Ο εκκλησιασμός είναι τακτικός, δηλαδή εβδομαδιαίος, για το 1/5 περίπου των μελών του δείγματος. Ένα πρόσθετο 1/5 (22,8% για την ακρίβεια) σημειώνει ότι εκκλησιάζεται μία φορά τον μήνα (βλ., Πίνακα Β10.4). Για τους λοιπούς ο εκκλησιασμός δεν υφίσταται ή είναι σποραδικός. Αν συγκριθούν τα δεδομένα της WVS7 του 2017 με αυτά από την EVS-4 του 2008 που αφορούν την ίδια ακριβώς ερώτηση (παρατίθενται στον ίδιο πίνακα), τότε παρατηρείται μία μάλλον κάμψη του εκκλησιασμού στην πρόσφατη μέτρηση του 2017 σε σχέση με την προηγούμενη του 2008. Δηλαδή, ενώ ο συχνός εκκλησιασμός ελαφρά ενισχύεται στη μέτρηση του 2017, μειώνεται σημαντικά ο περιστασιακός με παράλληλη αύξηση των αναφορών στον σπάνιο εκκλησιασμό. Αυτή η συνολική υποχώρηση του εκκλησιασμού απ' αυτό που ήταν, φαίνεται να επιβεβαιώνει την αντίληψη για τους θρησκευτικούς θεσμούς στην ύστερη νεωτερικότητα ως θεσμούς-κελύφη (shell institutions κατά τον A. Giddens), τα οποία ενώ διατηρούν το εξωτερικό τους περίβλημα, δηλαδή συνεχίζουν να υφίστανται, έχουν καταστεί ανεπαρκή για την εκπλήρωση όσων έχουν να επιτελέσουν καθώς το περιεχόμενό τους έχει αλλάξει (Giddens 1999: 19).

Ως προς τη συχνότητα της προσευχής, φαίνεται να είναι περισσότερο ενισχυμένη σε σχέση με τη συχνότητα εκκλησιασμού. Πραγματικά, αναφέρεται πως προσεύχεται τουλάχιστον μία φορά την ημέρα το 41,6% του δείγματος ενώ άλλο ένα 24,9% προσεύχεται αρκετές φορές κάθε εβδομάδα (αθροίζονται σε 66,5%) (βλ., Πίνακα Β10.5). Παρά ταύτα, το 81,4% του δείγματος θεωρεί εαυτούς θρησκευόμενους (βλ., Πίνακα Β10.6).

13. Για τη σχέση θρησκείας και νεωτερικότητας, με άμεσες αναφορές στην Ορθοδοξία και την ελληνική πραγματικότητα, βλ. Λίποβατς, Δεμερτζής και Γεωργιάδου (2002).

Τέλος, όσον αφορά στο νόημα της θρησκείας, για το μεγαλύτερο μέρος των ανταποκρινομένων είναι σαφώς ενδοκόσμιο.¹³ Ερωτώμενοι, με δυο διαδοχικές ερωτήσεις για ποιο είναι το βασικό νόημα της θρησκείας, το 82,8% επιλέγει στην πρώτη ερώτηση τη δήλωση «να κάνει το καλό στον κόσμο» και σε δεύτερη επιλογή τη δήλωση «Να κατανοεί τη ζωή σ' αυτόν εδώ τον κόσμο», σε ποσοστό 85,3% του συνόλου των απαντήσεων (βλ., Πίνακες Β10.6 και Β10.7).

Η συνολική εικόνα που αναδύεται αναφορικά με τις θρησκευτικές αξίες στην Ελλάδα του 2017 είναι πως χαρακτηρίζονται, αφενός, από μία αύξηση της αποδοχής της σημαντικότητας του Θεού, τόσο γενικώς όσο και με απόλυτο τρόπο. Η μεγάλη πλειονότητα (άνω του 90%) πιστεύουν σε Θεό, ενώ σχεδόν οι μισοί σε μεταφυσικές καταστάσεις όπως είναι η μεταθανάτια ζωή, ο παράδεισος και η κόλαση. Αυτές οι εκφράσεις γνώμης εκφέρονται σε έναν περίγυρο όπου οι ίδιοι οι συμμετέχοντες στην έρευνα κλείνουν οι περισσότεροι υπέρ της επιστήμης και όχι της θρησκείας όταν τα δύο συγκρούονται. Δείχνουν δηλαδή ότι υιοθετούν μία εκκοσμικευμένη και νεωτερική στάση αλλά και εκφράζονται υπέρ μίας θρησκευτικής ανοικτότητας. Αναφορικά με τον εκκλησιασμό εμφανίζεται μία κάμψη ενώ το μεγαλύτερο τμήμα του δείγματος δηλώνει ότι προσεύχεται. Τέλος, ως προς το νόημα που αποδίδουν οι ερωτώμενοι στη θρησκεία, αυτό με σαφήνεια προκύπτει ότι είναι προσανατολισμένο για τον παρόντα κόσμο, είναι ενδοκόσμιο δηλαδή.

Πίνακας Β10.1. Σημασία Θεού, WVS-7, 2017 (E164) & EVS-4, 2008 (v129), (%)

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10				
	Καθόλου σημαντικός										Πολύ σημαντικός	Δεν γνωρίζω	Μη απάντηση/ Άρνηση	Σύνολο
E158	3,9	2,1	1,9	1,9	6,2	4,2	7,1	14,0	13,1	44,7	0,3	0,8	100	
v129	4,1	1,4	2	1,4	6,9	6,9	11,4	14,9	11	32,7	6,9	0,2	100	

WVS-7: N = 1200, EVS 2008: N = 1498

Πίνακας Β10.2. Πίστη σε μεταφυσικές οντότητες/καταστάσεις (E165-E168), (%)

		Ναι	Όχι	Δεν γνωρίζω	Μη απάντηση/ Άρνηση	Σύνολο
E165	Στο Θεό	91,7	6,2	0,8	1,3	100
E166	Στην μετά θάνατον ζωή	47,7	41,2	9,2	1,8	100
E167	Στην Κόλαση	44,3	43,8	10	1,8	100
E168	Στον Παράδεισο	46,1	42,6	9,5	1,8	100

N = 1200

Πίνακας Β10.3. Συμφωνία Για Θέματα που Αφορούν τη Θρησκεία (E169-E170), (%)

		Συμφωνώ πολύ	Συμφωνώ	Διαφωνώ	Διαφωνώ πολύ	Δεν ισχύει	Δεν γνωρίζω	Μη απάντηση/ Άρνηση	Σύνολο
E169	Όποτε επιστήμη και θρησκεία συγκρούονται, η θρησκεία έχει πάντα δίκιο	3,5	17,7	45,9	20,5		12,2	12,2	100
E170	Η μόνη αποδεκτή θρησκεία είναι η θρησκεία μου	14,1	27,1	35,8	16,4	2,9	3,2	0,5	100

N = 1200

Πίνακας Β10.4. Συχνότητα Εκκλησιασμού WVS-7, 2017 (E171) & EVS-4, 2008 (v109), (%)

	WVS-7, 2017		EVS-4, 2008	
	(%)			
Περισσότερο από μία φορά την εβδομάδα	3,6		3	
Μία φορά την εβδομάδα	18,1		15,5	
Μια φορά το μήνα	22,8		21,3	
Μόνο σε ειδικές θρησκευτικές εορτές	34,9		44,8	
Μια φορά το χρόνο	4		5,2	
Σπάνια	10,4		2,7	
Ποτέ, σχεδόν ποτέ	5,2		7,5	
Δεν γνωρίζω	0,3		0,1	
Μη απάντηση/ Άρνηση	0,6		0,1	
Σύνολο	100		100	

WVS-7: N = 1200, EVS-4: 1498

Πίνακας B10.5. Συχνότητα Προσευχής (E172), (%)

	(%)
Αρκετές φορές τη μέρα	16,6
Μια φορά τη μέρα	25
Αρκετές φορές κάθε εβδομάδα	24,9
Μόνο όταν παρίσταμαι σε θρησκευτικές τελετές	10,5
Μόνο σε ειδικές θρησκευτικές εορτές	5
Μια φορά το χρόνο	0,8
Σπάνια	9,7
Ποτέ, σχεδόν ποτέ	6,2
Δεν γνωρίζω	0,3
Μη απάντηση/ Άρνηση	1,2
Σύνολο	100

N = 1200

Πίνακας B10.6. Θρησκευόμενο Άτομο ή Μη (E173), (%)

	(%)
Ένα θρησκευόμενο άτομο	81,4
Ένα μη θρησκευόμενο άτομο	11,9
Άθεος/η	2,9
Δεν γνωρίζω	1,1
Μη απάντηση/ Άρνηση	2,8
Σύνολο	100

N = 1200

Πίνακας B10.7. Βασικό Νόημα Θρησκείας - 1^η ομάδα προτάσεων (E174), (%)

	(%)
Να ακολουθεί τις θρησκευτικές τελετές και κανόνες	14,6
Να κάνει το καλό σε άλλους ανθρώπους	82,8
Δεν γνωρίζω	2
Μη απάντηση/ Άρνηση	0,6
Σύνολο	100

N = 1200

Πίνακας B10.8. Βασικό Νόημα Θρησκείας - 2^η ομάδα προτάσεων (E175), (%)

	(%)
Να κατανοεί τη μεταθανάτια ζωή	8,3
Να κατανοεί τη ζωή σ' αυτόν εδώ τον κόσμο	85,3
Δεν γνωρίζω	5,7
Μη απάντηση/ Άρνηση	0,7
Σύνολο	100

N = 1200

B.11. Ηθικές Αξίες & Νόρμες (Κανόνες)

Η ενότητα «Ηθικές Αξίες & Νόρμες» (κανόνες) περιλαμβάνει 23 στοιχεία ερωτήσεων. Όπως ο τίτλος της προσδιορίζει αναφέρεται στο πλέγμα των κανόνων και των ηθικού χαρακτήρα αξιών που οριοθετούν και νοηματοδοτούν αυτό που είναι αποδεκτό απ' αυτό που δεν είναι στην κοινωνική συμβίωση και προσανατολίζουν τους κανόνες και κατ' ακολουθία, την κοινωνική επιδοκμασία και απόρριψη.

Οι ηθικές αξίες που χαρακτηρίζουν τις παραδοσιακής μορφής κοινωνίες είναι αρθρωμένες, καθ' όσον αφορά την «δική μας» μεσογειακή περιοχή του κόσμου, από το δίπολο τιμή-ντροπή (Cambell 1964, Gillmore 1978). Αυτό δε συναρτάται, μεταξύ άλλων, με αντιλήψεις και πρακτικές που άρρηκτα διασυνδέουν την ερωτική και την οικονομική ισχύ με το φύλο και την ανδρική ανταγωνιστικότητα, με τις παραδοσιακού χαρακτήρα οικονομικές πρακτικές και την οικογενειακή οργάνωση και, συνολικά, διαμορφώνουν μηχανισμούς κοινωνικού ελέγχου. Απέναντι σ' αυτές, οι ηθικές αξίες και κανόνες της νεωτερικότητας, πέραν από την αναπόφευκτη δυσκολία εκτόπισης των παραδοσιακών αξιών και της παγίωσής τους, φαίνεται να βρίσκονται σε μια μεγαλύτερη ή μικρότερη αντιστοιχία με την νεωτερική κατεύθυνση των παρσονικών μεταβλητών των προτύπων προσδιορισμού ρόλων (pattern variables), οι οποίες χαρακτηρίζονται από μία ανοικτότητα οριζόντων και κατευθύνσεων. Να θυμίσω ότι ο Talcott Parsons αναφερόμενος στην μετάβαση από κοινωνίες κοινοτικού (παραδοσιακού) τύπου σε κοινωνίες εταιρικού (σύγχρονου) τύπου, διακρίνει πέντε αξιολογικές μεταβάσεις τις οποίες περιγράφει (Parsons 1960). Υπό αυτό το πρίσμα η εξέταση των ερωτήσεων και των αποκρίσεων σ' αυτές στην WVS-7 αναφορικά με τις ηθικές αξίες και κανόνες, μπορεί να αποκτήσει κατεύθυνση και ίσως νεύρο καθώς αναφέρονται στην ένταση μεταξύ παραδοσιακών και σύγχρονων (ανοικτών) αξιών και κανόνων.

Σε αυτό το σημείο πρέπει να σημειωθεί πως οι περισσότερες ερωτήσεις στην παρούσα ενότητα αποζητούν την συμφωνία του υποκειμένου σε συγκεκριμένο σημείο μίας 10βάθμιας κλίμακας, με τα δύο άκρα της να εμπεριέχουν συγκεκριμένες αντιθετικές μεταξύ τους δηλώσεις.

Η πρώτη ερώτηση θέτει το ζήτημα της δυσκολίας που συχνά παρουσιάζεται για το ποιοι κανόνες ηθικού χαρακτήρα είναι σήμερα οι κατάλληλοι προκειμένου να τους ακολουθήσει κανείς. Οι μισές απαντήσεις (50,3%) προκρίνουν μία ήπια αρνητική στάση («διαφωνώ»), αλλά εξίσου ήπιες και σχεδόν το ίδιο πολυάριθμες (45,7%) είναι οι θετικές αποκρίσεις συμφωνίας. Οι απόλυτες στάσεις δεν προσελκύουν αποκρίσεις: οι απαντήσεις είναι κυρίως συγκεντρωμένες στις ενδιάμεσες κατηγορίες συμφωνίας-διαφωνίας (βλ., Πίνακα B11.1). Η συνολική εικόνα που προβάλλει είναι δηλωτική μίας αμηχανίας ή της έλλειψης ομοφωνίας ως προς τις κατάλληλες ηθικού είδους αξίες. Απ' αυτή την άποψη θυμίζει μάλλον μία κατάσταση μερικής σύγχυσης/ήπιας ανομίας.¹⁴

14. Στο συγκεκριμένο πλαίσιο φαίνεται να έχει ως χαρακτηριστικό την κατάσταση της "normlessness" - όρος που αναφέρεται «στον σχεδόν εξαναγκασμό να κάνεις μερικά πράγματα που δεν είναι σωστά» (έχει αποδοθεί ως «ακανόνιο»), η οποία αποτελεί μομφή αλλοτρίωσης κατά τον Melvin Seeman (1972: 387), βλ. επίσης Seeman (1959: 787-8).

Η επόμενη ομάδα ερωτήσεων εξετάζει ορισμένες ενέργειες με το διαζευκτικό ερώτημα αν μπορεί να δικαιολογηθεί ή όχι η καθεμία απ' αυτές. Οι απαντήσεις που δόθηκαν δείχνουν ότι η διεκδίκηση «κρατικών ωφελημάτων που κανείς δεν τα δικαιούται» προσελκύει τη συνολική απόρριψη, όπως και η φορολογική εξαπάτηση, ενώ η αποδοχή δωροδοκίας κατά την άσκηση των καθηκόντων της/του όπως και η κλοπή περιουσίας αντιμετωπίζεται με απόλυτη αρνητικότητα. Απ' την άλλη πλευρά, η μη καταβολή εισιτηρίου στα μέσα μαζικής μεταφοράς, επίσης αξιολογείται αρνητικά αλλά εδώ το περιθώριο για μια πιο ήπια αντίδραση είναι ευρύτερο.

Όσον αφορά στην ομοφυλοφιλία, την πορνεία και τις εκτρώσεις, πρακτικές για τις οποίες υφίσταται στίγμα, συνολικά δεν δικαιολογούνται στις αποκρίσεις. Συγκεκριμένα, οι πρακτικές αυτές έλαβαν το 61,4%, 71,9% και 64,1% αντίστοιχα, των αθροισμένων αρνητικών αποκρίσεων. Όμως, η αποδοκιμασία απέναντί τους είναι περισσότερο ήπια παρά έντονη σε ένταση.

Απ' την άλλη πλευρά, τόσο για το διαζύγιο όσο και για το προγαμιαίο σεξ, οι απόψεις έχουν αμβλυθεί ώστε να αντιμετωπίζονται θετικά ή πάντως να θεωρούνται δικαιολογήσιμες πρακτικές. Έτσι, οι πρακτικές αυτές έλαβαν το 67,8% και 73,6% αντίστοιχα, των αθροισμένων επιδοκιμαστικών αποκρίσεων. Ενδιαφέρον έχει σχετικά ότι αναφορικά με το περιστασιακό σεξ εκδηλώνεται αρνητικότητα στις αποκρίσεις –μη δικαιολόγησή του– αλλά αρκετά ήπια, με τις περισσότερες αποκρίσεις να τοποθετούνται ενδιάμεσα.

Η αυτοκτονία και η ευθανασία αποτελούν πράξεις υπαρξιακά ηχηρές και, βέβαια, τελεσίδικες· συνολικά δεν δικαιολογούνται. Όμως, η δεύτερη εξ αυτών, η ευθανασία αντιμετωπίζεται με ένα βαθμό ηπιότητας ως προς την ένταση της απόρριψής της.

Εκεί που η άρνηση δικαιολόγησης δεν είναι μόνον συνολική αλλά και σχεδόν απόλυτη, είναι στις περιπτώσεις χρήσης βίας απέναντι σε άλλα πρόσωπα. Ο άνδρας που δέρνει τη γυναίκα του, οι γονείς που δέρνουν τα παιδιά τους, η βία έναντι άλλων, και η βία της τρομοκρατίας όλες αποτιμώνται αρνητικά με πολύ έντονο τρόπο που φτάνει ή ξεπερνά το 90% των αποκρίσεων.

Τέλος, τόσο η πολιτική βία όσο και η καταδίκη σε θάνατο αντιμετωπίζονται ως πράξεις οι οποίες δεν μπορούν να δικαιολογηθούν, με ιδιαίτερη ένταση στην πρώτη απ' αυτές (βλ., Πίνακα Β11.2).

Η τελευταία ομάδα ερωτήσεων της ενότητας αυτής, εξετάσει το «δικαίωμα» της κυβέρνησης να επιτηρεί τον πληθυσμό υπό διάφορες δικαιολογίες ή προφάσεις. Οι απαντήσεις δείχνουν ότι κανένα από τα τρία είδη παρακολούθησης για τα οποία τίθεται το πρόβλημα, δεν επιδοκιμάζεται. Οι μορφές αυτής της παρακολούθησης είναι η επιτήρηση με βίντεο των δημοσίων χώρων, η παρακολούθηση των ηλεκτρονικών μηνυμάτων των πολιτών, και η συλλογή πληροφοριών κάποιας/ου που διαβιώνει στην

Ελλάδα χωρίς τη γνώση της/του. Μάλιστα σε ποσοστά από 70% έως και περισσότερο από 80% επί του συνόλου, οι συμμετέχοντες στην έρευνα θεωρούν πως η κυβέρνηση δεν έχει ένα τέτοιο δικαίωμα, εκ των οποίων οι περισσότεροι το υποστηρίζουν αυτό με απόλυτο τρόπο (βλ., Πίνακα Β11.3).

Συνολικά, αυτό που αναδύεται από τις απαντήσεις που δόθηκαν στις ερωτήσεις της συγκεκριμένης ενότητας είναι μία μερική αποδοχή ή επικράτηση πρακτικών και αντιλήψεων που θα μπορούσαν, μερικώς, να χαρακτηριστούν παραδοσιακές ή συντηρητικές. Ταυτόχρονα, μία τάση άμβλυνσης για αρκετές απ' αυτές και κατάληψης περισσότερο ενδιαμέσων παρά απόλυτων θέσεων. Απ' την άλλη πλευρά, δεν φαίνεται να λείπουν η αποδοχή μερική ή και πιο έντονη πρακτικών που στο επίπεδο της νομικής κατοχύρωσης δεν έχουν ιδιαίτερο βάθος χρόνου (όπως είναι το διαζύγιο) ή σχετίζονται με στυλ ζωής και αξιοδοτήσεις που μερικώς ή και καθ' ολοκληρία έχουν εισαχθεί τις τελευταίες πέντε περίπου δεκαετίες, όπως είναι η επέκταση του προγαμιαίου σεξ και για τα δύο φύλα, ή η θετική αποτίμηση των ατομικών δικαιωμάτων. Προφανώς οι ηθικές αξίες και κανόνες βρίσκονται σε μετάβαση, χωρίς αυτή να έχει ολοκληρωθεί, ή σε ενδιάμεση κατάσταση σχετικής στασιμότητας. Σε κάθε περίπτωση, όπως προκύπτει έχει καταστεί δυσχερής για πολλούς ανθρώπους η δυνατότητα διάκρισης και/ή επιλογής.

Πίνακας Β11.1. Δυσκολία να Αποφασίσει Κανείς Ποιοι Ηθικοί Κανόνες Είναι Κατάλληλοι Για να Ακολουθήσει (E176), (%)

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10				
E158	Συμφωνώ απολύτως										Διαφωνώ απολύτως	Δεν γνωρίζω	Μη απάντηση/ Άρνηση	Σύνολο
	4,4	2,7	8,4	13,6	16,6	10,9	16,8	13,6	4,8	4,2	1,7	2,1	100	

N = 1200

Πίνακας Β11.2. Παρεκκλίσεις; Δικαιολογούνται κατά περίπτωση ή όχι (E177-E195), (%)

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10					
E177		Ποτέ δεν δικαιολογείται										Πάντοτε δικαιολογείται	Δεν γνωρίζω	Μη απάντηση/ Άρνηση	Σύνολο
	Διεκδίκηση κρατικών ωφελημάτων που δεν τα δικαιούσαι	71,9	13,7	5,1	3,2	2,9	0,9	0,9	0,5	0,1	0,2	0,4	0,2	100	

		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10				
		Ποτέ δεν δικαιολογείται										Πάντοτε δικαιολογείται	Δεν γνωρίζω	Μη απάντηση/ Άρνηση	Σύνολο
E178	Μη καταβολή εισιτηρίου στα μέσα μαζικής μεταφοράς	54,8	13,6	7,7	6	6,7	3,7	3	2,2	0,8	1,3			0,2	100
E179	Κλοπή περιουσίας	93,4	3,1	1,3	0,3	0,9	0,1	0,2	0,1		0,3			0,4	100
E180	Φορολογική εξαπάτηση, εάν έχεις την ευκαιρία	71,4	13,3	5	3,4	2,2	1,7	1	0,8	0,1	0,4		0,2	0,4	100
E181	Κάποιος αποδέχεται να δωροδοκηθεί κατά την άσκηση των καθηκόντων του	82,4	9,3	2,3	1	1,7	1,1	0,7	0,8	0,1			0,2	0,4	100
E182	Ομοφυλοφιλία	24,5	6,7	7,2	8,1	14,9	7,1	6,5	5,8	5,1	10,2		3,5	0,4	100
E183	Πορνεία	30,2	8,5	7,7	9	16,5	6,1	6,5	6,5	3,2	3,4		2,1	0,2	100
E184	Έκτρωση	25,3	7,1	6,8	6,1	18,8	8,1	7,5	7,5	4,4	6,4		1,7	0,4	100
E185	Διαζύγιο	5,9	1,9	3,1	4,0	16	10,5	12	12,5	12,1	20,7		0,9	0,3	100
E186	Προγαμιαίο σεξ	5,5	3,5	2,4	3,5	9,2	7,7	10,4	11,2	12	32,3		1,3	1	100
E187	Αυτοκτονία	67,7	12,6	6,3	1,9	3,3	2	1,2	0,8	0,6	0,9		2,1	0,5	100
E188	Ευθανασία	43,3	11,2	5,6	5,7	11,8	5,2	4,0	2	1,5	2,6		5,9	1,2	100
E189	Άνδρας να δέρνει την γυναίκα του	93,1	4,2	10	0,3	0,3	0,6	0,1	0,1		0,1			0,2	100
E190	Γονείς να δέρνουν τα παιδιά τους	89,1	5,7	2	1	1	0,9	0,1	0,1					0,2	100
E191	Βία έναντι άλλων	89,9	5,6	1,7	0,5	1,1	0,5	0,3					0,1	0,4	100
E192	Η τρομοκρατία ως πολιτικό, ιδεολογικό ή θρησκευτικό μέσο	91,7	4,3	0,9	0,8	1,3	0,2						0,3	0,4	100
E193	Να κάνεις περιστασιακό σεξ	18,2	6,3	5,6	7,9	15,8	7,6	7,4	9,5	7,9	11,2		2,2	0,6	100
E194	Πολιτική βία	78,1	9,1	2,2	2	3,4	1	0,5	0,6	0,1	0,2		2	0,2	100
E195	Θανατική ποινή	50,7	13,3	9,2	6,2	7,3	2,1	2,1	2,4	0,6	1,3		1,4	3,4	100

Πίνακας Β11.3. Δικαίωμα Κυβέρνησης να Ασκήι Μορφές Επιτήρησης ή Όχι (Ε196-Ε198), (%)

		Οπωσδήποτε πρέπει να έχει το δικαίωμα	Πιθανώς θα πρέπει να έχει το δικαίωμα	Πιθανώς δεν θα πρέπει να έχει το δικαίωμα	Σαφώς δεν θα πρέπει να έχει το δικαίωμα	Δεν γνωρίζω	Μη απάντηση/ Άρνηση	Σύνολο
E196	Να επιτρεθεί μέσω βίντεο τους πολίτες σε δημόσιους χώρους	5,6	20	27,3	44,6	2,1	0,2	100
E197	Να παρακολουθεί όλα τα ηλεκ. μηνύματα και άλλες πληροφορίες που ανταλλάσσονται στο Διαδίκτυο	3,1	11,9	24,3	57,7	2,9	0,2	100
E198	Να συλλέγει πληροφορίες για οποιονδήποτε ζει στην Ελλάδα χωρίς να το γνωρίζει	3,51	13,5	24,6	54,8	3,4	0,2	100

N = 1200

B.12. Πολιτικό Ενδιαφέρον & Πολιτική Συμμετοχή

Η ενότητα «Πολιτικό Ενδιαφέρον και Πολιτική Συμμετοχή» (κανόνες) περιλαμβάνει 36 ερωτήματα. Με αυτά επιχειρείται να καλυφθεί μία ευρεία γκάμα ζητημάτων που αφορούν σε αξίες, στάσεις και πρακτικές αναφορικά με το πολιτικό φαινόμενο.

Όπως είναι ευρύτερα γνωστό και στην Ελλάδα, σε μερική αντιστοιχία με εξελίξεις σε άλλες ανεπτυγμένες χώρες, φαίνεται να έχει μειωθεί συγκριτικά με την δεκαετία του 1970 το ενδιαφέρον στις πολιτικές διεργασίες και στην πολιτική συμμετοχή για λόγους εξόχως σύνθετους. Ο εντοπισμός αυτού του ζητήματος έχει απασχολήσει και στον ελληνικό χώρο τους ειδικούς ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του 1990 (Κυπριανός 1997). Στην παρούσα ενότητα περιοριζόμαστε, όπως και στις λοιπές ενότητες στα αποτελέσματα της WVS-7 και μόνον. Έχουμε όμως ως δεδομένο πως έχει προϋπάρξει σχετικά κάμψη του ενδιαφέροντος για την πολιτική.

Είναι περισσότερο από σαφές πως για μία περισσότερο ουσιαστική ανάλυση αυτών των δεδομένων χρειάζεται η συγκριτική μελέτη, τόσο στη χρονική της όσο και στη χωρική της διάσταση· είναι εκ των ων ουκ άνευ. Όμως, καθώς οι συγκρίσεις και η μελέτη τους δεν είναι εφικτή εδώ είμαστε εκ των πραγμάτων περιορισμένοι στην περιγραφή μίας στατικής μόνον και όχι μίας δυναμικής εικόνας του ενδιαφέροντος για την πολιτική και την πολιτική συμμετοχή.

Το πρώτο ζήτημα που τίθεται είναι κατά πόσο ενδιαφέρονται οι συμμετέχοντες στη έρευνα για την πολιτική. Η ρητή απάντηση του συνολικά 71,5% του συνόλου είναι σε αρνητική κατεύθυνση (βλ., Πίνακα Β12.1) Αλλά και η ενασχόληση με την έννοια της συζήτησης όταν βρίσκεται κανείς με φίλους και οικείους για θέματα σχετικά με την πολιτική, είναι περιστασιακή για την πλειονότητα του δείγματος (βλ., Πίνακα Β12.2).

Η ενημέρωση που λαμβάνουν οι πολίτες είναι σημαντική συνιστάμενη του ενδιαφέροντος και της συμμετοχής τους στη πολιτική ζωή. Οι ερωτώμενοι με τις απαντήσεις τους έδειξαν πως για τους σχεδόν τους μισούς εξ αυτών η πληροφόρηση μέσω των εφημερίδων απλά δεν υπάρχει. Αντίστροφα, μόνο το 6,7% του συνόλου ενημερώνεται καθημερινά από εφημερίδες. Στον αντίποδα της ενημέρωσης βρίσκεται το μέσο της τηλεόρασης: από εκεί αντλεί σε καθημερινή βάση την ενημέρωσή του το 63,2% του συνόλου. Επίσης, ένα σημαντικό τμήμα συμμετεχόντων που φτάνει το 44,7% ενημερώνεται για τα συμβάντα από το διαδίκτυο, το οποίο βεβαίως αποτελεί σχετικά πρόσφατη εξέλιξη τόσο ως μέσο και ως πηγή πληροφόρησης για τις ειδήσεις.

Εξάλλου, νέα μέσα ειδησεογραφικής ενημέρωσης αποτελούν και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, όπως είναι το Facebook, το Twitter ή και άλλα. Αυτά προσελκύουν το 36% του συνόλου των συμμετεχόντων σε τακτική ενημέρωση. Την ίδια στιγμή, το 41,7% ποτέ δεν ενημερώνεται απ' αυτές τις πηγές, ενώ το διαδίκτυο ποτέ δεν χρησιμοποιεί ως πηγή ειδήσεων το 30,5%. Άλλα μέσα ηλεκτρονικής επικοινωνίας, δηλαδή τα κινητά τηλέφωνα όπως και το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο, καθόλου δεν τα χρησιμοποιούν περισσότερα από τα μισά άτομα του δείγματος. Πάντως, είναι σαφές, πως τα πολυποίκιλα ηλεκτρονικά μέσα και τρόποι ηλεκτρονικής ενημέρωσης, αυξάνουν τη σημασία που έχουν ως πηγές ειδησεογραφικής πληροφόρησης των πολιτών δεδομένης και της ταχύτατης επέκτασης της χρήσης τους και υιοθέτησής τους, μεταξύ άλλων, και ως πηγές ενημέρωσης. Στα παραπάνω, θα πρέπει να προστεθεί το γεγονός πως οι επαφές πρόσωπο με πρόσωπο διατηρούν μεγάλο μέρος της σημασίας τους. Πραγματικά, για το 30,4% του δείγματος, οι καθημερινές συζητήσεις με φίλους ή/και συναδέλφους αποτελούν πολύ σημαντική πηγή ενημέρωσης. Το ίδιο ισχύει για ένα ακόμα 36% του συνόλου που ενημερώνονται μέσω συζητήσεων με φίλους ή συναδέλφους τους σε εβδομαδιαία βάση (βλ., Πίνακα Β12.3).¹⁵

Η συμμετοχικότητα ειδικότερα ως προς την πολιτική μπορεί να υπάρξει παρά την έλλειψη εμπιστοσύνης στους πολιτικούς θεσμούς ή/και λόγω εναντίωσης σ' αυτούς, όπως και επειδή θεωρούνται σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό αποδεκτοί ή είναι αποτελεσματικοί (βλ., Hooghe & Marien 2013, Bäck & Christensen 2016). Έτσι, η συμμετοχικότητα εξειδικευμένη στο επίπεδο της πολιτικής δράσης εκδηλώνεται με διάφορους τρόπους, τόσο ως πρακτικές που ήδη έχουν συμβεί ή ως προθέσεις πολιτικής δράσης που εκδηλώνουν τα υποκείμενα. Αυτές δε οι ενέργειες ή οι προθέσεις συμμετοχής θα πρέπει

15. Εκτεταμένη ειδική ετήσια έρευνα για τις ψηφιακές ειδήσεις πραγματοποιείται από το Digital News Report του Ινστιτούτου Reuters στο Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης. Για τα αποτελέσματα για την τρέχουσα χρονιά για τη χώρα μας, βλ., <https://www.dianeosis.org/2018/06/digitalnews/>.

να τεθούν στο φόντο των πολιτικών γεγονότων και ανακατατάξεων του πρώτων 70 ετών του 20^{ου} αιώνα που σε πολύ σημαντικό βαθμό καθόρισαν και το ζήτημα της βλ. δεσπόζουσας κουλτούρας αναφορικά με την έκφραση γνώμης για αμφίσημα ή/και δυνητικά επικίνδυνα ζητήματα.

Η συμμετοχή των πολιτών σε μορφικά διάφορες εκδηλώσεις διαμαρτυρίας αποτελεί ένα τρόπο πολιτικής συμμετοχής. Η αναφερόμενη στην WVS-7 (βλ., Πίνακα Β12.4α) συμμετοχή σε απεργίες σημειώθηκε από το 21,7% του συνόλου και αποτελεί εκείνη τη μορφή πολιτικής συμμετοχής σε διαμαρτυρία που συγκέντρωσε το υψηλότερο ποσοστό. Απ' την άλλη πλευρά, το 41,5% των ερωτώμενων δηλώνει πως ποτέ δεν θα απεργήσει. Η συμμετοχή σε διαδήλωση έχει πραγματοποιηθεί από το 1/5 του δείγματος. Όμως, τα 2/5 (40,3%) δηλώνουν πως δυνάμει θα μπορούσαν να συμμετάσχουν, παρ' όλο που ένα σχεδόν αντίστοιχο ποσοστό απορρίπτει τις διαδηλώσεις γενικώς. Άλλες, χαμηλότερης έντασης δραστηριότητες, όπως είναι η συλλογή υπογραφών ή η συμμετοχή σε μποϊκοτάζ, έχουν γίνει πράξη από λιγότερους ανθρώπους, της τάξης του 11,7% και 14,2%, ενώ απορρίπτεται μια τέτοιου είδους συμμετοχή από το 40,9% και το 48,5%, αντίστοιχα.

Τα παραπάνω μπορούν μερικώς να συγκριθούν με την αναφερόμενη στην EVS-4, 2008 και EVS-3, 1999 συμμετοχή σε αντίστοιχες μορφές διαμαρτυρίας – με πράσινο χρώμα σημειώνονται οι συγκρίσιμες μορφές διαμαρτυρίας (οι πρώτες μεταβλητές), οι οποίες είναι ταυτόσημες με τα αναφερόμενα στην WVS-7, ενώ με κίτρινο αυτές που διαφέρουν και δεν μπορούν να συγκριθούν. Αυτό που νομίζω ότι κυρίως εμφανίζεται από την σύγκριση των ταυτόσημων δεδομένων της WVS-7 του 2017 σε σχέση με αυτά από την EVS-4 του 2008 είναι η ενίσχυση του δυναμικού διαμαρτυρίας (potential protest) αναφορικά με την υπογραφή γραπτής διαμαρτυρίας και της συμμετοχής σε μποϊκοτάζ (παρ' όλο που παραμένει μία μειονοτική επιλογή). Παρατηρείται, επίσης, αύξηση της διαθεσιμότητας για συμμετοχή σε ειρηνικές (νόμιμες) διαδηλώσεις. Σε σχέση με τα αποτελέσματα από την EVS-3 του 1999 εμφανίζεται απόκλιση σε όλα τα επίπεδα, με μερική εξαίρεση τη ριζική άρνηση συμμετοχής σε μποϊκοτάζ. Για τους λόγους της παρατηρούμενης μεταβολής δεν υπάρχει εμφανής ερμηνεία.

Εκτός από τις ήδη αναφερόμενες μορφές διαμαρτυρίας, οι οποίες αποτελούν και μορφές πολιτικής δράσης με βαρύτητα, υπάρχουν και άλλες μορφές συμπεριφοράς που περιλαμβάνουν την άμεση συμμετοχή των ενδιαφερομένων, του είδους πρόσωπο με πρόσωπο. Οι τελευταίες είναι πιο περιορισμένου εύρους ή σημασίας, όμως ενέχουν και αυτές το στοιχείο της πολιτικής δράσης και/ή του ακτιβισμού. Η μέριμνα για τέτοιου είδους δράσεις στην WVS-7 περιλαμβάνει τις εξής τέσσερις: την «δωρεά σε μια ομάδα ή σε μια καμπάνια», την «επικοινωνία με κυβερνητικό αξιωματούχο», την «ενθάρρυνση άλλων πολιτών να αναλάβουν δράση σχετικά με πολιτικά ζητήματα», όπως και την «ενθάρρυνση άλλων πολιτών να ψηφίσουν». Με αναφορά σε αυτές, ζητήθηκε από τους ερωτώμενους να προσδιορίσουν

εάν έχουν ήδη πράξει κάτι τέτοιο, εάν θα μπορούσαν να το κάνουν ή εάν δεν θα το έκαναν ποτέ. Η πραγματοποίηση μίας ή περισσότερων δράσεων φαίνεται να είναι περιορισμένη, με το 18,4% μόνο, κατ' ανώτατο όριο, να δηλώνει πως έχει ήδη εμπλακεί.

Στο επίπεδο τώρα της εν γένει δυνατότητάς τους να προχωρήσουν οι συμμετέχοντες σε μία ή περισσότερες απ' αυτές τις δράσεις, εκείνη που συγκεντρώνει τον υψηλότερο δείκτη προθετικότητας είναι η δωρεά σε μια ομάδα ή σε μια καμπάνια. Στην περίπτωση αυτή καταγράφεται το 41% του συνόλου να είναι διατεθειμένο, γενικώς, να κάνει κάτι τέτοιο. Οι λοιπές απαντήσεις πρόθεσης ως προς τις άλλες δράσεις, είναι πιο περιορισμένες.

Απ' την άλλη πλευρά, οι κατηγορηματικές αρνήσεις συμμετοχής, οι οποίες κυμαίνονται από το 40% έως το 60% περίπου στις προαναφερθείσες δράσεις, είναι εντυπωσιακές. Δημιουργούνται δε ευλόγως ερωτηματικά για τους λόγους για τους οποίους εκφράζονται οι αρνήσεις αυτές (βλ., Πίνακα B12.5).

Πέραν των πολιτικών δράσεων με άμεση προσωπική επαφή και αλληλόδραση, είναι δυνατόν αυτή να πραγματοποιηθεί με χρήση του διαδικτύου, καθώς και μέσω (ηλεκτρονικών) μέσων κοινωνικής δικτύωσης, όπως το Facebook, το Twitter, κ.ά. Έτσι, για την άντληση πληροφοριών ως προς τη συμμετοχή ή την πρόθεση συμμετοχής των εμπλεκόμενων στην έρευνα τέθηκαν άλλα τέσσερα ερωτήματα για δράσεις χαμηλής έντασης, προκειμένου να αντληθούν απαντήσεις-πληροφορίες οι οποίες κατηγοριοποιούνται με τρόπο ανάλογο των αμέσως προηγθέντων ερωτημάτων.

Αυτές καθαυτές οι πολιτικές δράσεις για τις οποίες τίθενται ερωτήματα είναι οι εξής: «Αναζήτηση πληροφοριών σχετικά με την πολιτική και πολιτικές εκδηλώσεις», «υπογραφή μιας ηλεκτρονικής αίτησης (διαμαρτυρίας)», «ενθάρρυνση άλλων πολιτών να αναλάβουν οποιαδήποτε μορφή πολιτικής δράσης» και «οργάνωση πολιτικών δραστηριοτήτων, εκδηλώσεων, διαμαρτυριών». Απ' τις απαντήσεις προκύπτει ο υψηλός βαθμός συνολικής άρνησης εμπλοκής σε πολιτικές δράσεις που ενέχουν το διαδίκτυο, η περιορισμένη διαθεσιμότητα να αναληφθεί τέτοιου είδους δράση και χαμηλός βαθμός ήδη πραγματοποιημένων ενεργειών (βλ., Πίνακα B12.6). Συνολικά η χρήση ηλεκτρονικών μέσων για εκδήλωση πολιτικών δράσεων μάλλον χαμηλής έντασης, εμφανίζεται περιορισμένη.

Η συμμετοχή όμως σε πολιτική δράση κατά την έννοια της συμβατικής συμμετοχής των πολιτών ως ψηφοφόρων σε εκλογές, τόσο σε τοπική (δήμοι, περιφέρειες) όσο και στο εθνικό κλίμακα (κοινοβούλιο), είναι διαδεδομένη και αυτό φαίνεται να εκφράζει πολιτικό ενδιαφέρον και να αποτελεί συμμετοχή στην πολιτική διαδικασία. Η εικόνα όμως γίνεται θολή αναφορικά με την εθελοντική διάσταση αυτής της συμμετοχής και της ποιότητας του υποδηλούμενου πολιτικού ενδιαφέροντος όταν ληφθεί υπόψη

η υποχρεωτικότητα της ψήφου στην Ελλάδα. Με αυτή την παρατήρηση κατατεθειμένα, θα πρέπει να σημειωθεί ότι το 71,8% και 71,1% του δείγματος δήλωσε πως «πάντοτε» ψηφίζει, αντίστοιχα, στις τοπικές και τις εθνικές εκλογές, ενώ ένα πρόσθετο ποσοστό, αντίστοιχα, 17,4% και 18,8% δήλωσε πως «συνήθως» ψηφίζει. Συνεπώς, καταγράφεται πολύ υψηλή συμμετοχή στις εκλογές (βλ., Πίνακα Β12.7).

Η υψηλή αυτή συμμετοχή δεν φαίνεται να αντανακλάται, τουλάχιστον όχι απευθείας στην πρόθεση των συμμετεχόντων στην έρευνα, αναφορικά με το τι θα ψήφιζαν στις εθνικές (βουλευτικές) εκλογές. Συγκεκριμένα, ρωτήθηκαν τι θα ψήφιζαν την επαύριο της συνέντευξης, πρακτικά η επίμαχη χρονική περίοδος είναι αυτή του Οκτωβρίου-Νοεμβρίου του 2017, όταν πραγματοποιήθηκε η συλλογή των εμπειρικών δεδομένων της WVS-7. Απ' τις απαντήσεις που δόθηκαν προκύπτει πως ένα ποσοστό της τάξης του 57% δεν εκδήλωσε προτίμηση ή με διαφόρους τρόπους δεν θα συμμετείχε στις εκλογές. Από τους λοιπούς, και περιοριζόμενοι εδώ σε πολιτικούς σχηματισμούς που θα εξέλεγαν βουλευτές λόγω υπέρβασης της προϋπόθεσης-ορίου του 3%, σε επίπεδο πρόθεσης ψήφου πάντοτε, η ΝΔ συγκεντρώνει το 17,7%, ο ΣΥΡΙΖΑ το 9%, το ΚΚΕ το 5% και η Δημοκρατική Συμπαράταξη το 3,3% (βλ., Πίνακα Β12.8).

Οι εκλογές αναμφίβολα αποτελούν κορυφαία πολιτική διαδικασία στις δημοκρατίες. Δεν είναι όμως όλα όσα συμβαίνουν περί αυτές και κατά τη διάρκειά τους διαφανή ή ευθύγραμμα. Σε αναφορά με τέτοιου είδους παρεκκλίσεις, οι οποίες για λόγους αντικειμενικότητας, ή κατ' ευφημισμό, ονομάζονται «εκλογικά συμβάντα» ρωτήθηκαν επ' αυτών οι συμμετέχοντες στην έρευνα και κατέθεσαν τις αποκρίσεις τους σχετικά.

Ένα πρώτο θέμα είναι το κατά πόσο η καταμέτρηση των ψήφων πραγματοποιείται με τρόπο δίκαιο. Αν και οι περισσότεροι συμφωνήσαν πως αυτή όντως γίνεται με δίκαιο-επαρκή τρόπο, αθροίζοντας το 69,6% των αποκρίσεων, οι ποικίλης έντασης αρνητικές τοποθετήσεις χαρακτηρίζουν το 21,6%, ενώ ένα σχεδόν 10% δηλώνει πως δεν γνωρίζει.

Το δεύτερο θέμα αφορά στο κατά πόσο οι υποψήφιοι της αντιπολίτευσης εμποδίζονται να συμμετάσχουν στις διαδικασίες. Την περίπτωση αυτή ο όγκος των αποκρίσεων, αθροιζόμενες στο 89,9% είναι αρνητικές, αν και αυτοί που δηλώνουν ότι δεν γνωρίζουν αποτελούν το 10,2% του συνόλου.

Το τρίτο ζήτημα που τίθεται υπό τη ρουμπρίκα των εκλογικών συμβάντων αφορά στις ειδήσεις της τηλεόρασης, στο εάν ευνοούν ή όχι το κυβερνών κόμμα. Οι θετικές αποκρίσεις αθροίζουν το 68,4%, ένδειξη πως ο όγκος των ψηφοφόρων θεωρεί τέτοιου είδους ενέργειες πραγματικές. Στο συνδεδεμένο μ' αυτό ζήτημα του εάν και κατά πόσο οι δημοσιογράφοι γενικώς παρέχουν αντικειμενική κάλυψη των εκλογών, το 70% απαντά αρνητικά (με αθροιζόμενες τις αρνητικές αποκρίσεις όλων των διαβαθμίσεων).

Η ποιότητα των ίδιων των ψηφοφόρων αποτελεί ένα άλλο ζήτημα που σχετίζεται εμμέσως με το πολιτικό ενδιαφέρον και τη συμμετοχή. Έτσι, ερωτηθέντες εάν οι ψηφοφόροι δωροδοκούνται (παθητική δωροδοκία), το 52,6% του συμμετεχόντων στην έρευνα έδωσε αρνητική απάντηση. Απ' την άλλη πλευρά το 24,2% έδωσε θετική, ενώ ένα μη αμελητέο 12,7% δηλώνει άγνοια. Επίσης, ρωτήθηκαν εάν θεωρούν ότι οι υπεύθυνοι/αρμόδιοι των εκλογών είναι αμερόληπτοι. Στην περίπτωση αυτή μόνο οι μισοί (το 50,4%) θεωρούν πως όντως είναι, ενώ οι λοιποί αποδέχονται ύπαρξη μεροληψίας ή δηλώνουν πως δεν γνωρίζουν. Την εικόνα συμπληρώνει η αντίληψη για τον ρόλο των «πλουσίων» στην εκλογική διαδικασία. Εδώ, ένα σημαντικό ποσοστό απαντήσεων που συγκεντρώνει το 32,5% θεωρεί ότι όντως εξαγοράζονται οι εκλογείς. Αρνητικά στέκεται το 51,3%, ενώ ένα σημαντικό 15,9% δηλώνει άγνοια! Συνολικά δηλαδή εμφανίζεται ότι παρά την τέλεση εκλογών σε τοπικό και εθνικό επίπεδο αδιαλείπτως από το 1974 (μεταπολίτευση) και κατά τα τελευταία 44 χρόνια και χωρίς την καταδίκη κάποιων για εκλογικές ατασθαλίες, υπάρχει ένας υψηλός βαθμός καχυποψίας αναφορικά με τη δωροδοκία ψηφοφόρων, την ακεραιότητα των υπευθύνων των εκλογικών διαδικασιών (δικαστικών εκπροσώπων) και επίσης με το 1/3 να έχει αποφασίσει ποιοι είναι οι δωροδοκούντες (βλ., Πίνακα Β12.9).

Ένα πρόσθετο ζήτημα αφορά στο κατά πόσο οι ψηφοφόροι απειλούνται με βία στις κάλπες. Οι συντριπτικά περισσότεροι δεν δέχονται πως υπάρχει τέτοια απειλή (το 88%). Απ' την άλλη πλευρά, στο ζήτημα εάν στις εκλογές προσφέρεται τους ψηφοφόρους μια πραγματική δυνατότητα επιλογής, το 77,6% θεωρεί πως κάτι τέτοιο συμβαίνει, αν και σε διαφορετικό βαθμό έντασης. Τέλος, αναφορικά με τη συμμετοχή των γυναικών στις εκλογικές διαδικασίες και το εάν διαθέτουν ίσες δυνατότητες συμμετοχής, το 92,5% συναινεί ότι αυτές υφίστανται (βλ., Πίνακα Β12.9). Αυτές οι τελευταίες παρατηρήσεις δείχνουν ότι παρ' όλο που οι εκλογικές διαδικασίες δεν είναι ανέφελες, φαίνεται πάντως ότι έχουν αποκτήσει στέρεες ρίζες στην Ελλάδα.

Αυτό το επιβεβαιώνει η αποδοχή της πρόσληψης περί του αδιάβλητου της εκλογικής διαδικασίας ως κάτι το πολύ σημαντικό από το 75,1% και ως πολύ σημαντικό από ένα πρόσθετο 18,5% των αποκρίσεων, συνολικά από το 93,6% των συμμετεχόντων στην έρευνα (βλ., Πίνακα Β12.10).

Πίνακας Β12.1. Ενδιαφέρον για Πολιτική (Ε199), (%)

	(%)
Πολύ	5,3
Αρκετά	22,9
Λίγο	37,7
Καθόλου	33,8
Μη απάντηση/ Άρνηση	0,2
Σύνολο	100

Πίνακας Β12.2. Συχνότητα Συζήτησης Πολιτικών Θεμάτων (E200), (%)

	(%)
Συχνά	16,1
Περιστασιακά	56,4
Ποτέ	26,6
Δεν γνωρίζω	0,6
Μη απάντηση/ Άρνηση	0,3
Σύνολο	100

N = 1200

Πίνακας Β12.3. Πηγές Ενημέρωσης (E201-E208), (%)

	Καθημερινά	Εβδομαδιαία	Μηνιαία	Λιγότερο από μηνιαία	Ποτέ	Δεν ισχύει	Δεν γνωρίζω	Μη απάντηση/ Άρνηση	Σύνολο
E201. Ημερήσιες εφημερίδες	6,7	17,8	7,7	19,2	48,2		0,2	0,2	100
E202. Ειδήσεις της τηλεόρασης	63,2	19,9	3,6	3,6	9,4			0,3	100
E203. Νέα ραδιοφώνου	25,1	23,8	10	14,5	26,3		0,1	0,3	100
E204. Κινητό τηλέφωνο	29	10,9	3,2	5,5	51,4			0,2	100
E205. Ηλεκτρονικό ταχυδρομείο	14,9	9,3	3,8	7,2	57,2	7,1	0,4	0,2	100
E206. Διαδίκτυο	44,7	11,5	2,8	3	30,6	7,1		0,3	100
E207. Μέσα κοινωνικής δικτύωσης (Facebook, Twitter, κ.λπ.)	36	9,4	2,4	3,8	41,7	6,8			100
E208. Συζητήσεις με φίλους ή συναδέλφους	30,4	36,9	11,3	10,1	11,2			0,1	100

N = 1200

Πίνακας Β12.4α. Συμμετοχή σε Μορφές Διαμαρτυρίας WVS-7 (E209-E212), (%)

	Έχω συμμετάσχει	Μπορεί να συμμετάσχω	Ποτέ δεν θα συμμετάσχω
E209. Υπογραφή γραπτής διαμαρτυρίας	14,2	43,6	40,9
E210. Συμμετοχή σε μπούκοτάζ	11,7	36,1	48,5
E211. Συμμετοχή σε ειρηνικές διαδηλώσεις	20,1	40,3	36,9
E212. Συμμετοχή σε απεργίες	21,7	34,1	41,5

N = 1200

Πίνακας Β12.4β. Συμμετοχή σε Δράσεις EVS-4 (ν187-ν191), (%)¹⁶

		Έχω συμμετάσχει	Ίσως να συμμετείχα	Δεν θα συμμετείχα ποτέ
ν187	Υπογραφή γραπτής διαμαρτυρίας	19,2	36,3	44,6
ν188	Συμμετοχή σε ομάδες παρεμπόδισης κινητοποιήσεων (μπούκοτάζ)	6,8	21,5	71,7
ν189	Συμμετοχή σε νόμιμες διαδηλώσεις	24,0	29,9	46,2
ν190	Συμμετοχή σε παράνομες απεργίες	4,6	10,8	84,6
ν191	Κατάληψη κτιρίων ή εργοστασίων	7,5	11,8	80,7

N = 1500

Με γαλάζιο χρώμα ταυτόσημες ερωτήσεις με αντίστοιχες της WVS-2017.

Με πορτοκαλί χρώμα μερικής συγγένειας ερωτήσεις με ανάλογες της WVS-2017.

16. Απαντήσεις στην ερώτηση Q55: «Θα ήθελα να κοιτάξετε αυτή την κάρτα. Θα σας διαβάσω διαφορετικές μορφές πολιτικής δράσης και θα ήθελα να μου πείτε, για καθεμιά ξεχωριστά, αν έχετε συμμετάσχει σε κάποια από αυτές, αν υπάρχει περίπτωση να συμμετάσχετε ή δεν θα συμμετείχατε ποτέ κάτω από οποιοσδήποτε συνθήκες.»

Πίνακας Β12.4γ. Συμμετοχή σε Δράσεις EVS-3 (ν179-ν183), (%)

		Έχω συμμετάσχει	Ίσως να συμμετείχα	Δεν θα συμμετείχα ποτέ
ν179	Υπογραφή γραπτής διαμαρτυρίας	46,2	36,2	18,6
ν180	Συμμετοχή σε ομάδες παρεμπόδισης κινητοποιήσεων (μπούκοτάζ)	4,3	17,1	78,6
ν181	Συμμετοχή σε νόμιμες διαδηλώσεις	43,9	35,7	20,4
ν182	Συμμετοχή σε παράνομες απεργίες	9,3	23,4	67,3
ν183	Κατάληψη κτιρίων ή εργοστασίων	19,3	20,3	60,4

N = 997

Με γαλάζιο χρώμα ταυτόσημες ερωτήσεις με αντίστοιχες της WVS-2017.

Με πορτοκαλί χρώμα μερικής συγγένειας ερωτήσεις με ανάλογες της WVS-2017.

Πίνακας Β12.5. Δράση Που οι Πολίτες θα Αναλάμβαναν (E213 - E2016), (%)

	Το έχω κάνει	Μπορεί να το κάνω	Ποτέ δεν θα το κάνω	Δεν γνωρίζω	Μη απάντηση/ Άρνηση	Σύνολο
E213. Δωρεά σε μια ομάδα ή σε μια καμπάνια	16,1	41	39,5	3	0,4	100
E214. Επικοινωνία με κυβερνητικό αξιωματούχο	18,4	37,3	40,9	2,9	0,4	100
E215. Ενθάρρυνση άλλων πολιτών να αναλάβουν δράση σχετικά με πολιτικά ζητήματα	8,2	25,9	61	4,2	0,6	100
E216. Ενθάρρυνση άλλων πολιτών να ψηφίσουν	11	25,4	59,7	3	0,9	100

N = 1200

Πίνακας Β12.6. Δράση Μέσω Διαδικτύου (E217 - E220), (%)

	Το έχω κάνει	Μπορεί να το κάνω	Ποτέ δεν θα το κάνω	Δεν ισχύει	Δεν γνωρίζω	Μη απάντηση/ Άρνηση	Σύνολο
E217. Αναζήτηση πληροφοριών σχετικά με την πολιτική και πολιτικές εκδηλώσεις	16,7	22,3	52	7,1	1,7	0,2	100
E218. Υπογραφή μιας ηλεκτρονικής διαμαρτυρίας	10,7	31	48,1	7,1	3	0,2	100
E219. Ενθάρρυνση άλλων πολιτών να αναλάβουν οποιαδήποτε μορφή πολιτικής δράσης	4,6	22,3	62,1	7,1	3,7	0,2	100
E220. Οργάνωση πολιτικών δραστηριοτήτων, εκδηλώσεων, διαμαρτυριών	3,8	19,3	65,9	7,1	3,7	0,2	100

N = 1200

Πίνακας Β12.7. Συχνότητα Ψήφου (E221 - E222), (%)

	Πάντοτε	Συνήθως	Ποτέ	Δεν επιτρέπεται να ψηφίσω	Δεν ισχύει	Μη απάντηση/ Άρνηση	Σύνολο
E221. Τοπικό επίπεδο (δημοτικές εκλογές)	71,8	17,4	2,8	6,3	1,6	0,1	100
E222. Εθνικό επίπεδο (εθνικές εκλογές)	71,1	18,8	2	6,3	1,6	0,3	100

N = 1200

Πίνακας Β12.8. Πρόθεση Ψήφου (E223), (%)

	(%)
ΑΝΕΛ	0,5
ΑΝΤΑΡΣΥΑ	0,9
Δημοκρατική Συμπράταξη	3,3
Ένωση Κεντρώων	1
ΚΚΕ	5
Λαϊκή Ενότητα	0,7
Νέα Δημοκρατία	17,7
Πλεύση Ελευθερίας	0,6
Ποτάμι	1,5
ΣΥΡΙΖΑ	9
Χρυσή Αυγή	2,8
Λευκό	5,7
Άκυρο	5,4
Δεν θα ψηφίζα	12
Άλλο	0,8
Δεν ισχύει	7,9
Δεν γνωρίζω	13,9
Μη απάντηση/ Άρνηση	11,3
Σύνολο	100

N = 1200

Πίνακας Β12.9. Εκλογικά Συμβάντα (Συνθήκες Εκλογικής Αναμέτρησης) (E224-E233), (%)

	Πολύ συχνά	Αρκετά συχνά	Όχι συχνά	Καθόλου συχνά	Δεν γνωρίζω	Μη απάντηση/Άρνηση	Σύνολο
E224. Οι ψήφοι καταμετρούνται με δίκαιο τρόπο	33,2	36,4	16,2	4,4	9,8	0	100
E225. Οι υποψήφιοι της αντιπολίτευσης εμποδίζονται να συμμετάσχουν	1,1	7,6	22,3	58,6	10,2	0,2	100
E226. Οι ειδήσεις της τηλεόρασης ευνοούν το κυβερνών κόμμα	19,1	49,3	21,7	5,3	4,4	0,2	100
E227. Οι ψηφοφόροι δωροδοκούνται	5,8	28,4	26,4	26,2	12,7	0,5	100
E228. Οι δημοσιογράφοι παρέχουν αντικειμενική κάλυψη των εκλογών	3,8	22	41,8	28,2	3,9	0,2	100
E229. Οι υπεύθυνοι/αρμόδιοι των εκλογών είναι αμερόληπτοι	19,9	30,5	28,2	9,2	11,9	0,2	100
E230. Οι πλούσιοι εξαγοράζουν τις εκλογές	8,9	23,6	25,9	25,4	15,9	0,3	100
E231. Οι ψηφοφόροι απειλούνται με βία στις κάλπες	0,9	4,6	18,3	69,7	6,5	0,1	100
E232. Στους ψηφοφόρους προσφέρεται μια πραγματική δυνατότητα επιλογής στις εκλογές	40	37,6	14,8	3,6	3,9	0,1	100
E233. Οι γυναίκες έχουν ίσες ευκαιρίες συμμετοχής	66,5	26	5	0,5	1,8	0,2	100

N = 1200

Πίνακας Β12.10. Σημασία Αδιάβλητων Εκλογών (E234), (%)

	(%)
Πολύ σημαντικό	75,1
Μάλλον σημαντικό	18,5
Όχι πολύ σημαντικό	3,3
Καθόλου σημαντικό	1,1
Δεν γνωρίζω	2
Σύνολο	100

N = 1200

Β.13. Πολιτική Κουλτούρα & Πολιτικά Καθεστώτα

Η ενότητα «Πολιτική Κουλτούρα και Πολιτικά Καθεστώτα» περιλαμβάνει 25 ερωτήματα. Με αυτά επιχειρείται να καλυφθούν ζητήματα που αφορούν σε στοιχεία αξιών και στάσεων σχετικά με τα πολιτικά συστήματα και την πολιτική κουλτούρα, δηλαδή τη μορφή που αυτή λαμβάνει.¹⁷ Επίσης, οι ερωτήσεις σκοπεύουν να αντλήσουν πληροφορίες αναφορικά με τη δημοκρατία και τη πολιτική διακυβέρνηση στην Ελλάδα. Ας σημειωθεί πως με τις περισσότερες απ' αυτές, αλλά όχι με όλες, επιδιώκεται η αυτό-

τοποθέτηση των ερωτώμενων σε μία 10βάθμια κλίμακα, με τα δυο άκρα της να εμπεριέχουν συγκεκριμένες αντιθετικές μεταξύ τους δηλώσεις.

Κατ' αρχήν, τίθεται μία σειρά από ερωτήματα που αφορούν σε διάφορα είδη πολιτικών συστημάτων και ζητείται από τους αποκρινόμενους να τα αξιολογήσουν επιλέγοντας από τις κατηγορίες: «πολύ καλό», «σχετικά καλό», «σχετικά άσχημο», «πολύ άσχημο». Από τις ομαδοποιημένες αποκρίσεις κατ' αρχήν προκύπτει ότι δεν υπάρχει δυσχέρεια ως προς την κατανόηση των ίδιων των ερωτημάτων. Ως προς τα αποτελέσματα, σαφώς οι αυταρχικές-μη δημοκρατικές απόψεις αναφορικά με τα πολιτικά συστήματα είναι μη αποδεκτές, σχεδόν καθ' ολοκληρίαν. Απ' την άλλη πλευρά, τα δημοκρατικά πολιτικά συστήματα τυγχάνουν της γενικής αποδοχής (για λεπτομέρειες βλ., Πίνακα Β13.10).

Σε σχέση με την τοποθέτηση των ίδιων των υποκειμένων στον άξονα «αριστερά-δεξιά» εμφανίζεται ο όγκος τους να συγκεντρώνεται στο πολιτικό κέντρο με αριστερό προσανατολισμό (κεντροαριστερά). Επίσης, είναι εμφανές ότι τόσο το δεξί όσο και το αριστερό άκρο είναι εμφανώς αποδυναμωμένα ως προς τους πολιτικούς αυτό-προσδιορισμούς των υποκειμένων. Αξίζει να σημειωθεί πάντως ότι ένα μάλλον υψηλό ποσοστό συμμετεχόντων δεν δίνει απάντηση για το πώς προσδιορίζεται πολιτικά, αρνείται να απαντήσει ή δεν γνωρίζει. Αυτοί αθροίζονται στο 15,2% του συνόλου και εκ των πραγμάτων θέτουν ερωτηματικά για τον κεντροβαρή προσδιορισμό του συνόλου (βλ., Πίνακα Β13.2), αφενός, και για την κοινωνική αποδοχή και το ερμηνευτικό λυσιτελές της διάκρισης Δεξιά-Αριστερά, αφετέρου.

Αναφορικά με τα χαρακτηριστικά της δημοκρατίας τίθενται εννέα ερωτήματα το καθένα εκ των οποίων περιλαμβάνει ένα χαρακτηριστικό το οποίο ζητείται να προσδιοριστεί εάν ανήκει στα ουσιαστικά χαρακτηριστικά της δημοκρατίας ή όχι, με δυνατότητα να σημειωθεί ο βαθμός έντασης στην έκφραση της γνώμης. Η άσκηση αυτή αποσκοπεί να ψαύσει εάν αναγνωρίζονται ορισμένα χαρακτηριστικά ως ουσιαστικά δημοκρατικά ή μη.

Έτσι, λαμβάνοντας το άθροισμα των αποτελεσμάτων των τριών εντονότερων διαβαθμίσεων αναφορικά με τη θετική ταύτιση του χαρακτηριστικού ως ουσιαστικού στοιχείου της δημοκρατίας αναγνωρίζονται ως τέτοια, σε καθοδική τη σειρά σημασίας, τα εξής:

- «οι γυναίκες να έχουν τα ίδια δικαιώματα με τους άνδρες» – από το 94,3% του συνόλου,
- «οι πολίτες επιλέγουν τους ηγέτες τους με ελεύθερες εκλογές» – από το 91,3%,
- «οι πολίτες λαμβάνουν επίδομα ανεργίας» – από το 76,2% και
- «τα πολιτικά δικαιώματα προστατεύουν τους πολίτες από υπερβάσεις του κράτους» – από το 70,1% (βλ., Πίνακα Β13.2).

17. Έτσι, λ.χ., η πολιτική κουλτούρα μπορεί να είναι κοινοτική/παρωχημένη (parochial), υποτακτική (subject), ή συμμετοχική (participant), για να θυμηθούμε τις διακρίσεις των Gabriel A. Almond and J. B. Powell (1966): βλ. ακόμα Almond and Verba (1963), όπως και Almond (1980). Ακόμα η πολιτική κουλτούρα μπορεί στην απτή της μορφή να ενέχει επιλεκτικές αναλογίες και προσμίξεις των αναλυτικά διακριτών ειδών πολιτικής υπο-κουλτούρας (political sub-cultures). Έτσι στην πραγματικότητα διαμορφώνεται και υφίσταται η πολιτική κουλτούρα παντού στον κόσμο όσο και στην Ελλάδα.

Επίσης, αναγνωρίζονται ως στοιχεία της δημοκρατίας, αλλά με σαφώς πιο περιορισμένη την ένταση της επιλογής ως προς τη σημασία τους, τα εξής:

- «οι κυβερνήσεις φορολογούν τους πλούσιους και επιχορηγούν τους φτωχούς», από το 45,6%.
- «το κράτος εξισώνει τα εισοδήματα των πολιτών», από το 33,5%.
- «οι πολίτες υπακούουν τους κυβερνήτες τους», από το 24,8%.

Αντίστροφα, αθροιζόμενα τα αποτελέσματα των τεσσάρων εντονότερων διαβαθμίσεων αναφορικά με την αρνητική ταύτιση του χαρακτηριστικού ως ουσιαστικό στοιχείο της δημοκρατίας, σε καθοδική τη σειρά σημασίας, αναγνωρίζονται ως τέτοια, τα εξής:

- «ο στρατός αναλαμβάνει όταν η κυβέρνηση είναι ανίκανη» – από το 74,3%,
- «οι θρησκευτικές αρχές ερμηνεύουν σε τελευταία ανάλυση τους νόμους» – από το 55,7%, αλλά και με ένα ποσοστό «δεν γνωρίζω» 10,6%.

Για να αποτιμηθεί η εκτίμηση που έχουν οι ερωτώμενοι στην πολιτική αξία της δημοκρατίας ρωτήθηκαν πόσο σημαντικό είναι για αυτούς, για την καθεμία και καθέναν χωριστά να ζουν σε μία χώρα που κυβερνάται δημοκρατικά. Οι απαντήσεις που έδωσαν είναι απολύτως θετικές ως προς τη σημαντικότητα της δημοκρατικής διακυβέρνησης με αθροισμένο ποσοστό 98,3% και με σημαντικότερη τη απόλυτα θετική διαβάθμιση των απαντήσεων (βλ., Πίνακα Β13.4).

Όμως, όταν ρωτήθηκαν πόσο δημοκρατικά κυβερνάται σήμερα η Ελλάδα, οι απαντήσεις που δόθηκαν εντοπίζονται κυρίως στον ενδιάμεσο χώρο μεταξύ των θετικών και αρνητικών αποτιμήσεων (βλ., Πίνακα Β13.5) κι αυτό δηλώνει έναν, τουλάχιστον, σκεπτικισμό για τη δημοκρατικότητα της διακυβέρνησης της χώρας. Ο σκεπτικισμός θα μετατραπεί σε μία σαφώς αρνητική αξιολόγηση της λειτουργίας του ελληνικού πολιτικού συστήματος καθώς ο βαθμός της ικανοποίησης από αυτό είναι αρνητικός και αυτό σε ποσοστό που αθροισμένο φτάνει το 68,4% επί του συνόλου των απαντήσεων (βλ. Πίνακα Β13.6).

Την πολιτική κουλτούρα μίας χώρας επιχειρούν να αποτυπώσουν ή να εκφράσουν διάφοροι δείκτες, ένας εκ των οποίων είναι ο σεβασμός για τα ανθρώπινα δικαιώματα. Αναφορικά με τη Ελλάδα σήμερα και τον σεβασμό των ατομικών δικαιωμάτων, οι συμμετέχοντες είναι βασικά μοιρασμένοι στις εκτιμήσεις τους, παρ' όλο που εμφανίζεται μία ελαφρά υπεροχή αυτών που θεωρούν ότι δεν είναι επαρκής ο σεβασμός τους. Πραγματικά, τα αθροισμένα ποσοστά των αρνητικών έναντι των θετικών αναφορικά με τον σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων είναι 49,8% έναντι 47,8% (βλ., Πίνακα Β13.7).

Η αίσθηση για τον εαυτό και για τις προσδέσεις με ταυτότητες, χαρακτηριστικά ή τόπους, έχουν τη σημασία τους για τη διαμόρφωση της πολιτικής

κουλτούρας. Προς την κατεύθυνση αυτή, δηλαδή του προσδιορισμού συνιστωσών της πολιτικής κουλτούρας ρωτήθηκαν οι συμμετέχοντες στην έρευνα ως προς την αίσθηση που έχουν αναφορικά με την εθνική υπερηφάνεια, η οποία άπτεται τόσο της πολιτικής ιδιότητας όσο και της πολιτικής κουλτούρας. Οι αποκρίσεις των συμμετεχόντων στο ερώτημα πόσο υπερήφανοι αισθάνονται για την ελληνική τους καταγωγή, που είναι Ελληνίδες/ Έλληνες, ήταν σαφείς. Απάντησαν πως είναι «πολύ» ή «αρκετά», σε πολύ ψηλό ποσοστό που είναι 89,2% (βλ., Πίνακα 13.8).

Επίσης, θεωρούν πως νιώθουν ότι βρίσκονται πολύ κοντά στον τόπο τους (χωριό ή πόλη), στην ευρύτερη περιοχή (περιφέρεια ή νομό) καταγωγής τους, αλλά επίσης και στη χώρα, σε ποσοστά άνω του 90%. Απ' την άλλη πλευρά, αισθάνονται λιγότερο πλησίον με την ευρωπαϊκή ήπειρο, στην οποία διαβιούν, ή συνολικά με τον κόσμο· στις τελευταίες δύο περιπτώσεις κυριαρχούν οι προσδιορισμοί «κοντά» και «όχι ιδιαίτερα κοντά» που δείχνουν την ύπαρξη απόστασης και όχι έντονης ταύτισης.

Πίνακας Β13.1. Πολιτικά Συστήματα (E235-E239), (%)

	Πολύ καλό	Σχετικά καλό	Σχετικά άσχημο	Πολύ άσχημο	Δεν γνωρίζω	Μη απάντηση/ Άρνηση	Σύνολο
E235	2,9	6,1	19	69,8	2,1	0,1	100
E236	3,1	17	33,8	36,8	9,1	0,2	100
E237	1,3	4,5	15,6	77,2	1,2	0,2	100
E238	82,4	15	1,1	0,9	0,4	0,2	100
E239	1,1	9	26	56,8	6,8	0,3	100

N = 1200

Πίνακας Β13.2. Πολιτική Αυτο-τοποθέτηση (E240), (%)

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Δεν ισχύει	Δεν γνωρίζω	Μη απάντηση/ Άρνηση	Σύνολο
E240	Αριστερά									Δεξιά				
	2,7	3,1	8,6	8,9	26,2	9	9	8,2	2,8	3,2	3,1	4,0	11,2	100

N = 1200

Πίνακας Β13.3. Ουσιαστικά Στοιχεία της Δημοκρατίας (E241-E249), (%)

	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10				
	Είναι ενάντια στη δημοκρατία	Καθόλου δεν αποτελεί σημαντικό χαρακτηριστικό της δημοκρατίας										Σαφώς αποτελεί ουσιαστικό στοιχείο της δημοκρατίας	Δεν γνωρίζω	Μη απάντηση/ Άρνηση	Σύνολο
E241	Οι κυβερνήσεις φορολογούν τους πλούσιους και επικορηγούν τους φτωχούς	1,7	7,9	2,9	3,1	4,8	10,4	8,3	11,7	14,8	11,3	19,5	3	0,5	100
E242	Οι θρησκευτικές αρχές ερμηνεύουν σε τελευταία ανάλυση τους νόμους	3,7	30,7	11,2	10,1	6,5	11,1	3,2	5,6	3,5	2,2	1,4	10,6	0,4	100
E243	Οι πολίτες επιλέγουν τους ηγέτες τους με ελεύθερες εκλογές	0,3	0,9	0,1	0,1	0,5	1,3	1,4	3,3	9,5	11,9	69,9	0,5	0,3	100
E244	Οι πολίτες λαμβάνουν επίδομα ανεργίας	0,3	1,9	0,3	0,6	1,3	3,5	5,9	6,5	16,5	14,6	45,1	3,1	0,5	100
E245	Ο στρατός αναλαμβάνει όταν η κυβέρνηση είναι ανίκανη	11,8	47,4	9,6	5,5	3,3	6,5	3,3	2,4	3,4	2,3	2,2	1,8	0,4	100
E246	Τα πολιτικά δικαιώματα προστατεύουν τους πολίτες από υπερβάσεις του κράτους	0,1	2	1,5	1,4	2,4	7,5	4,9	6,7	14	14,7	41,4	4	0,5	100
E247	Το κράτος εξισώνει τα εισοδήματα των πολιτών	1,3	9,7	4,7	5,1	6	12,6	7,9	11,5	13,3	8,7	12,5	6,3	0,4	100
E248	Οι πολίτες υπακούουν τους κυβερνήτες τους	0,9	9,7	7,5	8,3	7,9	15,8	10,8	11	8,9	5,5	10,4	2,1	1,2	100
E249	Οι γυναίκες έχουν τα ίδια δικαιώματα με τους άνδρες	0,4	1	0,2	0,2	0,1	1,3	0,9	2	7,9	12,6	73,8	0,3	0,5	100

N = 1200

Πίνακας Β13.4. Σημασία Δημοκρατικής Διακυβέρνησης (E250), (%)

		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10				
E250	Καθόλου σημαντικό											Απολύτως σημαντικό	Δεν γνωρίζω	Μη απάντηση/ Άρνηση	Σύνολο
		0,1		0,3	0,2	0,9	0,5	5,4	11,5	18,2	62,6		0,2	0,2	100

N = 1200

Πίνακας Β13.5. Δημοκρατικότητα Διακυβέρνησης Ελλάδας (E251), (%)

		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10				
E251	Καθόλου δημοκρατικά											Εντελώς δημοκρατικά	Δεν γνωρίζω	Μη απάντηση/ Άρνηση	Σύνολο
		7,5	5,4	9,1	11,4	16,9	14,9	12,6	10,2	7,4	2,8		1,6	0,3	100

N = 1200

Πίνακας Β13.6. Βαθμός Ικανοποίησης με το Πολιτικό Σύστημα (E252), (%)

		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10				
E251	Καθόλου ικανοποιημένος/η											Πλήρως ικανοποιημένος/η	Δεν γνωρίζω	Μη απάντηση/ Άρνηση	Σύνολο
		17,6	11,5	12,6	11,2	15,5	10,8	11,5	5,8	1,7	0,9		0,6	0,4	100

N = 1200

Πίνακας Β13.7. Σεβασμός των Ατομικών Δικαιωμάτων (E253), (%)

	(%)
Σεβασμός των ατομικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε μεγάλο βαθμό	10,6
Σεβασμός σε αρκετό βαθμό	37,2
Δεν υπάρχει ιδιαίτερος σεβασμός	36,6
Καθόλου δεν υπάρχει σεβασμός	13,2
Δεν γνωρίζω	1,9
Μη απάντηση/ Άρνηση	0,5
Σύνολο	100

N = 1200

Πίνακας Β13.8. Περηφάνια Για Ελληνική Καταγωγή (E254), (%)

	(%)
Πολύ	68,8
Αρκετά	20,4
Λίγο	3,2
Καθόλου	1
Δεν είμαι Έλληνας/Ελληνίδα	6,1
Μη απάντηση/ Άρνηση	0,6
Σύνολο	100

N = 1200

Πίνακας Β13.9. Πόσο Κοντά Αισθάνεται (E255-E259), (%)

	Πολύ κοντά	Κοντά	Όχι ιδιαίτερα κοντά	Καθόλου κοντά	Δεν γνωρίζω	Μη απάντηση/ Άρνηση	Σύνολο
E255. Στο χωριό ή στην πόλη σας	72,5	22,1	4,0	0,5	0,8	0,1	100
E256. Στην επαρχία, περιφέρεια, νομό σας	63,9	27,7	6	1,4	0,8	0,2	100
E257. Στην Ελλάδα	62,6	31,2	4,5	0,6	0,7	0,3	100
E258. Στην ήπειρο, δηλ., Ευρώπη, Ασία, κ.ο.κ.	14,2	31,6	32,9	19,4	1,6	0,3	100
E259. Στον κόσμο	13,4	36,5	28,8	19,4	1,7	0,3	100

N = 1200

B.14. Ερωτήσεις Ειδικού Ελληνικού Ενδιαφέροντος

Από τη WVS-7 παρέχεται η δυνατότητα προς κάθε εθνική ομάδα εκτέλεσης έργου να προσθέσει έως ένα 10% ερωτήσεων ειδικότερου ενδιαφέροντος. Η παρούσα ενότητα των πρόσθετων ερωτήσεων, περιλαμβάνει 17 ερωτήσεις. Οι ερωτήσεις αυτές διαμορφώθηκαν προκειμένου να αντληθούν πληροφορίες και/ή να ελέγξουν υποθέσεις ιδιαίτερου ελληνικού ενδιαφέροντος. Οι ερωτήσεις χωρίζονται σε επιμέρους ομάδες.

Κατ' αρχήν, υπάρχουν ορισμένες-λίγες ερωτήσεις που αφορούν στο ζήτημα της εύρεσης εργασίας. Αφετηρία αποτελεί η μελέτη του Mark Granovetter για την ισχύ των αδύνατων δεσμών (strength of weak ties), όπου διατύπωσε την άποψη την οποία και τεκμηρίωσε ως προς τις ΗΠΑ πως ένας σημαντικός αριθμός ανθρώπων βρίσκουν τη βασική τους εργασία όχι μέσω τυπικών διαδικασιών, π.χ. επίσημα γραφεία εύρεσης εργασίας, αλλά μέσα από άτυπους τρόπους στους οποίους τα δίκτυα των άμεσα οικείων ή και των απλών γνωστών διαδραματίζουν σημαντικότερο ρόλο (Granovetter 1973, 1974, 1984). Ανάλογες έρευνες έγιναν σε άλλα μέρη του κόσμου, λ.χ. από τον Valery Yakubovitch (2013) για τη μετα-σοβιετική Ρωσία, αλλά ουδέποτε στην Ελλάδα. Οπότε, υπάρχει ένα ζήτημα κάλυψης ενός υπαρκτού κενού πληροφοριών.

Από την εποχή της μελέτης του Granovetter (αρχή της δεκαετίας του 1970), έχουν προκύψει δύο εξελίξεις. Η μία αφορά στην ανάπτυξη και διάδοση σε πλανητική κλίμακα της χρήσης των ηλεκτρονικών μέσων επικοινωνίας και των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, η οποία ισχύει και για την Ελλάδα. Έτσι στην Ελλάδα, αν η διείσδυσή τους υστερεί σε σύγκριση με τις πολύ ανεπτυγμένες χώρες, παρά ταύτα είναι ιδιαίτερα ευρέως διαδεδομένη στους νέους και στους ανθρώπους ηλικίας έως 40 ετών (ΕΚΚΕ 2017). Φαίνεται δε πως η χρήση τους επιδρά και σε ζητήματα όπως η αναζήτηση ή η εύρεση εργασίας ποικιλοτρόπως. Η άλλη εξέλιξη, η οποία μερικώς αποτελεί ελληνική ιδιομορφία, είναι η οικονομική κρίση των τελευταίων οκτώ ετών, η οποία έχει οδηγήσει στην εμφάνιση εκτεταμένης ανεργίας αλλά και στην αναζωπύρωση της αδήλωτης εργασίας όπως και στην ενίσχυση της μερικής απασχόλησης σε συνάρτηση με τη συρρίκνωση της πλήρους απασχόλησης. Οι σχετικές ερωτήσεις λαμβάνουν υπ' όψη αυτές τις εξελίξεις και επιχειρούν να παράσχουν έγκυρα σχετικά δεδομένα.

Η δεύτερη ομάδα ερωτήσεων, αποτελείται από μία μόνο ερώτηση με την οποία επιχειρείται να ερευνηθούν ορισμένες αξιακές προτεραιότητες. Αυτό επιδιώκεται με αφορμή τις περιπτώσεις που κάποια/οιος σύρεται ή εμπλέκεται σε συγκρουσιακές καταστάσεις, πάντοτε στο σημερινό ελληνικό πλαίσιο της μακροχρόνιας κρίσης, ώστε να προκύψει τι οι δρώντες ιεραρχούν ή θεωρούν περισσότερο σημαντικό προκειμένου να προσανατολίσουν τη δράση τους. Με τη σειρά του το στοιχείο αυτό παραπέμπει στο αξιακό σύστημα που τους διέπει. Εδώ, υπάρχει η υποψία-υπόθεση, η οποία εί-

ναι προς έλεγχο, ότι οι λεγόμενες παραδοσιακές αξίες και συμπεριφορές δεν έχουν χάσει τη σημασία τους. Αντίθετα, συνεχίζουν να επενεργούν σε σημαντικό βαθμό. Εάν δε κάτι τέτοιο αποδειχθεί ότι συνεχίζει να έχει ισχύ προκύπτει το φαινόμενο να επιχειρούν οι δρώντες να αντιμετωπίσουν νεοπαγείς καταστάσεις αναζητώντας διέξοδο σε αξίες, περισσότερο ή λιγότερο, παλαιάς κοπής.

Η τρίτη ομάδα περιλαμβάνει δύο ερωτήματα. Αφορά στο φαινόμενο της «νέας» ελληνικής μετανάστευσης, που φαίνεται να περιλαμβάνει τη μετανάστευση μορφωμένων, σε σημαντικό βαθμό αλλά όχι αποκλειστικά, νέων από την Ελλάδα προς το εξωτερικό, προκειμένου να αντιμετωπίσουν προβλήματα, κατά κύριο λόγο, εργασίας και επιβίωσης που άμεσα σχετίζονται με την έλευση της οικονομικής κρίσης. Η σχετική κάλυψη από τον Τύπο και τα παντοειδή Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας είναι εκτεταμένη και σταθερά αρνητική, καθώς εμφανίζει μία συνεχιζόμενη εικόνα μαζικής φυγής της οποίας πολλά αρνητικά έπονται. Την εικόνα αυτή οι πολίτες φαίνεται να την προσλαμβάνουν αναλόγως. Συνεπώς, έχει ενδιαφέρον πως το συγκεκριμένο φαινόμενο αντιμετωπίζεται στο επίπεδο των στάσεων που διαμορφώνουν οι δρώντες στο ελληνικό κοινωνικό πλαίσιο.

Η τέταρτη ομάδα ελληνικών ερωτήσεων, περιλαμβάνει 12 ερωτήματα. Και εδώ η οικονομικο-κοινωνική κρίση αποτελεί βασικό παράγοντα υποβάθρου, ο οποίος επιδρά στα πάντα. Η επικέντρωση είναι στις επιπτώσεις που έχει προκαλέσει η κρίση στον συναισθηματικό κόσμο και τις στάσεις των πολιτών. Εδώ τα συναισθήματα και οι ομαδικές διαφοροποιήσεις ή διακυμάνσεις τους προσλαμβάνονται να αποτελούν συνδηλώσεις κοινωνικού χαρακτήρα. Επιχειρείται λοιπόν μέσα από τις ερωτήσεις και τις απαντήσεις που έχουν ληφθεί να μελετηθεί η διαμόρφωση και καταγραφή των συναισθημάτων στην τρέχουσα περίοδο.

Αναφορικά λοιπόν με την πρώτη ομάδα, τις ερωτήσεις και τις απαντήσεις σε σχέση με το ζήτημα της εύρεσης εργασίας. Στο ερώτημα «ποιος κατά τη γνώμη σας είναι ο πλέον κατάλληλος τρόπος για να βρει κανείς δουλειά;», για το οποίο είναι δυνατόν να δοθούν έως δύο επιλογές, προκύπτει πως οι ερωτώμενοι δίνουν προτεραιότητα τόσο στην πρώτη όσο και στη δεύτερη απάντηση και επιλογή τους στις συστάσεις που έχουν εξασφαλίσει από γνωστό τους πρόσωπο προκειμένου να βρουν δουλειά. Τα γνωστά πρόσωπα σε αντιδιαστολή με αυτά της οικογένειας ή με τους στενούς οικογενειακούς φίλους, παραπέμπουν στους λεγόμενους αδυνάτους ή «ισχνούς» δεσμούς, δηλαδή στους γνωστούς των γνωστών, ενώ δείχνουν πως και στην ελληνική περίπτωση αποτελούν σημαντικό μηχανισμό που εξασφαλίζει την εύρεση εργασίας.

Ένας άλλος τρόπος να οργανωθούν οι αποκρίσεις είναι με βάση το τυπικό ή μη της διαδικασίας, δοθέντος και του γεγονότος πως στην Ελλάδα η αγορά εργασίας είναι ουσιαστικά στα χέρια του κράτους, καθώς δεν επιτρέ-

πεται η λειτουργία ιδιωτικών φορέων εύρεσης εργασίας – οι υφιστάμενοι ιδιωτικοί φορείς καλύπτονται υπό τον μανδύα των προσφερόμενων απ' αυτούς συμβουλευτικών υπηρεσιών και από μικρές αγγελίες. Ομαδοποιημένες με βάση αυτή τη διάσταση προκύπτει πως οι τυπικοί τρόποι εύρεσης εργασίας αφορούν στο 32,1% ως προς την πρώτη επιλογή, οι δε άτυποι τρόποι το 65,6%. Ως προς τη δεύτερη επιλογή, και πάλι οι τυπικοί τρόποι δίνουν εργασία στο 29,3%, ενώ οι άτυποι εξασφαλίζουν το 67%. Συνεπώς, όπως προκύπτει από τις αποκρίσεις τους οι δρώντες υπολογίζουν πολύ περισσότερο στις άτυπες παρά στις τυπικές διαδικασίες ή τρόπους για τη διασφάλιση της θέσης εργασίας τους (βλ., Πίνακα Β14.1).

Ερωτηθέντες όμως ποιον τρόπο η/ο ίδια/ος συνεντευξαζόμενη/ος έχει ακολουθήσει για να βρει εργασία, με δυνατότητα να επιλεγούν έως δύο τρόποι, και πάλι η σύσταση από γνωστό κυριαρχεί, με 29% επί του συνόλου. Την προσέγγιση αυτή ακολουθεί, ως δεύτερη επιλογή η υπόδειξη μέλους της οικογενείας ή στενού οικογενειακού φίλου με 34,5%, η οποία παραπέμπει σε σχέσεις στενές/ισχυρές («ισχυροί» δεσμοί), δηλαδή άμεσες, με υπαρκτή τη συναισθηματική πρόσδεση, ενώ έπεται η σύσταση από γνωστό πρόσωπο με 32,6%. Ευρύτερα, οι άτυποι τρόποι έχουν χρησιμοποιηθεί από το 58,8% ως πρώτη επιλογή και από το 82,5% ως δεύτερη. Η άτυπη διάσταση στην πραγματική εύρεση εργασίας κυριαρχεί και αναφορικά με το πως βρήκε δουλειά το πρώτο παιδί (κόρη ή γιός) του ερωτώμενου, για αυτούς βέβαια που έχουν παιδιά (βλ., Πίνακας Β14.2).

Εξετάζοντας πιο στενά τους ίδιους τους ερωτώμενους (ως προς τον πρώτο μόνον τρόπο που αναφέρθηκε) σε σχέση με το εκπαιδευτικό τους επίπεδο, εμφανίζονται ενδιαφέρουσες κανονικότητες και διαφοροποιήσεις. Δηλαδή, το διαδίκτυο και οι τυπικοί τρόποι εύρεσης εργασίας εμφανίζονται με σημαντικά μεγαλύτερη συχνότητα ως οι πλέον διαδεδομένοι τρόποι ανάμεσα σε όσους διαθέτουν μεταπτυχιακό ή διδακτορικό τίτλο, όπως και σε όσους διαθέτουν ένα πρώτο πτυχίο ΑΕΙ (βλ., Πίνακας 14.2.α). Αντίστροφα, αυτοί οι τρόποι είναι περιορισμένοι για όσους από εκπαιδευτική άποψη έχουν ελάχιστη εκπαίδευση· στην καλύτερη περίπτωση διαθέτουν απολυτήριο Δημοτικού σχολείου. Απ' την άλλη πλευρά, οι τελευταίοι εμφανίζονται να ανατρέχουν σε σύσταση γνωστών και σε μέλη της οικογενείας ή σε στενούς οικογενειακούς φίλους ως πιο χρήσιμους τρόπους για να βρουν εργασία, ακριβώς το αντίθετο από τους υψηλά εκπαιδευμένους που χρησιμοποιούν τέτοιους τρόπους πολύ λιγότερο. Επίσης, οι συστάσεις γνωστών αποτελούν και τον βασικό/πιο διαδεδομένο τρόπο εύρεσης εργασίας για όσους διαθέτουν (σε σειρά σημαντικότητας) Απολυτήριο 3ων τάξεων Μέσης Εκπαίδευσης, είναι αποφοίτων ΙΕΚ, αλλά και όσων έχουν Απολυτήριο Μέσης Εκπαίδευσης. Συνεπώς ο τρόπος εύρεσης εργασίας συσχετίζεται με το εκπαιδευτικό επίπεδο.

Από τα παραπάνω προκύπτει πως θεωρούνται αλλά και χρησιμοποιούνται διάφορες μέθοδοι για την εξεύρεση εργασίας, με σαφή την επιδίωξη να

υπάρξει αποτέλεσμα. Κυριαρχούν οι άτυπες μορφές εύρεσης εργασίας, ανάμεσα στις οποίες οι ισχνές σχέσεις διαδραματίζουν έναν πιο σημαντικό αριθμητικό ρόλο απ' όση οι ισχυρές/στενές σχέσεις). Ένα σχετικά νέο στοιχείο είναι η (αυξανόμενη) χρήση του διαδικτύου και των μέσων κοινωνικής δικτύωσης στην εξεύρεση εργασίας που, μερικώς τουλάχιστον, υποκαθιστούν τις ανακοινώσεις σχετικές με θέσεις εργασίας που δημοσιεύονταν στον τύπο. Επίσης, σχετίζεται το εκπαιδευτικό επίπεδο με τους χρησιμοποιημένους τρόπους εύρεσης εργασίας, ώστε όσο πιο ψηλό αυτό είναι τόσο περισσότερο χρησιμοποιείται το διαδίκτυο και επίσημοι (τυπικοί) τρόποι εύρεσης εργασίας και αντιστρόφως όσο πιο χαμηλό τόσο πιο συχνά χρησιμοποιούνται άτυποι τρόποι – με κατεξοχήν κινητοποίηση των γνωστών προσώπων.

Ως προς τη δεύτερη ομάδα που επιχειρεί να ερευνήσει τις αξιακές προτεραιότητες σε καταστάσεις σύγκρουσης, δηλαδή όταν παρά τη θέλησή τους οι δρώντες είναι υποχρεωμένοι να λάβουν θέση. Οι ερωτώμενοι μπορούσαν να επιλέξουν ως προς τη σημαντικότητά τους έως τρεις κατά σειρά παράγοντες από μία σχετική ομάδα που τους παρουσιάστηκε. Αυτό που προέκυψε ήταν πως ο πιο σημαντικός πρώτος παράγοντας είναι η προσήλωση στην οικογένεια, την οποία το 75,7% θεωρεί πως οφείλει, έχει υποχρέωση, να προασπίσει, ακολουθούμενη σε απόσταση από την αφοσίωση στα παιδιά (9,8%). Εάν ενοποιηθούν οι δύο αυτοί παράγοντες, καθώς ο δεύτερος είναι συγγενικός και μερικώς ήδη περιέχεται στον πρώτο, τότε το άθροισμα ως προς αυτή την κατηγορία κριτηρίου βαρύτητας (την αδιαφοροποίητα οικογενειακή) που καθοδηγεί κάποια/ον σε καταστάσεις σύγκρουσης φτάνει το 86,5%. Ως προς το δεύτερο τώρα κριτήριο βαρύτητας, εδώ πλέον κυριαρχεί η διακριτή αφοσίωση στα παιδιά της/του, ενώ για το τρίτο κριτήριο, πιο σημαντική είναι η προάσπιση των ίδιων συμφερόντων (βλ., Πίνακα Β14.3).

Τα παραπάνω δείχνουν ότι οι προεξάρχουσες αξίες είναι/παραμένουν αυτές που σχετίζονται με τη διασφάλιση της οικογένειας και των παιδιών. Αυτό είναι το βασικό και θεμελιακό στοιχείο γύρω από το οποίο τα πάντα κρίνονται. Το ακολουθεί το προσωπικό συμφέρον. Οτιδήποτε άλλο, που μπορεί να χαρακτηρίσει τη νεωτερική κατάσταση, όπως είναι η συμμόρφωση με τον νόμο, η προάσπιση του αδυνάτου, ή η τήρηση των δεσμεύσεων, απλά ακολουθεί σε απόσταση και αναλογικά έχει τριτεύουσα σημασία.

Σε συνάρτηση τώρα με την αναζωπύρωση του φαινομένου της μετανάστευσης Ελλήνων από την Ελλάδα προς το εξωτερικό κατά την περίοδο της κρίσης (αναφερόμαστε εδώ στην τρίτη ομάδα ερωτήσεων), ρωτήθηκαν οι συμμετέχοντες στην έρευνα για το αν συμφωνούν ή διαφωνούν με δύο προτάσεις. Η πρώτη πρόταση θέτει ένα ηθικό δίλημμα προς κρίση όπου αντιπαρατίθεται το γενικό συμφέρον προς το προσωπικό. Από τις απαντήσεις προκύπτει πως στην πρόταση «*όταν έχει ξοδέψει η χώρα για τις σπουδές/ανατροφή κάποιου/ας είναι καθήκον του/της να μείνει σ' αυτήν να βοηθήσει*», συνολικά διαφωνεί το 43,9%. Έτσι όμως θέτει το προσωπικό

πιο πάνω από το συλλογικό όφελος. Με την πρόταση αυτή όμως γενικώς συμφωνεί το 26,3% που σημαίνει αντιστροφή των προτεραιοτήτων, ενώ ένα ευμέγεθες 26,6% ούτε συμφωνεί ούτε διαφωνεί.

Η δεύτερη πρόταση θέτει ένα ζήτημα προσωπικού δικαιώματος στο να φύγει κανείς ή να παραμείνει. Συγκεκριμένα με την πρόταση *«είναι δικαίωμα του καθενός/μίας να φύγει στο εξωτερικό για να φτιάξει τη ζωή του/της»*, συμφωνεί (αθροίζοντας τις δυο κατηγορίες συμφωνίας «συμφωνώ πολύ» και «συμφωνώ») συνολικά το 83,4%. Στον αντίποδα, οι αρνητικές τοποθετήσεις αθροίζουν 4,3%, ενώ οι ενδιάμεσες (ούτε συμφωνώ-ούτε διαφωνώ) το 11,9%. Απ' τα αποτελέσματα προκύπτει πως η προσωπική επιλογή κυριαρχεί έναντι επιλογών στις οποίες προβάλλεται η συλλογικότητα ως ηθική επίκληση. Αυτό δε αποτελεί έναν δείκτη εξατομίκευσης, η οποία όπως φαίνεται αναπτύσσεται χωρίς να αντιμετωπίζει ιδιαίτερες αντιστάσεις (βλ., Πίνακα B14.4).

Η τέταρτη ομάδα ερωτήσεων της ενότητας 14, αφορά τη σχέση της κρίσης με τα συναισθήματα που προκαλεί. Σε μία 10βάθμια κλίμακα, με τον έναν πόλο να σημαίνει «δεν συμφωνώ καθόλου» και τον άλλο πόλο να σημαίνει «συμφωνώ πλήρως», το ζήτημα που εξετάζεται είναι ο βαθμός συμφωνίας ή διαφωνίας των ερωτώμενων σε συγκεκριμένες προτάσεις, με τις οποίες επιχειρείται η αποτίμηση των συναισθηματικών τους στάσεων.

Έτσι στην πρόταση, *«υπάρχουν άνθρωποι που απολαμβάνουν καλύτερη ζωή από εμένα, παρ' όλο που έχουν καταβάλει μικρότερη προσπάθεια»*, το αθροισμένο ποσοστό των θετικών αποκρίσεων συμφωνίας, όλων των διαβαθμίσεων φτάνει το 85,9% των αποκρίσεων, δηλαδή αποδέχονται σε εξαιρετικά υψηλό βαθμό την πρόταση αυτή, κάτι που υποδηλώνει μία διάχυτη ατμόσφαιρα ηθικής αγανάκτησης και συγκαλυμμένης κοινωνικής ζηλοφθονίας (Δεμερτζής και Λίποβατς 2006). Ένα εξίσου υψηλό ποσοστό αποκρίσεων συμφωνίας του επιπέδου 85,8%, προσελκύει η πρόταση *«είναι πολλοί που δείχνουν σπουδαίοι ενώ κανονικά δεν θα έπρεπε να τους δίνει κανείς σημασία»*, η οποία θέτει το ζήτημα του ιεραρχικού κοινωνικού κύρους και της αμυντικής μεταξίωσής του.

Στον αντίποδα της συμφωνίας βρίσκονται τα αποτελέσματα που αφορούν στην πρόταση: *«συχνά νοιώθω ότι οι άλλοι εκμεταλλεύονται την καλοσύνη μου»*. Πραγματικά, οι αποκρίσεις ασυμφωνίας αθροίζουν απ' όλες τις σχετικές διαβαθμίσεις το 50,9% των απαντήσεων. Όμως, αυτό που φαίνεται να κυριαρχεί περισσότερο είναι οι ενδιάμεσες κατηγορίες απόκρισης και οι όμορές τους, που μάλλον δηλώνουν ούτε συμφωνία-ούτε διαφωνία και μάλλον ένα μέτριο βαθμό αυτό-θυματοποίησης.

Διαφωνεί ακόμα ο μεγάλος όγκος των ερωτώμενων στην πρόταση: *«συχνά νοιώθω ότι οι άλλοι δεν με σέβονται»*. Συγκεκριμένα, το αθροισμένο ποσοστό των αρνητικών αποκρίσεων της μη συμφωνίας, όλων των διαβαθμίσεων,

φτάνει το 71,5%. Στην ίδια γραμμή βρίσκονται οι αποκρινόμενοι στην πρόταση: «όταν τα πράγματα έρχονται στραβά, συχνά λέω στον εαυτό μου «γιατί σε μένα»;». Όμως, εδώ το άθροισμα των ασύμφωνων αποκρίσεων είναι χαμηλότερο, στο 50,2%, ενώ μεγαλύτερη αριθμητή σημασία έχουν οι ενδιάμεσες κατηγορίες απόκρισης και οι όμορές τους, οι οποίες υποδηλώνουν ούτε συμφωνία-ούτε διαφωνία και άρα αποτυπώνουν μίαν ορισμένη αίσθηση βιωμένης αδικίας.

Η τελευταία, τέλος, πρόταση για την οποία ζητείται συμφωνία ή διαφωνία, αναφέρει ότι: «οι ελπίδες και τα όνειρά μου δεν θα βγουν ποτέ αληθινά». Την απορρίπτει η πλειονότητα των συμμετεχόντων στο δείγμα της έρευνας σε ποσοστό 65,2% (αθροισμένο ποσοστό όλων των διαβαθμίσεων αποκρίσεων μη συμφωνίας (βλ., Πίνακα Β14.6).

Από τα παραπάνω αυτό που διαφαίνεται είναι ένας πραγματισμός από τα υποκείμενα της έρευνας ως προς την αποτίμηση προτάσεων συναισθηματικού χαρακτήρα. Κι αυτό παρ' όλο που θα φαινόταν εύλογο να υφίσταται μία έντονη συναισθηματική φόρτιση στις αποκρίσεις, δοθέντος του λαϊκιστικού κλίματος που έχει προβληθεί στην πολιτική σκηνή τη χώρας και το οποίο, πιθανολογώ ότι λόγω της κρίσης φαίνεται να διαδραματίζει έναν μη αμελητέο ρόλο στον επηρεασμό των κοινωνικών υποκειμένων.

Η τελευταία σειρά ερωτημάτων που τίθεται αφορά στα συναισθήματα τα οποία στο πλαίσιο της κρίσης και των επιπτώσεών της αισθάνονται οι συμμετέχοντες στην έρευνα πεδίου. Με τις ερωτήσεις αυτές οι οποίες είναι ρητές-άμεσες επιδιώκεται να αντληθούν πληροφορίες για το πώς αισθάνονται, πώς νιώθουν, τα υποκείμενα και έτσι για τη σχέση κρίσης-συναισθημάτων. Πράγματι η πλειονότητα αισθάνεται (αθροιστικά το 56,8%) φόβο, σε ποικίλες διαβαθμίσεις, ενώ αγωνιά το 68% του δείγματος, νιώθει θυμό το 69,2%, ελπίδα το 57,7% και λύπη το 62,8%. Απ' την άλλη μεριά, τέλος, το 68,4% του δείγματος, με συναθροισμένες τις αρνητικές διαβαθμίσεις, δηλώνει πως δεν διακατέχεται από το αίσθημα της ντροπής (βλ., Πίνακα 14.6).

Συνολικά, προκύπτει από τα δεδομένα πως η κρίση και τα αποτελέσματά της πληγώνουν ποικιλοτρόπως, φοβίζουν, δημιουργούν λύπη, ανησυχία και αγωνία, ή δημιουργούν ελπίδες εξόδου απ' αυτή. Όμως, επίσης οι ερωτώμενοι δείχνουν πως δεν κυριαρχούνται τα συναισθήματά τους από μία αντίληψη συνευθύνης για τη δημιουργία και τα αρνητικά αποτελέσματα της κρίσης.

Συνοψίζοντας, με βάση τα δεδομένα για τις ερωτήσεις ειδικού ενδιαφέροντος της WVS-7 που παρουσιάζονται στην ενότητα 14, μπορεί να υποστηριχθεί ότι σήμερα οι Ελληνίδες/Ελληνες επιδιώκοντας την εύρεση εργασίας χρησιμοποιούν ποικίλους τρόπους ώστε να υπάρξει θετικό αποτέλεσμα. Τον κύριο ρόλο πάντως, αλλά και όχι μοναδικό, τον έχουν οι άτυπες μορφές εύρεσης

εργασίας, μέσα από την κινητοποίηση των δικτύων οικείων και γνώριμων, ενώ αυξανόμενη σημασία φαίνεται να αποκτά η χρήση του διαδικτύου.

Ός προς τις σημερινές αξιακές προτεραιότητες, επιβεβαιώνεται η σημασία της διασφάλισης της οικογενείας και των παιδιών στους σύγχρονους Έλληνες, στοιχείο πέριξ του οποίου τα πάντα κρίνονται, ενώ το προσωπικό συμφέρον ακολουθεί. Οτιδήποτε άλλο, που μπορεί να χαρακτηρίσει τη νεωτερική κατάσταση, όπως είναι η συμμόρφωση με τον νόμο, η προώθηση των αδυνάτων, ή η τήρηση των δεσμεύσεων, ακολουθεί σε απόσταση. Επίσης, η προσωπική διάσταση στις επιλογές κυριαρχεί έναντι επιλογών στις οποίες προβάλλεται η συλλογικότητα ως ηθική επίκληση. Το εύρημα αυτό αποτελεί έναν δείκτη εξατομίκευσης, η οποία καθώς επεκτείνεται δεν φαίνεται να αντιμετωπίζει αντιστάσεις.

Συνολικά, διαφαίνεται ένας πραγματισμός στους σημερινούς Έλληνες ακόμα και όταν αποτιμούν ζητήματα στα οποία η λαϊκιστική χειραγώγηση και η συναισθηματική φόρτιση παρουσιάζονται με ένταση. Δεν είναι ότι συναισθήματα που σχετίζονται και με την κρίση και τις επιπτώσεις της δεν δημιουργούν φόβο, λύπη, ανησυχία, αγωνία, ή δεν δημιουργούν ελπίδες εξόδου απ' αυτή. Αυτά εμφανίζονται και υπάρχουν. Όμως οι δρώντες δεν φαίνεται να κυριαρχούνται συναισθηματικά από μία αντίληψη συνευθύνης, τόσο για την κρίση όσο και για τα αρνητικά αποτελέσματα.

Πίνακας Β14.1. Γνώμη Για Τρόπο Εύρεσης Εργασίας (GR1/E291), (%)

	1 ^η επιλογή	2 ^η επιλογή
Από ανακοίνωση/προκήρυξη σε εφημερίδες ή ΟΑΕΔ	18,8	18,8
Από το διαδίκτυο	13,3	11,6
Από διαγωνισμό (του ΑΣΕΠ ή άλλον)	12,6	10
Από διορισμό με παρέμβαση πολιτικού προσώπου	5,9	5,2
Από μέλος της οικογενείας ή στενό οικογενειακό φίλο	14,5	19,9
Από σύσταση γνωστού	28,4	29,3
Με πρόσληψη στην επιχείρηση της οικογένειας	3,5	4,1
Από εξειδικευμένο ιδιωτικό οργανισμό	0,7	1
Δεν γνωρίζω	1,8	
Μη απάντηση/ Άρνηση	0,6	
Σύνολο	100	100

N = 1200

Πίνακας Β14.2α. Τρόπος Εύρεσης Εργασίας (GR2/E292a_1, E292a_2, E292b_1, E292b_2), (%)

GR2 (E 292a_1, E292a_2, E292b_1, E292b_2)	Εσείς		Το παιδί σας	
	1 ^{ος}	2 ^{ος}	1 ^{ος}	2 ^{ος}
Ανακοίνωση/προκήρυξη σε εφημερίδες ή ΟΑΕΔ	11,2	10,8	6	17,5
Ανακοίνωση/προκήρυξη στο Διαδίκτυο	7,4	10,7	3,4	14,4
Διαγωνισμό (του ΑΣΕΠ ή άλλων)	7,1	3,2	4,5	7,4
Διορισμό με παρέμβαση πολιτικού	1,7	3,6	1,4	4,5
Υπόδειξη μέλους της οικογενείας σας ή στενού οικογ. φίλου	15,8	34,5	4,5	25,5
Σύσταση γνωστού	29	32,6	10,8	28,6
Με πρόσληψη στην επιχείρηση της οικογένειας	4,9	2,5	1,2	1,3
Μέσω εξειδικευμένου ιδιωτικού οργανισμού	0,1	0,9	0,1	0,8
Άλλο τρόπο	2	1,1	0,6	
Δεν ισχύει	18,5		61	
Δεν γνωρίζω	0,3		4,9	
Μη απάντηση/ Άρνηση	1,9		1,6	
Σύνολο	100	100	100	100
Missing System		46,6		78,8

N = 1200

Πίνακας Β14.2β. Σχέση Καλύτερου Τρόπου Εύρεσης Εργασίας (GR1/E291_1) & Επίπεδου Εκπαίδευσης (E275a)

Καλύτερος τρόπος εύρεσης εργασίας	Επίπεδο Εκπαίδευσης						Σύνολο
	Χωρίς επίσημη εκπαίδευση + μερικές τάξεις Δημ. + Απολυτήριο Δημοτικού	Απολυτήριο 3 ^{ων} τάξεων Μέσης Εκπαίδευσης	Απολυτήριο Μέσης Εκπαίδευσης	Ινστιτούτο Επαγγελματικής Κατάρτισης (IEK)	Φοίτηση σε ΑΤΕΙ/ΑΕΙ + Πτυχίο ΤΕΙ + Πτυχίο ΑΕΙ	Μεταπτυχιακός τίτλος + Διδακτορικό	
Από ανακοίνωση/ Προκήρυξη σε εφημερίδες ή ΟΑΕΔ	16,3% n=63	20,2% n=18	20,2% n=78	23,5% n=21	18,4% n=40	20,6% n=6	18,3% n=226
Από το διαδίκτυο	3,8% n=15	5,6% n=5	17,6% n=69	19,1% n=17	22,1% n=46	27,5% n=8	13,2% n=159
Από διαγωνισμό (του ΑΣΕΠ ή άλλων)	4 n=,6% 18	6,7% n=6	16,3% n=64	6,7% n=6	22,1% n=48	27,5% n=8	12,5% n=150
Από διορισμό με παρέμβαση πολιτικού προσώπου	9,3% n=36	4,4% n=4	4,8% n=19	3,3% n=3	4,6% n=10	0	6% n=72
Από μέλος της οικογενείας ή στενό οικογενειακό φίλο	22,8% n=88	14,6% n=13	10,4% 41	14,6% 13	8,2% 18	3,4% n=1	14,5% n=174

Καλύτερος τρόπος εύρεσης εργασίας	Επίπεδο Εκπαίδευσης						Σύνολο
	Χωρίς επίσημη εκπαίδευση + μερικές τάξεις Δημ. + Απολυτήριο Δημοτικού	Απολυτήριο 3 ^{ων} τάξεων Μέσης Εκπαίδευσης	Απολυτήριο Μέσης Εκπαίδευσης	Ινστιτούτο Επαγγελματικής Κατάρτισης (IEK)	Φοίτηση σε ΑΤΕΙ/ΑΕΙ + Πτυχίο ΤΕΙ + Πτυχίο ΑΕΙ	Μεταπτυχιακός τίτλος + Διδακτορικό	
Από σύσταση γνωστού	33,2% n=128	40,4% n=36	25,3% n=99	28% n=25	2 n=2,1% n=48	13,7% n=4	28,3% n=340
Με προσήληψη στην επιχείρηση της οικογένειας	4,9% n=19	2,2% n=2	3,5% n=14	2,2% n=2	2,3% n=5	3,4% n=1	3,5% n=43
Από εξειδικευμένο ιδιωτικό οργανισμό	0,2% n=1	1,1% n=1	1% n=4	1,1% n=1	0,4% n=1	0	0,6% n=8
Δεν γνωρίζω	3,6% n=14	4,4% n=4	0,2% n=1	0	0,9% n=2	0	1,7% n=21
Μη απάντηση/ Άρνηση	0,7% n=3	0	0,5% n=2	1,1% n=1	0	3,4% n=1	0,5% n=7
Σύνολο	100% n=385	100% n=89	100% n=391	100% n=89	100% n=217	100% n=29	100% n=1200

Πίνακας Β14.3. Κριτήρια Βαρύτητας Ως Προς τις Συγκρούσεις (GR3/E293_1, GR3/E293_2, GR3/E293_3), (%)

	1 ^{ος} παράγοντας	2 ^{ος} παράγοντας	3 ^{ος} παράγοντας
Η προσήληψη στην οικογένειά σας	75,7		
Η αφοσίωση στα παιδιά σας	9,8	45,2	2,8
Η αφοσίωση στους φίλους σας	1,6	6	
Η πίστη στην πατρίδα	2,8	10	8,3
Η διαφύλαξη των κοινωνικών κανόνων	5,4	9	5,4
Η διατήρηση της ηθικής τάξης	1,8	8,2	10,5
Η συμμόρφωση με το νόμο	0,6	5,7	10,1
Η προστασία του αδυνάτου	1	6,5	15,4
Η προάσπιση του συμφέροντός σας	1,2	7,9	32,7
Η τήρηση των δεσμεύσεών σας		1,6	14,9
Δεν γνωρίζω	0,1		
Μη απάντηση/ Άρνηση	0,1		
Σύνολο	100	100	100
Missing System		3,1	19,3

N = 1200

Πίνακας Β14.4. Μετανάστευση στο Εξωτερικό (GR4/E294-GR5/E295), (%)

	Συμφωνώ πολύ	Συμφωνώ	Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ	Διαφωνώ	Διαφωνώ πολύ	Δεν γνωρίζω	Μη απάντηση / Άρνηση	Ποσοστό
GR4 [E294]. Όταν έχει ξοδέψει η χώρα για τις σπουδές/ ανατροφή κάποιου/ας είναι καθήκον του/ της να μείνει σ' αυτήν να βοηθήσει	8	18,3	26,6	32,1	11,8	3,1	0,1	100
GR5 [E295]. Είναι δικαίωμα του καθενός/ μίας να φύγει στο εξωτερικό για να φτιάξει τη ζωή του/της	38,4	44,9	11,9	3,3	1,2	0,1	0,2	100

N = 1200

Πίνακας Β14.5. Κρίση και Συναισθήματα (GR6/E296-GR9/E301), (%)

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Δεν συμφωνώ καθόλου	Συμφωνώ πλήρως	Δεν γνωρίζω	Μη απάντηση/ Άρνηση	Σύνολο
GR6 [E296]. Υπάρχουν άνθρωποι που απολαμβάνουν καλύτερη ζωή από εμένα, παρόλο που έχουν καταβάλει μικρότερη προσπάθεια	0,8	1,1	2	2,2	7,2	9	17,5	21	14,2	24,2	0,6	0,1	0,1	100	
GR7 [E297]. Είναι πολλοί που δείχνουν σπουδαίοι ενώ κανονικά δεν θα έπρεπε να τους δίνει κανείς σημασία	0,3	0,8	2	2,4	7,7	8,7	16,4	19,1	12,9	28,7	0,8	0,1	0,1	100	
GR8 [E298]. Συχνά νοιώθω ότι οι άλλοι εκμεταλλεύονται την καλοσύνη μου	5,4	7,4	7,8	11,8	18,5	13,4	14,5	8,1	4,6	8,1	0,1	0,3	0,3	100	
GR9 [E299]. Συχνά νοιώθω ότι οι άλλοι δεν με σέβονται	17,9	17,5	14,6	9,5	12	7,7	8,6	3,9	3,2	5			0,1	100	
GR10 [E300]. Όταν τα πράγματα έρχονται στραβά, συχνά λέω στον εαυτό μου «γιατί σε μένα»;	10,2	7,7	8,9	8,1	15,3	11,3	14,8	11,1	4,6	7,5	0,3	0,3	0,3	100	

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10			
	Δεν συμφωνώ καθόλου									Συμφωνώ πλήρως	Δεν γνωρίζω	Μη απάντηση/ Άρνηση	Σύνολο
GR11 [E301]. Οι ελπίδες και τα όνειρά μου δεν θα βγουν ποτέ αληθινά	11,2	11,5	11,6	11,8	19,1	11,4	8,1	4,6	2,5	5,2	2,8	0,1	100

N = 1200

Πίνακας B14.6. Αισθήματα λόγω κρίσης (GR12/E302-GR17/E307), (%)

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10			
	Καθόλου									Πλήρως	Δεν γνωρίζω	Μη απάντηση/ Άρνηση	Σύνολο
GR12 [E302]. Φόβος	8,1	6,9	8,4	9,2	12,3	11,9	16,6	11,7	6,5	8,1	0,3	0,1	100
GR13 [E303]. Αγωνία	5,2	3,5	5,4	6,3	11,4	11	18,9	18	9,4	10,7	0,1	0,1	100
GR14 [E304]. Ντροπή	24,8	14,4	8,3	9,3	11,6	7,2	8,7	5,4	3,2	6,4	0,6	0,3	100
GR15 [E305]. Ελπίδα	5,2	5,1	6,8	7,7	16,6	11,7	12,9	12,2	10	10,9	0,6	0,1	100
GR16 [E306]. Λύπη	4,7	6,2	6,5	7	12	9,9	18	14,6	8,2	12,1	0,5	0,2	100
GR17 [E307]. Θυμός	3,6	3,2	5,2	8,2	9,7	9,1	14,2	15,9	11,2	18,8	0,7	0,2	100

N = 1200

Γ. Συμπεράσματα

1 – ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΑΞΙΕΣ, ΣΤΑΣΕΙΣ & ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΑ

Αναφορικά με τη βαρύτητα που οι Ελληνίδες και οι Έλληνες αποδίδουν σε ορισμένες κοινωνικές σχέσεις, θεσμούς και διαδικασίες, είναι εμφανές ότι θεωρούν την οικογένειά τους ως το πιο σημαντικό στοιχείο και αξία, όπως προκύπτει με απόλυτη σαφήνεια από τις αποκρίσεις τους σε ποικίλα σχετικά ερωτήματα. Οι φίλοι επίσης είναι πολύ σημαντικοί, όπως και η εργασία, ο ελεύθερος χρόνος και η θρησκεία. Αντίθετα, δεν θεωρούν σημαντική την πολιτική.

Σε σχέση με τις αξίες που επιδιώκουν να ενστερνιστούν τα παιδιά τους φαίνεται πως προκρίνονται και προωθούνται αξίες με ανάμικτα χαρακτηριστικά τόσο σύγχρονα όσο και παραδοσιακά, ενώ δεν απουσιάζει η προώθηση μίας φορμαλιστικής αξιακής προδιάθεσης. Πέραν της οικογένειας και των φίλων μερίδα του δείγματος εμφανίζει μία επιφυλακτική στάση απέναντι σε ορισμένες μειονοτικές ομάδες. Εκεί όμως που η απορριπτική στάση είναι γενικευμένη είναι όταν πρόκειται για εξαρτημένα άτομα, τόσο τοξικοεξαρτημένα και πότες.

Γενικώς, εμφανίζεται να υπάρχει περιορισμένη αποδοχή στερεότυπων και/ή παρωχημένων απόψεων, κυρίως σε σχέση με τον ρόλο των φύλων. Όμως, η μεταβολή των νοοτροπιών προς κατεύθυνση που μπορεί να χαρακτηριστεί σύγχρονη, δεν φαίνεται να είναι κάτι το τετελεσμένο. Σε αρκετά ζητήματα, λ.χ. σε σχέση με τους αλλοδαπούς ή αποκλίνουσες ομάδες, εμφανίζονται αξιολογικές κρίσεις που στέκονται πιο κοντά σ' αυτό που μπορεί να προσδιοριστεί παραδοσιακό παρά στο νεωτερικό. Όμως, ακόμα και όταν η αποδοχή της παραδοσιακής διάστασης εμφανίζεται ισχυρή δεν παύει, επίσης, να ενυπάρχει ένα ενισχυμένο στοιχείο αμφισβήτησης της παραδοσιακής ορθότητας αλλά και προσέλευσης από νεωτερικές αντιλήψεις. Εμφανώς η ελληνική κοινωνία αξιακά φαίνεται προς βρίσκεται σε μία μη ολοκληρωμένη μετάβαση από το παραδοσιακό στο νεωτερικό.

2 – ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΥΗΜΕΡΙΑ

Η κοινωνική ευημερία κρίνεται με βάση το πόσο ευτυχισμένοι νιώθουν οι συμμετέχοντες στην έρευνα, αν διαθέτουν δυνατότητες επιλογής ή έλεγχου

επί της ζωής τους, αν είναι ικανοποιημένοι απ' τη ζωή, αν η οικονομική κατάσταση τους είναι καλή σήμερα και/ή διαγενεακά. Η συνολική αποτίμηση των απαντήσεων αναγνωρίζει πως αυτό που μπορεί να προσδιοριστεί ως κοινωνική ευημερία υπάρχει για την πλειονότητα των συμμετεχόντων στην έρευνα, αλλά αυτό δεν συμβαίνει ενιαία ή ευθύγραμμη. Εμφανίζονται ανάμεικτα στοιχεία και αυτό μπορεί κανείς να πιθανολογήσει πως υποδηλώνει μετάβαση από την παραδοσιακή κατάσταση προς κάτι το νεωτερικό. Όμως, αφενός, δεν είναι σαφής η ακριβής κατεύθυνση ή η ποιότητα αυτής της μετάβασης, καθώς δεν είναι διαθέσιμα διαχρονικά συγκριτικά δεδομένα. Η νεωτερικότητα εξάλλου δεν αποτελεί μία κατάσταση ευθύγραμμη ή ενιαία και δεν ακολουθεί κάποια υποχρεωτική πορεία.

3 – ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ, ΕΜΠΙΣΤΟΣΥΝΗ & ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΣΕ ΟΡΓΑΝΩΣΕΙΣ

Οι επίσημες οργανώσεις ή θεσμοί που συνεχίζουν να προσελκύουν εμπιστοσύνη στην Ελλάδα το φθινόπωρο του 2017, είναι αυτές που δεν έχουν ταυτιστεί ως υπαίτιες για την οικονομική κρίση. Η σειρά της θετικής αποτίμησης είναι: πανεπιστήμια, εκκλησία, ένοπλες δυνάμεις, αστυνομία και δικαστήρια. Αντίθετα, εξαιρετική δυσπιστία εκφράζεται κατά φθίνουσα σειρά, στα πολιτικά κόμματα, στην κυβέρνηση, στο κοινοβούλιο, στην τηλεόραση, στον Τύπο, στις τράπεζες και τα συνδικάτα. Επίσης, διεθνείς οργανισμοί ταυτισμένοι συνήθως δια της επιρροής των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας με την κρίση και τις επιπτώσεις της όπως είναι το ΔΝΤ, η Παγκόσμια Τράπεζα, η ΕΕ, και το ΝΑΤΟ, διακρίνονται για την απουσία εμπιστοσύνης σ' αυτούς. Εξάλλου, η συμμετοχή σε εθελοντικές οργανώσεις εμφανίζεται να είναι πολύ χαμηλή-εντοπίζεται κυρίως σε συνάρτηση με αθλητικές και οπαδικές δραστηριότητες.

Έτσι, ως προς την εκχώρηση γενικής εμπιστοσύνης, όσο και τη συμμετοχικότητα σε οργανώσεις, αυτές εμφανίζονται να βρίσκονται σε χαμηλό επίπεδο. Μάλιστα, εμφανίζονται διακριτά μειωμένες σε σχέση με τις δύο διαθέσιμες μετρήσεις της European Values Survey για το 2008 και το 1999. Υπόψη ότι οι δύο αυτές μετρήσεις δίνουν τιμές ήδη περιορισμένες σε σχέση με άλλες συμμετέχουσες στην έρευνα χώρες. Αυτή η απόλυτη χειροτέρευση, με την εμπιστοσύνη και τη συμμετοχή σε εθελοντικές οργανώσεις ψαλιδισμένες στο έπακρο ή και εξαφανισμένες, μπορεί να θεωρηθεί ότι σχετίζεται, κατά την έννοια της εκλεκτικής συγγένειας, με το φαινόμενο της κρίσης. Κατ' επέκταση, το κοινωνικό κεφάλαιο το οποίο εκφράζει η εμπιστοσύνη, και η συμμετοχικότητα είναι κι αυτό εξαιρετικά μειωμένο και, εφόσον δεχτούμε τη σχετική προβληματική, εξίσου ασθενικές παρουσιάζονται και οι προοπτικές ανάπτυξης.

4 – ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΑΞΙΕΣ

Θα μπορούσε να πει κανείς ότι συνολικά δεν προκύπτει με απόλυτη σαφήνεια ποια είναι η κατεύθυνση που γενικώς ακολουθείται ως προς τις

οικονομικές αξίες απέναντι στο δίλημμα: οικονομική αποτελεσματικότητα – κοινωνική προστασία. Δίλημμα που σε άλλη διατύπωση θα αντανakλούσε τη διχοστασία ανάμεσα στην αγορά και στην αναδιανομή μέσω του κρατισμού. Από τις απαντήσεις στα επιμέρους ερωτήματα διαφαίνεται μία γενικότερη τάση συγκερασμού της οικονομικής ανάπτυξης με την κοινωνική προστασία, η οποία εκ των πραγμάτων ενέχει μία μερική αντιφατικότητα.

5 – ΔΙΑΦΘΟΡΑ

Στο ζήτημα της διαφθοράς προκύπτει ότι, όπως αποτυπώνεται στην έρευνα, είναι εξαιρετικά και ευρύτατα διαδεδομένη στην ελληνική κοινωνία η αντίληψη ότι στην Ελλάδα υπάρχει εκτεταμένη διαφθορά. Κατ' αυτή την αντίληψη εμπλεκόμενοι στη διαφθορά είναι γενικώς οι κρατικές αρχές, τα στελέχη επιχειρήσεων, οι διάφοροι φορείς δημόσιων υπηρεσιών και το δημοσιογραφικό κύκλωμα. Δηλαδή, όπου εμπλέκονται φορείς εξουσίας, αρχής, ισχύος ή κύρους. Ως προς τα πραγματικά περιστατικά διαφθοράς για τα οποία καταγράφεται άμεση εμπειρία και εμπλοκή, αυτή είναι λιγότερο αναφερόμενη αλλά πάντως κατατίθεται ως υπαρκτή και αφορά σε τοπικούς αξιωματούχους και φορείς υπηρεσιών και των δύο φύλων.

6 – ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ

Η μετανάστευση προς την Ελλάδα όταν γενικά αποτελεί καταφύγιο για ανθρώπους που βρίσκονται σε ανάγκη, εμφανίζεται να είναι ανεκτή και/ή αποδεκτή. Ή είναι κάτι το ουδέτερο στο βαθμό που δεν εγείρονται ιδιαίτερα ζητήματα. Όμως, όταν συγκεκριμενοποιείται και κυρίως όταν συνδεθεί με συμπεριφορές που θεωρούνται αποκλίνουσες ή απειλητικές, ή όταν συνδέεται με το ζήτημα της εργασίας σε υπαρκτές συνθήκες υψηλότερης ανεργίας για τον ημεδαπό πληθυσμό, τότε αντιμετωπίζεται και αποτιμάται ως ένα αρνητικό φαινόμενο.

7 – ΑΣΦΑΛΕΙΑ

Οί Έλληνες αισθάνονται γενικώς σε σημαντικό βαθμό ανησυχία για ζητήματα ασφάλειας, όσο και σε αναφορά με ειδικότερα ζητήματα προστασίας. Λαμβάνοντας υπόψη την κατάσταση στο τοπικό και/ή προσωπικό επίπεδο οι ληστείες και οι πωλήσεις ναρκωτικών στον δρόμο προκαλούν τη μεγαλύτερη ανασφάλεια, αλλά αυτή σχετίζεται και με το γεγονός ότι το 1/10 του συνόλου των ερωτώμενων είναι θύμα εγκληματικής πράξης κατά το τελευταίο έτος, τόσο η/ο ίδια/ος, όσο και μέλος της οικογένειάς της/του. Η υπαρκτή αίσθηση ενός βαθμού ανασφάλειας οδηγεί πολλές/ούς σε ενέργειες, όπως είναι η αποφυγή να φέρει κανείς μεγάλα ποσά ή η αποφυγή εξόδου το βράδυ που αποσκοπούν στη μείωση της έκθεσης σε κίνδυνο ή τυχόν απώλειες.

Εξάλλου, αρκετοί αισθάνονται απειλητική την οικονομική ανασφάλεια, κυρίως απέναντι στο ενδεχόμενο απώλειας της εργασίας τους ή της δυ-

σχέριες να βρουν μία άλλη. Στο επίπεδο των εξωτερικών απειλών και της συναρτούμενης μ' αυτές αίσθησης ασφάλειας, υπάρχει σε σημαντική μερίδα των συμμετεχόντων στην έρευνα ανησυχία, τόσο για το ενδεχόμενο πολεμικής σύγκρουσης όσο, κυρίως, για το ενδεχόμενο τρομοκρατικού χτυπήματος. Πλείστοι όσοι δε είναι διατεθειμένοι, εφόσον βέβαια τα πράγματα εξελιχθούν προς την κατεύθυνση αυτή, να συμμετάσχουν σε ενδεχόμενη πολεμική προσπάθεια της χώρας.

Τέλος, σε υποθετικά διλήμματα όπου κανείς έχει να επιλέξει ανάμεσα στην ελευθερία και την ισότητα, αλλά και ανάμεσα στην ελευθερία και την ασφάλεια, η ελευθερία προτιμάται μεν στην πρώτη περίπτωση, πλην όμως η ασφάλεια υπερτερεί στη δεύτερη, απ' το οποίο μπορεί να συναχθεί ότι αποτελεί βασικότερη αξία για τους συμμετέχοντες στην έρευνα από άλλες. Όμως, αυτή αποτελεί τη συνολική αδιαφοροποίητη εικόνα. Όταν οι απαντήσεις συσχετισθούν με το εκπαιδευτικό επίπεδο τότε η εικόνα μεταβάλλεται καθώς οι λιγότερο μορφωμένοι έχουν απέναντι στο πρώτο δίλλημα μια περιορισμένη προτίμηση προς την αξία της ελευθερίας απ' όσο οι περισσότερο μορφωμένοι. Απ' την άλλη πλευρά, στο δεύτερο δίλλημα σαφώς οι λιγότερο εκπαιδευμένοι στέκονται, κατά δήλωσή τους πάντοτε, με τη διάσταση της ασφάλειας, ενώ οι περισσότερο μορφωμένοι με αυτήν της ελευθερίας.

8 – ΜΕΤΑ-ΥΛΙΣΤΙΚΟΣ ΔΕΙΚΤΗΣ

Στο πλαίσιο της WVS-7 έχει διαμορφωθεί ένας μεταυλιστικός δείκτης. Με αυτόν επιδιώκεται να προσδιοριστούν αξιακά οι συμμετέχουσες στην έρευνα χώρες, όπως είναι η Ελλάδα, κι αυτό πραγματοποιείται με βάση τις επιλογές που δηλώνουν τα υποκείμενα της έρευνας σε συνάρτηση με ένα υλιστικό-μεταυλιστικό συνεχές.

Αναφορικά με τους στόχους που θα πρέπει να έχει η Ελλάδα κατά τα επόμενα δέκα χρόνια, προκύπτει ότι προεξάρχει ως επιλογή των υποκειμένων ο υλιστικός στόχος του «υψηλού επιπέδου οικονομικής ανάπτυξης». Ως δεύτερος στόχος όμως υπερτερεί ο μεταυλιστικός στόχος «να έχουν οι πολίτες μεγαλύτερο έλεγχο πάνω στα όσα ισχύουν στο χώρο εργασίας και στις κοινότητές τους». Κατά συνέπεια, για την ελληνική περίπτωση προβάλλει κατ' αρχήν ο «μάλλον υλιστικός» προσδιορισμός στο πλαίσιο του μεταυλιστικού δείκτη.

Όμως, προχωρώντας την επεξεργασία των δεδομένων και την ανάλυση των υλιστικών και μεταυλιστικών στόχων σε σχέση με την ηλικία των ερωτώμενων, εμφανίζονται ορισμένες ενδιαφέρουσες διαφοροποιήσεις. Πραγματικά, η νεαρότερη ηλικιακά κοορτή (από 18 έως και 24 ετών) διαφοροποιείται από τις λοιπές: δείχνει μεν προτεραιότητα στην ίδια υλιστική αξία («υψηλό επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης») με τις λοιπές ηλικιακές ομάδες, αλλά σημαντικά περιορισμένη. Δείχνει δε μία ιδιαίτερα θετική αξιολόγηση μίας μεταυλιστικής αξίας «να έχουν οι πολίτες μεγαλύτερο έλεγχο πάνω

στα όσα ισχύουν στο χώρο εργασίας» που τη διαχωρίζει από τις λοιπές ηλικιακές ομάδες. Η διαφοροποίηση της ίδιας ηλικιακής ομάδας επαναλαμβάνεται και σε σχέση με τον δεύτερο στόχο για τη χώρα με επιλογή από σημαντικό τμήμα της, του άλλου μεταυλιστικού στόχου. Αυτή η τάση συνάδει με τις απόψεις του R. F. Inglehart. Ενδιαφέρον έχει και η ηλικιακή κοορτή των 25-34 ετών που εμφανίζει σε πολύ μεγάλο ποσοστό επιλογή υλιστικής αξίας, ενώ η κοορτή των 65+ ετών δείχνει αυξημένη, την υλιστική επίσης, προτίμηση για στην αμυντική ισχύ της χώρας.

Από άλλα θεματικά συγγενή αποτελέσματα προκύπτει ότι σε σχέση με παλαιότερη έρευνα (EVS-4) του 2008, η WVS-7 του 2017 εμφανίζει παλινδρόμηση. Κατά την προηγούμενη μέτρηση κυριαρχούσαν οι μεταυλιστικές προοπτικές. Πάντως, βλέποντας τις απαντήσεις που δόθηκαν στο σύνολό τους και λαμβάνοντας υπόψη τα περί κρίσης αναφερθέντα, προκύπτει πως η ελληνική κοινωνία κατά την τρέχουσα χρονική περίοδο φαίνεται να χαρακτηρίζεται από έναν κυρίως «μάλλον υλιστικό» προσδιορισμό στη μεταυλιστική κλίμακα.

Αν η Ελλάδα εμφανιζόταν (με χρήση δεδομένων από την EVS-3 του 1999) να καταλαμβάνει θέση που σαφώς μπορεί να χαρακτηριστεί ως «μάλλον μεταυλιστική» και το αυτό έδειχνε και η EVS-4 δέκα χρόνια αργότερα, σήμερα έχοντας υποστεί τη (συνεχιζόμενη) οικονομικοκοινωνική κρίση και διατηρώντας σταθερά τα λοιπά δεδομένα, η χώρα φαίνεται πως σε αξιακό επίπεδο εμφανίζει υποχώρηση (period effect)· καταλαμβάνει τώρα θέση που μπορεί να χαρακτηριστεί ως «μάλλον υλιστική», όπως δείχτηκε παραπάνω. Απ' αυτή την άποψη, εμφανίζεται να καθίσταται αξιακά λιγότερο σύγχρονη.

9 – ΕΠΙΣΤΗΜΗ & ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ

Αποκρινόμενοι για τη σχέση Επιστήμης και Τεχνολογίας, οι ερωτώμενοι εκδηλώνονται πολύ θετικά για τις ευεργετικές επιπτώσεις της επιστημονικής/τεχνολογικής προόδου στη σύγχρονη ζωή, αλλά και για τη δυναμική που αναμένουν να επισύρει για την επόμενη γενιά. Απ' την άλλη πλευρά, υπάρχει ένας προβληματισμός ή επιφυλακτικότητα για τη σχέση επιστήμης και θρησκείας με προεξάρχουσα την παραδοσιακή παρά τη νεωτερική στάση απέναντι στη σχέση αυτή, αλλά και ένα μούδιασμα για τον ανατρεπτικό ρόλο της επιστήμης σε σχέση με παγιωμένες αντιλήψεις για το σωστό και το λάθος. Πιο θετικός είναι οι ερωτώμενοι αναφορικά με τη χρηστική διάσταση της επιστήμης στην καθημερινότητά τους, ενώ η συνολική αποτίμηση για την επιστήμη είναι πολύ θετική. Έτσι, συνολικά, συνάγεται πως παρά ορισμένες αρκετά διαδεδομένες αμφισβητήσεις του ρόλου της επιστήμης και της τεχνολογίας, η γενική εικόνα και αποτίμησή τους είναι θετικές και από αυτή την άποψη είναι αποδεκτές για το συντριπτικά μεγαλύτερο τμήμα των συμμετεχόντων στην έρευνα ως στοιχείο της καθημερινότητας, το οποίο βελτιώνει τον κόσμο, αλλά και ως ευοίωνη προοπτική.

10 – ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΕΣ ΑΞΙΕΣ

Η συνολική εικόνα που αναδύεται αναφορικά με τις θρησκευτικές αξίες στην Ελλάδα του 2017 είναι πως χαρακτηρίζονται, αφενός, από αυξημένη σημασία του Θεού, τόσο γενικώς όσο και με απόλυτο τρόπο. Η μεγάλη πλειονότητα (άνω του 90%) πιστεύουν σε Θεό, ενώ σχεδόν οι μισοί σε μεταφυσικές καταστάσεις όπως είναι η μεταθανάτια ζωή, ο παράδεισος και η κόλαση. Αυτές οι εκφράσεις γνώμης εκφέρονται σε έναν περίγυρο όπου οι ίδιοι οι ερωτώμενοι κλείνουν οι περισσότεροι υπέρ της επιστήμης και όχι της θρησκείας όταν τα δύο αυτά μεγέθη συγκρούονται. Δείχνουν δηλαδή ότι υιοθετούν μία εκκοσμικευμένη και νεωτερική στάση αλλά και εκφράζονται υπέρ μίας θρησκευτικής ανοικτότητας. Αναφορικά με τον εκκλησιασμό εμφανίζεται μία κάμψη ενώ το μεγαλύτερο τμήμα του δείγματος δηλώνει ότι προσεύχεται. Τέλος, ως προς το νόημα που αποδίδουν οι ερωτώμενοι στη θρησκεία, αυτό με σαφήνεια προκύπτει ότι είναι προσανατολισμένο για τον παρόντα κόσμο, ενδοκόσμιο δηλαδή.

11 – ΗΘΙΚΕΣ ΑΞΙΕΣ & ΝΟΡΜΕΣ (ΚΑΝΟΝΕΣ)

Συνολικά, αυτό που αναδύεται από τις απαντήσεις που δόθηκαν στις ερωτήσεις για τις ηθικές αξίες και κανόνες είναι μία μερική αποδοχή ή επικράτηση πρακτικών και αντιλήψεων που θα μπορούσαν, μερικώς, να χαρακτηριστούν παραδοσιακές ή συντηρητικές. Ταυτόχρονα, μία τάση άμβλυνσης για αρκετές απ' αυτές και κατάληψης περισσότερο ενδιαμέσων παρά απόλυτων θέσεων. Απ' την άλλη πλευρά, δεν φαίνεται να λείπουν η αποδοχή μερική ή και πιο έντονη πρακτικών που στο επίπεδο της νομικής κατοχύρωσης δεν έχουν ιδιαίτερο βάθος χρόνου (όπως είναι το διαζύγιο) ή σχετίζονται με στυλ ζωής και αξιοδοτήσεις που μερικώς ή και καθ' ολοκληρία έχουν εισαχθεί τις τελευταίες πέντε περίπου δεκαετίες, όπως είναι η επέκταση του προγαμιαίου σεξ και για τα δύο φύλα, ή η θετική αποτίμηση των ατομικών δικαιωμάτων. Προφανώς οι ηθικές αξίες και κανόνες βρίσκονται σε μετάβαση, χωρίς αυτή να έχει ολοκληρωθεί και με δυσχερή για πολλούς ανθρώπους τη δυνατότητα διάκρισης /ή και επιλογής.

12 – ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝ & ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ

Στη Ελλάδα, όπως σε πολλές άλλες χώρες της Δύσης, έχει μειωθεί το ενδιαφέρον στις πολιτικές διεργασίες και στην πολιτική συμμετοχή. Οι λόγοι γι' αυτή την εξέλιξη είναι εξόχως σύνθετοι. Κρατώντας το στοιχείο αυτό, προχωράμε στην περιγραφή του ενδιαφέροντος για την πολιτική και την πολιτική συμμετοχή. Προκύπτει ότι το ενδιαφέρον που έχουν οι συμμετέχοντες στην έρευνα για τη πολιτική είναι πολύ χαμηλό τόσο για τους ίδιους (στο 28,5%), όσο και όταν βρίσκονται με φίλους και οικείους. Ως προς την ενημέρωση που λαμβάνεται για πολιτικά θέματα, ο όγκος της προέρχεται από την τηλεόραση ενώ αυξανόμενη είναι η σημασία του διαδικτύου ως πηγής ειδησεογραφικής ενημέρωσης. Ακόμα, σημαντική και ανερχόμενη

πηγή πληροφόρησης αποτελούν, επίσης, τα νέα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, λ.χ. Facebook. Απ' την άλλη πλευρά, οι αδιαμεσολάβητες επαφές πρόσωπο με πρόσωπο διατηρούν μεγάλο μέρος της σημασίας τους ως σημαντική πηγή ενημέρωσης.

Ως προς τη συμμετοχικότητα, αυτή ειδικευομένη στο επίπεδο εκδηλώσεων διαμαρτυρίας, αποτελεί τρόπο πολιτικής συμμετοχής. Γενικώς σήμερα εμφανίζονται αύξηση των δηλώσεων πρόθεσης όταν τα πρόσφατα συλλεγμένα στοιχεία συγκριθούν με ταυτόσημα δεδομένα προηγούμενης μέτρησης (διεξήχθη προ εννέα ετών). Έτσι, σήμερα εμφανίζεται μία αύξηση των δηλώσεων πρόθεσης για συμμετοχή σε εκδηλώσεις διαμαρτυρίας και για συμμετοχή σε ειρηνικές (νόμιμες) διαδηλώσεις. Για τους λόγους της παρατηρούμενης μεταβολής δεν υπάρχει εμφανής αιτιακή ερμηνεία. Ως προς τη συμμετοχή ή την πρόθεση συμμετοχής σε δράσεις που ενέχουν και αυτές το στοιχείο της πολιτικής δράσης του είδους πρόσωπο με πρόσωπο, αυτές εμφανίζονται περιορισμένες, ενώ επίσης πολύ περιορισμένη είναι και ανάληψη δράσης ή η εκδήλωση πρόθεσης ανάληψης δράσης μέσα από το διαδίκτυο, και με υψηλό τον βαθμό συνολικής άρνησης εμπλοκής σε πολιτικές δράσεις που ενέχουν το διαδίκτυο.

Απ' την άλλη πλευρά, η συμμετοχή σε πολιτική δράση κατά την έννοια της συμμετοχής των εκλογέων ως ψηφοφόρων σε εκλογές, στο τοπικό και εθνικό επίπεδο είναι εκτεταμένη· εκφράζει πολιτικό ενδιαφέρον και να αποτελεί αποδεκτή (συμβατική) μορφή συμμετοχής στις πολιτικές διαδικασίες. Την ίδια στιγμή, δηλώθηκε επιφυλακτικότητα από τον όγκο των ερωτούμενων (απροθυμία ή άρνηση) να εκδηλώσουν τις πολιτικές τους προτιμήσεις.

Οι ίδιες οι εκλογές, είναι αποδεκτές από τους συμμετέχοντες στην έρευνα ως κορυφαία πολιτική διαδικασία, ότι είναι ρυθμισμένες, ήπιες διαδικασίες και γενικώς θεωρούνται αδιάβλητες. Σε σχέση με τυχόν εκλογικά συμβάντα, οι ίδιοι καταθέτουν κυρίως ότι η καταμέτρηση των ψήφων πραγματοποιείται με τρόπο δίκαιο, ότι οι υποψήφιοι της αντιπολίτευσης δεν εμποδίζονται να συμμετάσχουν στις διαδικασίες. Σημειώνουν δε ότι η κάλυψη των ειδήσεων της τηλεόρασης ευνοεί το κυβερνών κόμμα, ενώ αποτιμούν ότι γενικώς οι δημοσιογράφοι δεν παρέχουν αντικειμενική κάλυψη των εκλογών.

Ως προς την ποιότητα των ψηφοφόρων, οι ερωτηθέντες θεωρούν βασικά ότι δεν δωροδοκούνται. Αλλά το ένα τρίτο του συνόλου θεωρεί ότι οι «πλούσιοι» εξαγοράζουν τους εκλογείς. Απ' την άλλη πλευρά, μόνο οι μισοί εκ των συμμετεχόντων στην έρευνα εκτιμούν ότι οι υπεύθυνοι/αρμόδιοι των εκλογών είναι αμερόληπτοι. Δοθέντος του γεγονότος ότι τέτοια ζητήματα δεν απασχολούν ιδιαίτερα τη δικαιοσύνη, μάλλον αυτά τα τελευταία δεδομένα παραπέμπουν σε λογικές συνομωσίας για τα πολιτικά πράγματα, οι οποίες φαίνεται να είναι αρκούντως διαδεδομένες.

13 – ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΟΥΛΤΟΥΡΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΚΑΘΕΣΤΩΤΑ

Είναι σαφές ότι οι αυταρχικές-μη δημοκρατικές απόψεις αναφορικά με τα πολιτικά συστήματα είναι καθ' ολοκληρίαν μη αποδεκτές, ενώ τα δημοκρατικές πολιτικά συστήματα τυγχάνουν της γενικής αποδοχής. Πολιτικά ο όγκος των ίδιων των υποκειμένων της έρευνας αυτοπροσδιορίζεται στην κεντροαριστερά.

Αναφορικά με τα ουσιαστικά χαρακτηριστικά της δημοκρατίας, τα συγκεντρωμένα δεδομένα δείχνουν ότι εμφανίζεται σχεδόν απόλυτα θετική ταύτιση με το να έχουν οι γυναίκες τα ίδια δικαιώματα με τους άνδρες, όπως και να επιλέγουν οι πολίτες τους ηγέτες τους με ελεύθερες εκλογές. Επίσης, έχει τη γενική αποδοχή ως ουσιαστικό χαρακτηριστικό της δημοκρατίας η αντίληψη ότι τα πολιτικά δικαιώματα προστατεύουν τους πολίτες από υπερβάσεις του κράτους. Ακόμα, αναγνωρίζονται ως στοιχεία της δημοκρατίας, αλλά σε πιο περιορισμένη έκταση και ένταση, ότι οι κυβερνήσεις φορολογούν τους πλούσιους και επιχορηγούν τους φτωχούς, το κράτος εξισώνει τα εισοδήματα των πολιτών και ότι οι πολίτες υπακούουν τους κυβερνήτες τους. Αντίθετα, δεν θεωρούνται ουσιαστικά χαρακτηριστικά της δημοκρατίας, να αναλαμβάνει τη διακυβέρνηση ο στρατός όταν η κυβέρνηση είναι ανίκανη ή να εναπόκειται στις θρησκευτικές αρχές η ερμηνεία, σε τελευταία ανάλυση, των νόμων. Απ' αυτά προβάλλει μία θετική και εκτεταμένη αναγνώριση της δημοκρατίας.

Οι συμμετέχοντες στην έρευνα αποτίμησαν ως απολύτως θετική τη σημαντικότητα της δημοκρατικής διακυβέρνησης. Αλλά σημειώθηκε ένας σκεπτικισμός στις αποκρίσεις τους ως προς τη δημοκρατικότητα της διακυβέρνησης της Ελλάδας, ο οποίος ακολούθως μετατράπηκε σε μία σαφώς αρνητική αξιολόγηση της λειτουργίας του ελληνικού πολιτικού συστήματος.

Ως προς τη σημερινή πολιτική κουλτούρα της Ελλάδας και τον σεβασμό των ατομικών δικαιωμάτων: εμφανίζεται μία ελαφρά υπεροχή αυτών που θεωρούν ότι δεν είναι επαρκής. Ως προς τον εαυτό και την αίσθηση που υπάρχει αναφορικά με την εθνική υπερηφάνεια, ήταν θετικές οι τιμές που δόθηκαν σε εξαιρετικά υψηλό βαθμό. Επίσης, υπάρχει σε πολύ ψηλό βαθμό η αίσθηση του συνανήκειν με τον τόπο προέλευσης (χωριό ή πόλη), την ευρύτερη περιοχή καταγωγής (περιφέρεια ή νομό), όπως και τη χώρα. Απ' την άλλη πλευρά, η ταύτιση με την ευρωπαϊκή ήπειρό ή γενικώς με τον κόσμο, είναι περιορισμένη.

14 – ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΕΙΔΙΚΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΟΣ

Μπορεί να υποστηριχθεί ότι σήμερα οι Ελληνίδες/Έλληνες επιδιώκοντας την εύρεση εργασίας χρησιμοποιούν ποικίλους τρόπους ώστε να υπάρξει θετικό αποτέλεσμα. Τον κύριο ρόλο πάντως, αλλά και όχι μοναδικό, τον έχουν οι άτυπες μορφές εύρεσης εργασίας, μέσα από την κινητοποίηση των δικτύων οικείων και γνώριμων, ενώ αυξανόμενη σημασία φαίνεται

να έχει η χρήση του διαδικτύου. Τα παραπάνω συσχετίζονται θετικά με το μορφωτικό επίπεδο ώστε όσο πιο υψηλό αυτό είναι τόσο πιο πολύ χρησιμοποιείται το διαδίκτυο και οι τυπικοί-επίσημοι τρόποι. Αντίστροφα, όσο πιο χαμηλό είναι το εκπαιδευτικό επίπεδο τόσο πιο πολύ ελκυστικοί για την εύρεση εργασίας καθίστανται οι άτυποι τρόποι, προεξάρχοντων των γνωριμιών (οι γνωστοί).

Ως προς τις συγκρούσεις και τις σημερινές αξιακές προτεραιότητες, επιβεβαιώνεται η σημασία της διασφάλισης της οικογενείας και των παιδιών, στοιχείο περίξ του οποίου τα πάντα κρίνονται, ενώ το προσωπικό συμφέρον ακολουθεί. Οτιδήποτε άλλο, που μπορεί να χαρακτηρίσει τη νεωτερική κατάσταση, όπως είναι η συμμόρφωση με τον νόμο, η προώθηση του αδυνάτου, ή η τήρηση των δεσμεύσεων, ακολουθεί σε απόσταση. Επίσης, η προσωπική διάσταση στις επιλογές κυριαρχεί έναντι επιλογών στις οποίες προβάλλεται η συλλογικότητα ως ηθική επίκληση. Το εύρημα αυτό αποτελεί ένδειξη αλλά και δείκτη εξατομίκευσης, η οποία καθώς επεκτείνεται δεν φαίνεται να αντιμετωπίζει αντιστάσεις.

Συνολικά, διαφαίνεται ένας πραγματισμός στους σημερινούς Έλληνες. Αυτό φαίνεται να συμβαίνει ακόμα και όταν αποτιμούν ζητήματα στα οποία η λαϊκιστική χειραγώγηση και η συναισθηματική φόρτιση παρουσιάζονται με ένταση. Δεν είναι ότι συναισθήματα που σχετίζονται και με την κρίση και τις επιπτώσεις της δεν δημιουργούν φόβο, λύπη, ανησυχία, αγωνία, ή δεν δημιουργούν ελπίδες εξόδου απ' αυτή. Αυτά εμφανίζονται και υπάρχουν. Πάντως, οι δρώντες δεν φαίνεται να κυριαρχούνται συναισθηματικά από μία αντίληψη συνευθύνης, τόσο για την κρίση όσο και για τα αρνητικά της αποτελέσματα.

Η συνολική εικόνα που αναδύεται από τα αποτελέσματα της έρευνας της WVS-7 στην Ελλάδα, με δεδομένη την προσωρινότητα που μία έκθεση μπορεί από μόνη της να έχει και σε αναμονή έλευσης δεδομένων από άλλες κοινωνίες ανά τον κόσμο που θα επιτρέψουν συγκρίσεις ώστε να φανούν οι διαφορές και οι ομοιότητες, είναι κατά τη γνώμη μου αυτή μίας κοινωνίας, της ελληνικής, η οποία αξιακά φαίνεται προς βρίσκεται σε μία μη ολοκληρωμένη μετάβαση από τον παραδοσιακό προς τον νεωτερικό κόσμο. Υπάρχουν αρκετές-πολλές ενδείξεις ότι ένας αξιακός εκσυγχρονισμός είχε ξεκινήσει και είχε κάνει ορισμένα βήματα, είχε αρχίσει να ξετυλίγεται, σίγουρα όχι ευθύγραμμο, αλλά είχε εμφανιστεί. Η κρίση που ενέσκηψε εδώ και οκτώ χρόνια φαίνεται όχι μόνο να δημιούργησε εντάσεις, κουρνιαχτό και πραγματισμό αλλά και να οδήγησε και το αξιακό πεδίο σε σύγχυση και ανακλαστικά, σε αμυντική επιστροφή στα ήδη γνωστά. Αυτό δε συμβαίνει παρότι είναι εμφανές και νομίζω πως ως ένα βαθμό υπάρχει και ευρύτερα η σχετική αίσθηση, ότι η ανακλαστική αντίδραση απέναντι στο σύγχρονο που όντως είναι μεταξύ άλλων και ανταγωνιστικό/απειλητικό και άρα επίφοβο, οδηγεί στην αξιακή αποτελμάτωση λόγω ακριβώς της ακαταλληλότητας και αναποτελεσματικότητας των παλαιότερων, πεπερασμένων πια, επιταγών. Και

είναι αυτό το τέλμα, η ανασφάλεια, η καχυποψία, αλλά και οι ιδιοτελείς κακές συμβουλές και ο φανακισμός στο δημόσιο λόγο που μάλλον διευκολύνουν την περεταίρω βύθιση παρά την επιθυμητή ανάταξη. Αν λοιπόν η εικόνα ως προς τις αξίες στο ελληνικό κοινωνικό πλαίσιο και κοινωνία δεν εμφανίζεται να είναι αισιόδοξη ή θετική, η ίδια η δυνατότητα να ψαχθούν και να μελετηθούν τα ζητήματα αυτά κατά τρόπο εστιασμένο και συγκεκριμένο, είναι αυτό που παρέχει και διευκολύνει η έρευνα WVS-7. Αυτή η δυνατότητα που δεν υπήρχε, τώρα υπάρχει – απομένει να αξιοποιηθεί θετικά.

Δ. Βιβλιογραφικές Αναφορές

Almond, G. A. and Powell, G. B. (1966), *Comparative Politics: a Developmental Approach*, Boston, Little Brown.

Almond, G. A. and Verba, S. (1963), *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*, Princeton, N.J., Princeton University Press.

Almond, G.A. (1980), "The Intellectual History of the Civic Culture Concept", in G. A. Almond and S. Verba (eds), *The Civic Culture Revisited*, Boston; Little, Brown.

Bäck Maria and Christensen Henrik S. (2016), "When trust matters—a multilevel analysis of the effect of generalized trust on political participation in 25 European democracies, *Journal of Civil Society*, vol. 12 (2): 178-197. <https://pdfs.semanticscholar.org/eba9/1699b2d96c6cf3f47a2658c5896035347576.pdf>.

Basáñez Miguel E. (2016), *A World of Three Cultures: Honor, achievement and joy*, with forward by Ronald F. Inglehart, Oxford and New York, Oxford University Press.

Bretherton, Inge (1992), "The origins of Attachment Theory: John Bowlby and Mary Ainsworth", *Developmental Psychology*, vol. 28: 759-775.

Campbell, J. K. (1964), *Honour, Family and Patronage: A Study of Institutions and Moral Values in a Greek Mountain Community*, Oxford, UK: Clarendon Press.

Davis, Darren W and Davenport, Christian (1999), "Assessing the Validity of the Postmaterialist Index", *The American Political Science Review*, vol. 93 (3), September: 649-664."

Davis, Howard, H. (1979), *Beyond Class Images: explorations in the structure of social consciousness*, London, Croom Helm.

ΕΟΡΡΕΡ (2016), "Greece EQF Referencing Report", Athens, National Organization for the Certification of Qualifications and Vocational Guidance, November.

Giddens, A (2003), *Runaway World: How Globalisation is Reshaping Our Lives*, London/New York, Routledge.

Giddens, Anthony (1991), *Modernity and Self-identity: Self and Society in the Late Modern Age*, Cambridge, Polity.

Gillmore, David, G. (ed.)(1987), *Honor and Shame and the Unity of the Mediterranean*, Washington DC, American Anthropological Association (No 22).

Granovetter, Mark (1973), "The Strength of Weak Ties", *American Journal of Sociology*, vol. 78 (6), May: 1360-1380.

Granovetter, Mark (1974), *Getting a Job: A Study of Contacts and Careers*, Cambridge, Mass., Harvard University Press.

Granovetter, Mark (1983), "The Strength of Weak Ties: A network theory revisited", *Sociological Theory*, vol. 1: 201-233.

Hooghe, Marc and Marien Sophie (2013), "A Comparative Analysis of the Relation between Political Trust and Forms of Political Participation in Europe", *European Societies*, vol. 15 (1): 131-152.

Inglehart, Ronald, F. (1977), *Modernization and Post modernization; Cultural economic and political change in 43 societies*, Princeton, NJ, Princeton University Press.

Inglehart, Ronald, F. (1997), *The Silent Revolution: Changing values and political styles among Western publics*, Princeton, New Jersey, Princeton University Press.

Inglehart, Ronald, F. (2008), "Changing Values among Western Publics from 1970 to 2006", *West European Politics*, vol. 31 (1-2): 130-146. DOI: 10.1080/01402380701834747 .

Inglehart, Ronald, F. and Abramson, Paul, R. (1999), "Measuring Postmaterialism", *The American Political Science Review*, vol. 93 (3), September: 665-677.

Koniordos, Sokratis (2008), "Social Capital Contested", *International Review of Sociology*, 18(2), July: 317-227.

Latour, Bruno (1993), *We Have Never Been Modern*, Cambridge, Mass., Harvard University Press.

Maslow, Abraham, H. (1943), "A Theory of Human Motivation", *Psychological Review*, vol. 50: 370-396.

Paldam (2000), "Social Capital: One or Many? Definition and measurement", *Journal of Economic Surveys*, vol. 14(5), pages 629-653, December.

Parsons, Talcott (1960), "Pattern Variables Revisited: A Response to Robert Dubin", *American Sociological Review*, vol. 25 (4), August: 467-483.

Putnam, Robert D. (1995), "Bowling alone: America's declining social capital", *Journal of Democracy*, 6: 65-78.

Putnam, Robert D. (2000), *Bowling Alone: The collapse and revival of American community*, New York, Simon and Schuster.

Putnam, Robert D. with Leonardi, Robert and Nannetti, Raffaella Y. (1993), *Making Democracy Work: Civil traditions in modern Italy*, Princeton, NJ, Princeton University Press.

Seeman, Melvin (1959), "On the Meaning of Alienation", *American Sociological Review*, vol. 24 (6): 783-791.

Seeman, Melvin (1972), "The Signals of '68: Alienation in Pre-Crisis France", *American Sociological Review*, vol. 37 (4): 385-402

Yakubovitch, Valery (2013), "Getting a job as a favor in the Russian post-socialist labor market", *Asia Pacific Journal of Management*, vol. 30:351-372.

Βαρουξή, Χριστίνα και Σαρρής, Νίκος (2011), «Εμπιστοσύνη στους Θεσμούς», σε Β. Παπλιάκου, κ.ά. (επιμ.), *Θεσμοί-Αξίες-Συμπεριφορές: Μελέτη των ευρημάτων της Ευρωπαϊκής Κοινωνικής Έρευνας (EES) 2008-2009*, Αθήνα, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.

Δεμερτζής Νίκος, Κικίλιας Ηλίας, Μπαλούρδος Διονύσης, Σπυροπούλου Ναταλία και Χρυσάκης Μανώλης (επιμ.) (2017), *Το Κοινωνικό Πορτρέτο της Ελλάδας 2016-2017*, Αθήνα, εκδόσεις ΕΚΚΕ.

Δεμερτζής, Νίκος και Λίποβατς, Θάνος (2006), *Φθόνος και Μνησικακίας. Τα πάθη της ψυχής και η κλειστή κοινωνία*, Αθήνα, εκδόσεις Πόλις.

διαΝΕΟσις (2018), *Τι Πιστεύουν οι Έλληνες; Πανελλαδική έρευνα- έκθεση αποτελεσμάτων*, Ιανουάριος - Φεβρουάριος 2018, Αθήνα.

ΕΚΚΕ (2003), «Ελλάδα – Ευρώπη: Κοινωνία - Πολιτική - Αξίες. Αποτελέσματα της μεγάλης Ευρωπαϊκής Κοινωνικής Έρευνας», Αθήνα, Νοέμβριος.

Καλογερόπουλος, Αντώνης (2018), «Οι ψηφιακές Ειδήσεις στην Ελλάδα», Αθήνα, ΔιαΝΕΟσις <https://www.dianeosis.org/2018/06/digitalnews/>

Καφετζής, Παναγιώτης, Μαλούτας, Θωμάς και Τσίγκανου, Ιωάννα (επιμ.) (2007), *Πολιτική, κοινωνία, πολίτες. Αναλύσεις δεδομένων της ευρωπαϊκής κοινωνικής έρευνας – ESS*, Αθήνα, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.

Κονιόρδος, Σωκράτης (2010α), «Νεωτερικότητα και Σύγχρονη Κοινωνική Σκέψη», σε Σ. Κονιόρδος (επιμ.), *Κοινωνική Σκέψη και Νεωτερικότητα*, Αθήνα, εκδόσεις Gutenberg, σελ. 1-37.

Κονιόρδος, Σωκράτης (2010β), «Προσεγγίζοντας τη Σχέση Κοινωνικού Κεφαλαίου – Κοινωνίας Πολιτών», σε Σ. Κονιόρδος (επιμ.), *Κοινωνικό Κεφάλαιο, Εμπιστοσύνη και Κοινωνία Πολιτών*, Αθήνα, εκδόσεις Παπαζήση, σελ. 99-129.

Κυπριανός, Παντελής (1997), *Δημόσιο Ενδιαφέρον και Κοινωνική Αξία της Πολιτικής*, Αθήνα, εκδόσεις Πλέθρον.

Λίποβατς Θάνος, Δεμερτζής Νίκος και Γεωργιάδου Βασιλική (2002), *Θρησκείες και Πολιτική στη Νεωτερικότητα*, Αθήνα, εκδόσεις Κριτική.

Ματσαγκάνης Μάνος, Λεβέντη Χρύσα, Καναβιτσά Ελένη και Φλεβοτόμου Μαρία (2017), *Μία Αποδοτικότερη Πολιτική για την Καταπολέμηση της Ακραίας Φτώχειας*, Αθήνα, ΔιαΝΕΟσις, Απρίλιος.

Παπλιάκου, Βάσω, Σταθοπούλου, Θεώνη και Στρατουδάκη Χαρά (επιμ.) (2011), *Μελέτη των Ευρημάτων της Ευρωπαϊκής Κοινωνικής Έρευνας (2008-2009)*, Αθήνα, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.

Τσίγκανου, Ιωάννα (επιμ.) (2010), *Ευρωπαϊκή Κοινωνική Έρευνα (European Social Survey-ESS), Πορίσματα Έρευνας Πεδίου 4ου κύματος, Ελλάδα-Ευρώπη 2009 – Μία Πρώτη Ανάγνωση*, Αθήνα, ΕΚΚΕ, Ινστιτούτο Πολιτικής Κοινωνιολογίας, Ιούνιος.

Βάσεις Δεδομένων

Έχουν χρησιμοποιηθεί οι παρακάτω αναφερόμενες βάσεις και φάκελοι δεδομένων.

<http://www.digitalnewsreport.org/>

<https://www.dianeosis.org/2018/06/digitalnews/>

WVS-7. Ελλάδα, 2017. Βάση δεδομένων αποτελεσμάτων έρευνας – στην ελληνική και αγγλική, σε SPSS περιορισμένη κυκλοφορία. <http://www.worldvaluessurvey.org/wvs.jsp>

EVS-4. Ελλάδα, 2008. Αποτελέσματα έρευνας σε SPSS–, μέσω της βάσης δεδομένων Gesis, σε SPSS - <https://www.gesis.org/en/services/data-analysis/international-survey-programs/european-values-study/>

EVS-3. Ελλάδα, 1999. Αποτελέσματα έρευνας–, μέσω της βάσης δεδομένων Gesis, σε SPSS - <https://www.gesis.org/en/services/data-analysis/international-survey-programs/european-values-study/>

ESS-1. Ελλάδα 2002 <http://www.europeansocialsurvey.org/data/country.html?c=greece>

ESS-2. Ελλάδα 2004 <http://www.europeansocialsurvey.org/data/country.html?c=greece>

ESS-4. Ελλάδα 2008 <http://www.europeansocialsurvey.org/data/country.html?c=greece>

ESS-5. Ελλάδα 2010 <http://www.europeansocialsurvey.org/data/country.html?c=greece>

diaNEOsis

diaNEOsis

dianeosis_org

diaNEOsis

diaNEOsis

διαNEOsis

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΡΕΥΝΑΣ & ΑΝΑΛΥΣΗΣ